

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 129-236
Issue: 10 • December 2024 • 129-236

Türk Din Psikolojisinde Öncü Bir İsim: Kerim Yavuz Üzerine Biyografik Bir Araştırma

A Leading Figure in Turkish Psychology of Religion:
A Biographical Research on Kerim Yavuz

Mustafa Koç

Prof. Dr.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı
E-posta: mustafa.koc@ogu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-1299-7963
Eskişehir / Türkiye

Professor
Eskişehir Osmangazi University
Faculty of Theology
Department of Psychology of Religion
E-mail: mustafa.koc@ogu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-1299-7963
Eskişehir / Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1585492>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 14 Kasım 2024 • 14 November 2024
Kabul Tarihi • Accepted 19 Aralık 2024 • 19 December 2024

Ö z e t

Din psikolojisi alanında bilimsel araştırma yapan ve akademik metin üreten alan aktörüne akademisyen 'din psikoloğu' denir. Bu makalede, Türkiye'de din psikolojisi alanında yapılan bilimsel çalışmaları başlatan ilk akademisyen din psikologlarından birisi olan Kerim Yavuz'un (a) akademik hayatı, (b) özel ilgi alanları, (c) akademik çalışmaları, (d) lisans ve lisansüstü dersleri, (e) yönettiği lisansüstü tezleri ve (f) Türk din psikolojisi çalışmaları ve alan tarihindeki yeri üzerine uzman katılımcılar ile eşi ve çocuklarının (n=26) kişisel düşüncelerine yer verilmiştir. Sonuç olarak makalede; (i) Yavuz'un, 25 yaşında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduğu; 32 yaşında Almanya Albert Ludwing Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayarak "doktor" unvanını aldığı; 33 yaşında Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde "asistan doktor" olarak göreve başladığı; 38 yaşında "doçent" ve 48 yaşında "profesör" unvanlarını kazandığı; 49 yaşında Erciyes Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak atandığı; 53-61 yaşları arasında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde dekanlık yaptığı; 67 yaşında emekli olduğu ve 34 yıllık bir akademik kariyer süresince çeşitli üniversitelerde görev aldığı; 2023 yılında 82 yaşında vefat ettiği; (ii) '(a) din psikolojisi, (b) eğitim psikolojisi, (c) kültürlerarası din eğitimi, (d) çocuk gelişimi ve din eğitimi, (e) dinsel inançların psikanalizi, (f) toplumsal dönüşüm, (g) edebi metinlerde dinsel semboller ve (h) sosyal bağlamda dinsel kimlik gibi özel ilgi alanlarının (n=8) olduğu; (iii) Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumu olarak din psikoloğu olan Yavuz'un din psikolojisinin tanınmasını kapsayan birinci dönem [1949-1979] içerisinde değerlendirilebileceği; (iv)-Toplam olarak önemli sayıda (n=43) bilimsel çalışmaları/eserleri bulunan Yavuz'un akademik ürün çeşitliliğine göre bakıldığında, en çok ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makalelerinin (n=14) olduğu, bunu da sırasıyla bildirileri (n=13) ve kitapları (n=10) ile diğer çalışmalarının izlediği; (v)-Yavuz'un lisans ve lisansüstü düzeyde din psikolojisi ve pedagojik formasyonu da içine alacak biçimde çeşitli konuları kapsayan dersler (n=17) verdiği; bu derslerin büyük kısmının lisansüstü düzeyde olduğu; (vi)-Yavuz'un öğretim üyeliği süresince yönettiği lisansüstü tezlere bakıldığında ise yüksek lisans (n=14) ve doktora (n=5) tezleri olmak üzere toplamda 19 tez yönettiği tespit edilmiştir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Biyografik çalışma
Kerim Yavuz • Bilim tarihi • Literatür

A b s t r a c t

A scholar conducting scientific research and producing academic works in the field of the psychology of religion is referred to as a "psychologist of religion." This article examines the life and contributions of Kerim Yavuz, one of the first academic psychologists of religion to initiate scientific studies in the field in Turkey. The study is structured around six main aspects: (a) his academic career, (b) special interests, (c) academic works, (d) undergraduate and graduate courses, (e) theses he supervised, and (f) his position within the history of Turkish psychology of religion. Insights were gathered from experts, as well as his spouse and children (n=26). Key findings include the following: (i) Yavuz graduated from Ankara University Faculty of Theology at age 25, earned his doctorate from Albert Ludwigs University in Germany at age 32, obtaining the title of "Doctor." At age 33, he began his academic career as an "assistant professor" at Atatürk University Faculty of Islamic Sciences, received the title of "associate professor" at age 38, and "professor" at age 48. He was appointed as a faculty member at Erciyes University at age 49 and served as the dean of the Faculty of Theology at Çukurova University from ages 53 to 61. He retired at age 67 and, during his 34-year academic career, served at various universities. Yavuz passed away in 2023 at the age of 82. (ii) His areas of special interest included: (a) the psychology of religion, (b) educational psychology, (c) intercultural religious education, (d) child development and religious education, (e) the psychoanalysis of religious beliefs, (f) social transformation, (g) religious symbols in literary texts, and (h) religious identity in social contexts (n=8). (iii) In terms of his contextual position, Yavuz is situated within the first period [1949-1979] of Turkish psychology of religion history, during which the discipline gained initial recognition. (iv) He produced a significant body of academic work (n=43), with a wide range of publications, primarily articles in national and international peer-reviewed journals (n=14), followed by conference papers (n=13), books (n=10), and other works. (v) He taught a variety of courses (n=17) at both undergraduate and postgraduate levels, primarily postgraduate courses, covering subjects such as the psychology of religion and pedagogical formation. (vi) During his tenure, he supervised a total of 19 theses, comprising 14 master's theses and 5 doctoral dissertations.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Biographical study
Kerim Yavuz • History of science • Literature

Giriş

Psikolojinin birçok alt araştırma alanlarından biri olan din psikolojisi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kendini gösteren yeni ampirik psikoloji biliminin içinden çıkan ilk uzmanlık alanlarından biri olmuştur (Roelofsma, Corveleyn & Van Saane, 2003). Doğayı anlamada fen bilimlerinin olağanüstü başarısı, on dokuzuncu yüzyıldaki çeşitli bilim adamlarına fen bilimlerinde kullanılan bilimsel yöntemlerin insan bilimleri alanında da uygulanabilir olabileceğini düşündürmüştür. Böyle bir arka planı olan bilimsel çabanın yoğun olduğu bir dönemde *din bilimleri* ortaya çıkmıştır (Jonte-Pace & Parsons, 2001).

Psikoloji biliminin yöntem ve yorum, çerçeve ve metodolojilerinin din alanına sistematik bir şekilde uygulanmasını ifade eden din psikolojisi, mezhepsel önyargılardan arındırılmış bilimsel bir disiplin olarak, özellikle bir dinin teolojik metinlerinde ve öğretilerinde yer alan psikolojik kavramlardan, yani *dini psikoloji* olarak adlandırılan çalışmalardan ayrılır (bkz. James, 1902). Aynı zamanda, psikoloji ve teoloji çalışmalarının çeşitli bakış açıları arasında karşılıklı saygıyı temel alan bir diyalog kurmayı amaçlayan *psikoloji ve din* arasındaki ilişkiye dayalı bakış açılarıyla da bazı farklılıklar gösterir (Batson, Schoenrade & Ventis, 1993). *Din olarak psikoloji* ise insan varoluşunun manevi yönlerine dayanan ve klinik odaklı bir psikoloji biçimi olarak tanımlanabilir (Pargament, 1997). Bir diğer yaklaşım ise psikolojiyi belirli bir teolojik çerçevede yeniden değerlendiren, eleştiren ve şekillendiren, çoğunlukla dinsel açıdan muhafazakâr olarak kabul edilen *psikoloji ve dinin entegrasyonu* çabalarıdır (Hill & Hood, 1999). Din psikoloğu Wulff'a göre (1997/1998) ise din psikolojisinin sınırlarını belirlemek tarih boyunca zorlayıcı olmuştur; özellikle din pedagojisi ile manevi danışmanlık ve rehberlik alanlarına akademik temel oluşturma ve bilimsel veri sağlama misyonu göz önünde bulundurulduğunda bu alanın kapsamını çizmek, alan tarihi açısından kuruluşundan bugüne karmaşık bir konudur (Wulff, 1997; Wulff, 1998).

Din psikolojisinin alan tarihi göz önüne alındığında, Amerikan din psikolojisi kurucuları arasında Stanley Hall, William James, Edwin Starbuck, James Leuba, James Pratt, George Coe, Edward Ames ve George Stratton gibi isimlerin yer aldığı görülmektedir (James, 1902; Hyde, 1990). Bu araştırmacılar, *din* fenomenini hem bireysel dindarlık hem de tarihsel ve dinsel gelenekler çerçevesinde ele almıştır. Dolayısıyla bu ilk dönem din psikologları, nitel ve nicel yöntemleri kullanarak antropologlar, sosyologlar, filologlar ve dinler tarihçilerinin geliştirdiği din literatüründen de geniş ölçüde yararlanmışlardır. Örneğin; alanın erken dönem

destekçilerinden birisi olan din psikoloğu Pratt Hindistan, Burma, Seylan, Vietnam, Çin, Japonya ve Kore'ye yaptığı kapsamlı akademik seyahatlerle, büyük Doğu dinsel geleneklerini kurumsal ve bireysel dışa vurumlarıyla tanımak için sistematik biçimde bilimsel bir çaba göstermiştir. Özellikle bilgi kaynaklarının dünya görüşlerini ve deneyimlerini anlamaya ve empatik bir yaklaşımla aktarmaya özen göstermiştir (Pratt, 1920). Bununla birlikte Pratt'ın tez danışmanı ve alanın ilk klasiklerinden olan *Dinsel deneyimlerin çeşitleri* (1902) kitabının yazarı William James de alan tarihinin kuruluş döneminde din psikolojisini en çok ön plana çıkaran isimlerden birisi olmuştur.

Din psikolojisi için bir başka itici güç, büyük ölçüde *ilerlemecilik* ruhundan gelmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonunda, sanayi devriminin topluma belirgin ölçüde zarar verici etkileri, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir dizi dinsel ve sosyal reform çabasını tetiklemiş ve bu çabalar ilerlemecilik olarak bilinmiştir. Bu reformlar çerçevesinde birçok liberal Protestan, Hz. İsa'nın geleneksel öğretilerinin aslında insanları bir sonraki dünyaya hazırlamaktan daha çok bu dünyadaki yanlışları düzeltmeye yönelik olduğuna inanmıştır. Bu düşünce doğrultusunda, *sosyal İncil hareketi* ortaya çıkmıştır. Din psikolojisinin Hall, Coe ve Ames gibi isimleri, çeşitli misyonlar ve yerleşim evlerinin sunduğu sosyal hizmetler de dâhil olmak üzere bu harekete katılmışlardır. Öte yandan, bazı kişiler de din psikolojisinin dini yeniden anlamaya veya reforme etmeye yardımcı olabileceğine ve böylece modern dünyanın kişisel, sosyal ve manevi ihtiyaçlarına daha doğrudan yanıt verebileceğine inanmıştır. Bu nedenle, erken dönem Amerikan din psikologları, modern bilimin şekillendirdiği rasyonalist dünya görüşüyle uyumlu ve daha liberal yaklaşımlar sergileyerek genellikle dinin aktif savunucuları olmuşlardır (bkz. Evans, 2017; Jacobs, 2015: 1-8).

İsviçreli psikolog Theodore Flournoy, 1902 yılında din psikolojisinin temel ilkelerini belirlemiştir. Ona göre *transandantal dışlama ilkesi* ve *biyolojik yorum ilkesi* doğrultusunda, din psikologları dinsel deneyimlerin bağımsız bir gerçekliği olup olmadığını onaylamadan ya da reddetmeden tarafsız biçimde incelemelidir. Bu tür bir yaklaşım ise temelde yönlemsel bir agnostik duruş anlamına gelmektedir. Flournoy, din psikolojisinin biyolojik, kalıtsal ve çevresel faktörlerle desteklenmesi gerektiğini vurgulayarak, bireysel farklılıklar ve gelişimsel süreçlere duyarlı ve dinamik bir yaklaşım önermiştir (Flournoy, 1902). Hall ve Clark'ın öncülüğünü yaptığı, ampirik ve doğa bilimlerine dayalı nicel yaklaşım ile insan bilimleri perspektifinden gelen ve psikolojiyi nitel araştırmalarla destekleyen yaklaşım olmak üzere din psikolojisinde iki ana-akım yaklaşım vardır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki *ampirik din psikolojisi*, ağırlıklı olarak

Amerikan Psikoloji Derneği'nin (APA) 36. Bölümü olan *Din Psikolojisi* ile *Dinin Bilimsel Çalışmaları Derneği* bünyesinde uzun yıllar güncelliğini korumuştur. Ancak, bu alan her iki organizasyonda da nispeten küçük bir grubu temsil etmiştir. İnsan bilimleri yaklaşımını benimseyenler ise genellikle *Amerikan Din Akademisi'nin Kişi, Kültür ve Din Grubu*'nda bulunmaktadır. Avrupa'da ise *Uluslararası Din Psikolojisi Derneği*, her iki yaklaşımı da kapsayan yapıdaki çalışmalara destek vermektedir (Wulff, 1997).

Flournoy'un metodolojik prensiplerinde vurgulanan temel amaçlar, James'in *The varieties of religious experience* (1902) adlı eserinde daha belirgin bir biçim kazanmış ve din psikolojisinin güncel özelliklerini etkileyerek şekillendirmiştir (Flournoy, 1902; James, 1902). Bu temel amaçlardan birincisi, dinin inceleme nesnesini tanımlamak ve açıklamaktır; burada bu nesne, dinsel deneyimler ve tutumlar olarak ele alınmaktadır (Hill & Hood, 1999). Freud ve Jung gibi araştırmacılar ise dinin semboller, hikâyeler ve ritüeller gibi ortak psiko-antropo-teolojik içeriklerine odaklanmıştır (Batson, Schoenrade & Ventis, 1993). Nesnenin tanımlanmasının ardından James'in *varoluşsal yargılar* olarak adlandırdığı dinin kökenlerini incelemek ve *manevi yargılar* olarak bilinen, dinsel yaşamın etkilerini değerlendirmek şeklinde iki amaç daha ortaya konulmuştur (Wulff, 1997; Wulff, 2001–2002). Bunun yanı sıra deneysel çalışmalar ise dinin sosyal tutumlar ve ruh sağlığı üzerindeki terapötik etkilerini araştırmış, iç-güdümlü dinsel inançların daha olumlu sonuçlarla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Pargament, 1997; Jonte-Pace & Parsons, 2001). Alanın güncel gelişmelerine bakıldığında ise özellikle *Templeton Vakfı*'nın desteğiyle, dinin affetme, minnettarlık ve alçakgönüllülük gibi erdemlerle ilişkisinin pozitif etkileri üzerine yapılan pozitif psikoloji perspektifli araştırmaların arttığı dikkati çekmektedir (Wulff, 1998).

Öte yandan din psikolojisi, bilim tarihi açısından bakıldığında başlangıcından itibaren pek çok eleştiriyle karşılaşmıştır. Genellikle diğer akademik ve profesyonel gruplardan daha az dindar olarak bilinen psikologlar, meslektaşlarının dine olan ilgisine uzun süredir şüpheyle bakmışlardır. Din bilimciler ise din psikolojisinin dinin psikolojik yorumlarını indirgemeci ve hatta bazen düşmanca bulduklarından bu alanı eleştirmiştir. Bu sebeple, din psikolojisi uzun yıllar akademik çevrelerde tam anlamıyla kabul görmemiştir. Bu sebeple de yüksek lisans programları ve akademik pozisyonlar sınırlı kalmış; var olanlar ise çoğunlukla teoloji veya pastoral eğitim programlarının bir parçası olmuştur. Lisans düzeyindeki din psikolojisi dersleri ise genellikle dinsel bağlantısı olan fakültelerin din bilimleri bölümlerinde sunulmuş, diğer durumlarda ise yalnızca bir akademisyenin kişisel ilgisine bağlı ders olarak verilmiştir. İn-

giltere ve Avrupa’da ise dinsel olmayan üniversite programları daha yaygın olsa da ekonomik koşullardaki değişimler ve teoloji fakültelerinin öncelikleri nedeniyle özellikle İskandinav ülkelerinde, din psikolojisi alanındaki akademik pozisyon ve programlar azalmıştır (Wulff, 1997; Jonte-Pace & Parsons, 2001).

Yukarıda betimlenen bu akademik dış zorluklara ek olarak, alan içinde deneysel ve yorumlayıcı yaklaşımlar arasındaki metodolojik tartışmalar da dikkat çekicidir. Nicel ve nitel yöntemler arasındaki bu ayrım, yalnızca araştırma metodolojisini değil, aynı zamanda dinin nasıl ele alındığını ve hangi soruların sorulacağını da etkilemektedir (Belzen & Wikström, 1997). Bir diğer zorluk ise dini anlamaya çalışan psikologların, aşkın (transcendent) bir boyutla ilişkilendirilen din olgusu hakkında yorum yaparken karşılaştıkları güçlüklerdir. Flournoy’un *dışlama ilkesi*, araştırmacılara kişisel dinsel görüşlerini bir kenara bırakmalarını önerse de gerçekte tüm araştırmacılar bu görüşlerin etkisini hissetmektedir. Örneğin; Freud gibi bir araştırmacı dini, temelde yanlış olarak görüyorsa, onun nasıl ortaya çıktığını sorgulama eğilimi gösterir; buna karşın, aşkın bir boyut hisseden bir araştırmacı ise dinsel deneyimin neden bazı kişilerden uzak kaldığını sorgulayabilir. Bu durumda, din psikolojisi belirli bir teolojik bakış açısına kayma riskini her zaman taşımaktadır (Flournoy, 1902; Wulff, 2001–2002). Max Scheler’e göre, saf bir betimleyici din psikolojisi için her dinsel gelenekte ayrı bir alan oluşturulmalıdır (Wulff, 1998). APA’nın 1998 yılında yaptırdığı ankete göre, 36. Bölüm üyeleri arasında yer alan klinik uygulayıcıların çoğu, kendilerini orta veya yüksek derecede dindar olarak tanımlamışlardır.

Din psikolojisi araştırmaları, genellikle dinin önemini vurgulamaya ve psikoterapiye manevi unsurların entegre edilmesine odaklanmıştır (Hill & Hood, 1999). Güncel olarak ise din psikolojisi, modern dünyaya uygun şekilde yeniden yorumlanmak yerine, geleneksel dinsel inançları koruyan daha muhafazakâr bir çerçevede ilerlemekte; bu nedenle, James Pratt’ın bağımsız ve tarafsız bir disiplin ideali giderek daha ulaşılamaz hale gelmektedir (Wulff, 2010: 732–735). Batı’da, din psikolojisi alanında son yüzyılda önemli gelişmeler yaşanmış ve bu durum alana birçok teori ve akademik çalışmadan oluşan önemli bir literatür kazandırmıştır (Wulff, 2001–2002: 241–261). Türkiye’de ise 1950’lerden başlayarak akademik pozisyon bulan din psikolojisine bilimsel ilgi, özellikle 1980’li yıllardan sonra artmış ve alana ilişkin birçok teorik ve ampirik çalışmadan oluşan yerli bir literatür oluşmuştur (Çapcıoğlu & Aytan, 2013: 9).

Öte yandan din psikolojisi, diğer bilim dallarında olduğu gibi belirli coğrafi alanlarda ortaya çıkmış ve kurucu aktörlerin ilk çalışmalarıyla şekillenen temel kurucu metinlere sahip olmuştur. Bu alanda bilimsel araştırmalar yürüten ve akademik metinler üreten kişilere *din psikoloğu* adı verilir (Ok, 2006). Din psikologları, bireylerin dinsel davranışlarını veya anlam oluşturma süreçlerini inceleyerek bu nesne üzerinde çalışmalar yapar. Alanın bir öznesi olarak, farklı bilimsel paradigmlar ve metodolojiler kullanarak bu nesneyi analiz eder ve bilimsel işlemler uygular. Çalışmalarında genellikle yalnız değillerdir; diğer ilgili disiplinlerden meslektaşları da araştırmalarına katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, din psikologları, bireylerin anlam oluşturma davranışları hakkında açıklayıcı, öngörücü veya tanımlayıcı bulgular sunmayı amaçlamaktadırlar.

Din psikolojisi aktiviteleri, belirli bağlamlar veya ortamlarda gerçekleşir. Bu bağlamlar, küçükten büyüğe doğru sıralandığında; üniversitelerin ilahiyat fakülteleri gibi kurumsal yapılar, Türkiye gibi politik birimler ve uluslararası düzeyde diğer ülkeler gibi küresel bağlamları kapsamaktadır. Ayrıca, din psikolojisinin tarihsel gelişimi de göz önünde bulundurulması gereken önemli bir başka faktördür. Bu nedenle, din psikolojisi alanındaki faaliyetler, bu etkileşimlerin tümü çerçevesinde değerlendirilmektedir (Ok, 2006: 441-442).

Din psikolojisi tarihine veya din psikolojisinin özelliklerine dair yukarıda sunulan bilgiler ışığında, din psikoloğu Yavuz'un çalışmaları, bu disiplinin Türkiye'deki gelişim süreciyle doğrudan ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla din psikoloğu Yavuz, Türkiye'de din psikolojisi bilim dalının oluşum döneminde, alanın sınırlarını belirleme çabasıyla dikkati çekmiş ve yerel unsurlarla uluslararası bakış açılarını harmanlayarak bir entegrasyon çabası içinde olmuştur. Bu bağlamda, onun çalışmalarının, hem alanın akademik çerçevesini çizmek hem de Türkiye'deki din psikolojisi literatürüne katkı sağlamak açısından önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Bu makalenin amacı, Türkiye'deki çeşitli ilahiyat fakültelerinde öğretim üyesi olarak görev yapmış olan din psikoloğu Prof. Dr. Kerim Yavuz'un hayatını biyografik bir çalışmayla ele alarak Türk din psikolojisi tarihi ve literatürüne *biyo-bibliyografik* bir katkı sağlamaktır. Bilim tarihi çalışmalarını kapsamında, herhangi bir bilim dalındaki alan aktörlerinin akademik yaşamları ve ürünlerine dayalı biyo-bibliyografik araştırmalar, ilgili disiplinin alan tarihine önemli bir katkı sunmaktadır. Ancak, Türk teoloji ve din bilimleri alanında, özellikle Türk din psikolojisi araştırmalarında, biyo-bibliyografik çalışma geleneğinin henüz yeterince gelişmediği görülmektedir. Bu bağlamda, son dönemde özellikle emekli veya

vefat etmiş olan ilahiyat fakültesi akademisyenleri üzerine yapılan biyografik çalışmaların eksikliği dikkati çekmektedir (örnek çalışmalar için bkz. Durmuş, 2003: 145-168; Alkan, 2010: 9-19). Alan tarihi kapsamındaki Türk din psikolojisi tarihi ve literatüründe yapılan biyografik çalışmalar ise genellikle din psikoloğu Koç'un çalışmalarıyla sınırlıdır (bkz. Koç, 2010: 187-210; Koç, 2011a: 227-246; Koç, 2011b: 265-285; Koç, 2012: 327-340; Koç, 2015: 301-330; Koç, 2018a: 213-259; Koç, 2018b: 65-126; Koç, 2020: 13-74; Koç, 2021a: 161-221; Koç, 2021b: 155-209; Koç, 2022a: 169-231; Koç, 2022b: 165-233; Koç, 2023: 131-191; Koç, 2024: 175-272).

Bu çalışmada kullanılan yöntembilim, nitel metodolojiye dayalı olarak *biyografik araştırma* temeline oturmaktadır ve *biyografik anlatı görüşmesi* yöntemiyle gerçekleştirilmiştir (Roberts, 2002; Rosenthal, 2004). Biyografik araştırmalar, davranış bilimleri bağlamında, öznel deneyimlerini ve üretimlerini merkeze alarak bu deneyimlerin psiko-sosyo-antropolojik boyutları arasında dönemsel ve bağlamsal yorumlar yapan nitel veri toplama ve değerlendirme yöntemlerini kapsamaktadır (Güvercin, 2015: 172-173). Bu çalışma kapsamında, Türk din psikolojisi tarihinde önemli bir konuma sahip olan din psikoloğu Kerim Yavuz'un kişisel akademik katkılarının yanı sıra, alan uzmanları (n=23) ve alan dışı uzman (n=1) ile eşi (n=1) ve çocuklarının (n=1) görüşlerine dayalı olarak elde edilen anlatılar (n=26) aracılığıyla sosyo-kültürel ve akademik örüntüler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, Kerim Yavuz'un akademik deneyimlerinin ve üretimlerinin bilimsel, dönemsel, kültürel ve sosyal anlamlarına *yarı-saydam pencere* açarak Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal yerini betimsel olarak analiz etmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmada nitel veri toplama teknikleri olarak şu yöntemler kullanılmıştır: (i) Türkiye'de çeşitli üniversitelerde din psikolojisi alanında çalışan ve/veya emekli olmuş din psikoloğu kimliğine sahip uzmanlar ile alan dışından Yavuz'un eşi ve çocuklarıyla yapılan *yapılandırılmış* görüşmeler (n=26). (ii) Yavuz'a ait tüm akademik ürün çeşitleri ve kişisel arşivi, *belgesel tarama* tekniğiyle toplanmış, araştırmaya özgü bir yaklaşımla sınıflandırılarak listelenmiştir (Karasar, 2016: 210-231). Ayrıca, Yavuz'a ilişkin arşiv bilgilerini toplamak ve diğer kaynaklardan elde edilen bilgileri doğrulamak amacıyla, araştırma süreci boyunca eşi Müşerref Yavuz hanımefendiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir (2024).

Bu araştırma, Yavuz'un doğum yılı olan 1941 ile ölüm yılı olan 2023 arasındaki zaman dilimiyle sınırlıdır. Katılımcı görüşmeleri yüz yüze, yazılı olarak ve/veya çevrimiçi ses kaydı yoluyla gerçekleştirilmiş

ve analiz edilmiştir. Araştırmanın katılımcıları, Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde din psikolojisi alanında aktif olarak çalışan veya emekli olan akademisyen din psikologları ile alan dışından emekli bir din pedagoğudur. Bu çalışmada, eşi Müşerref Yavuz ve çocukları dışında akademi dışı herhangi bir katılımcı yer almamaktadır. Bazı katılımcılar bilgi eksikliği nedeniyle belirli sorulara yanıt vermemiş olup bu durum, araştırmanın bulgular bölümünde dikkate alınmamıştır. Ayrıca, din psikolojisi araştırmalarının etik ilkelerine uygun olarak, katılımcıların görüşleri sunulurken kimlik bilgileri 'cinsiyet/yaş=[C/Y]' formatında kodlanarak korunmuştur.

a. Akademik Hayatı

08 Ekim 1941 tarihinde Antalya'nın Elmalı ilçesinde dünyaya gelen Yavuz, ilköğrenimini ve ortaöğrenimini Antalya'da tamamladıktan sonra 1966 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından 1967 yılında devlet bursuyla Almanya'ya gönderilen Yavuz, Albert Ludwing Üniversitesinde doktora çalışmalarına başlamış ve 1973 yılında *Der Islam in werken moderner Türkischer schriftsteller / Modern Türk yazarlarının eserlerinde İslam* başlıklı tezini tamamlayarak doktor unvanını almıştır. Türkiye'ye dönüşünde ise 1974 yılında Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde asistan doktor olarak akademik kariyerine başlamış ve burada din psikolojisi ile din eğitimi ana bilim dallarının kuruculuğunu üstlenerek sözü edilen bu iki ana bilim dalında önemli bir akademik altyapı oluşturmuştur (Kayıklık & Yapıcı, 2012: 11).

1979 yılında, *Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi* adlı çalışmasıyla din psikolojisi ana bilim dalında doçentlik unvanını kazanan Yavuz, 1989 yılında *Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri* başlıklı teziyle de aynı ana bilim dalında profesör olmuştur. Bu dönemde, özellikle din psikolojisi ve psikanaliz arasındaki ilişkiye odaklanmış, bu iki alanın kesişim noktalarında önemli kuramsal çalışmalar yapmıştır. 1990 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesine öğretim üyesi olarak atanan Yavuz, burada eğitime ve akademik hayata katkı sağlamaya devam etmiştir. 1994 yılında ise Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesine atanarak, burada 1994-1996 yılları arasında dekan yardımcılığı yapan Yavuz, ardından 1996-2002 yılları arasında dekanlık görevinde bulunmuştur. Aynı zamanda Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanlığı (1999-2002) ve Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı Başkanlığı (1994-2003) gibi akademik idari görevleri de üstlenerek adı geçen bölümün ve ana bilim dalının akademik yapılanmasını güçlendirmiştir (<https://www.dr.com.tr>).

Akademik kariyerine 08 Ekim 2008 tarihinde yaş sınırlaması nedeniyle emekliye ayrılarak son veren Yavuz, din psikolojisi alanındaki çalışmalarını aktif olarak emeklilik sonrası da sürdürmüştür. Türkiye’de din psikolojisi alanında birçok bilim insanının yetişmesine öncülük eden Yavuz, geniş kapsamlı akademik yayınlarıyla bu alana önemli katkılar sağlamıştır. Yabancı dil olarak Almanca ve Arapça bilen Yavuz, akademik kariyerinde ulusal ve uluslararası düzeyde birçok makale yayımlamış; Türkiye’de din psikolojisinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Emeklilik sonrası yaşamını Antalya’da sürdüren Yavuz, 12 Ekim 2023 tarihinde Elmalı’daki evinde geçirdiği kalp krizi sonucu 82 yaşında vefat etmiş, 13 Ekim 2023 tarihinde de Elmalı’daki aile mezarlığında defnedilmiştir. Evli ve dört çocuk babası olan Yavuz, ardında Türk din psikolojisi alanına değerli katkılar bırakmıştır (ayrıca bkz. Ek-1).

b. Özel İlgi Alanları

Yavuz’un akademik çalışmalarındaki özel ilgi alanları (i) din psikolojisi, (ii) eğitim psikolojisi, (iii) kültürlerarası din eğitimi, (iv) çocuk gelişimi ve din eğitimi, (v) dinsel inançların psikanalizi, (vi) toplumsal dönüşüm, (vii) edebi metinlerde dinsel semboller, (viii) sosyal bağlamda dinsel kimlik’ gibi konulardır. Bu alanlarda yayımlanmış birçok akademik eseri (kitap, makale, bildiri, çeviri, ansiklopedi maddesi vb.) bulunmaktadır.

c. Türk Din Psikolojisi Tarihindeki Bağlamsal Konumu

Amerika Birleşik Devletleri’nde 1900’lerin başlarında şekillenmeye başlayan din psikolojisinin tarihsel gelişimine karşılık, Türkiye’de bu alandaki çalışmalar ancak 1950’lerde başlamıştır; yani bu gelişimsel süreç de Amerika’daki ilerlemelerin yaklaşık 50 yıl sonrasına denk gelmektedir. Türkiye’deki bu erken dönem çalışmalar, din psikolojisinin tanımı, konusu ve yöntemleri gibi temel alanlara odaklanarak öğrencilere alana giriş sağlama amacını taşımıştır. Özellikle Freud ve Jung’un dine ilişkin görüşlerine yer verilmiş, Freud’un dine yönelik eleştirileri de derinlemesine tartışılmıştır (Yavuz, 1987).

Türkiye’deki din psikolojisi çalışmalarının tarihsel gelişim sürecine güncel olarak (2024) bakıldığında, bu bilim dalıyla ilgili çalışmaların ortalama 70 yılı aşkın bir geçmişi olduğu görülmektedir. Din psikoloğu Koç (2012/2015) tarafından yapılan öznel bir alan tarihi sınıflandırmasına göre, Türk din psikolojisi çalışmaları kronolojik olarak (i) İlk dönem [1949-1979]: Din psikolojisinin tanınması, (ii) İkinci dönem [1980-1999]: Orijinal literatürün anlaşılması, (iii) Üçüncü dönem

[2000-2013]: Literatüre yerel katkıların başlaması' şeklinde gelişmiştir (Koç, 2015: 295).

Yukarıda kısaca betimlenen din psikoloğu Koç'un (2012/2015) yapmış olduğu sınıflandırmaya göre Yavuz'un çalışmalarına bakıldığında, kronolojik olarak Türk din psikolojisinin –yukarıda kısaca betimlenen- bu ilk dönemdeki tarihsel gelişimi içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu yönüyle, Türk din psikolojisi alanında önemli bir yere sahip olan bir akademisyen olarak Yavuz'un çalışmaları, Türkiye'deki din psikolojisinin gelişimine ilişkin derin bir perspektif sunmaktadır. Bu dönemde Türkiye'de din psikolojisi, henüz tanınmaya ve alanın temel konuları üzerine yoğunlaşmaya başlanmıştır. Yavuz'un 1973 yılında tamamladığı *Der Islam in werken moderner Türkischer schriftsteller* isimli doktora tezi, direkt din psikolojisinin alt araştırma konularıyla ilişkili olmasa da modern Türk yazarlarının eserlerinde İslam konusunu inceleyerek alanın temel kuramsal çerçevesine dolaylı bir katkı sağlamıştır. Bu tez, Türk toplumundaki dinsel anlayışların modern edebiyatla ilişkisini değerlendirerek, din psikolojisinin sosyal ve kültürel bağlamını anlamaya yönelik önemli dolaylı bir adım olarak kabul edilebilir.

Yavuz, Türkiye'de din psikolojisi alanının tanımı ve yöntemlerinin gelişimine önemli teorik katkılar sağlamıştır. Özellikle çocukluk döneminde dinsel duygu ve düşüncenin gelişimini incelediği *Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi* başlıklı doçentlik tezi, konuya derinlemesine bir bakış açısı getirdiğini göstermektedir. Bu çalışma, din psikolojisinin 1980-1999 yıllarındaki ikinci gelişim evresine, yani orijinal literatürün anlaşılmasına yönelik çabalara anlamlı bilimsel bir katkı sunmuştur. Bunun yanı sıra 2000'li yıllara gelindiğinde ise Yavuz'un çalışmaları, Türk din psikolojisinin literatüre yerel katkıların sağlandığı üçüncü evresine geçiş yapmıştır. Özellikle *Günümüzde inancın psikolojisi* (2013) adlı eserinin, alanın kuramsal çerçevesini zenginleştirdiği söylenebilir.

Öte yandan çocukların dinsel düşünce ve duygularının gelişimi üzerine yapmış olduğu saha çalışması, araştırmanın yapıldığı dönem dikkate alındığında Türk din psikolojisi literatürüne özgün katkılar sağlamış ve daha sonraki dönemlerde konuya ilişkin yapılan akademik çalışmalara içerik olarak esin kaynağı olmuştur. Yavuz, doçentlik tezi dışında din psikolojisi alanındaki çalışmalarını daha çok kuramsal çerçevede yapmıştır. Bu sebeple ampirik karakter taşıyan çalışmalarda kullanılan *istatistiksel yöntemlere* mesafeli bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Din bilimlerindeki pozitivist-davranışçı yöntemlere yönelik eleştirileriyle, insan ruhunun yalnızca sayısal verilerle ifade

edilemeyeceğini belirterek *yorumlamanın* önemini vurgulamıştır. Alman din psikolojisi geleneğinden etkilenen Yavuz, *anlayıcı* eğilimleri benimseyerek, nicel araştırmaların inancın psikolojisini tam anlamıyla kavramada yetersiz olduğunu savunmuştur. Bu perspektif, Yavuz'un çalışmalarında insani tecrübenin derinlemesine anlaşılmasına verdiği önemi ortaya koymaktadır. Bu sebeple onun çalışmaları, Türkiye'de din psikolojisi alanının teorik zeminini sağlamlaştırmıştır.

Yavuz, Türk din psikolojisi araştırmalarında sergilediği titizlik ve mükemmeliyetçi tutumuyla genç araştırmacı din psikologlarının ona temkinli ve dikkatli yaklaşımlarına sebep olmuştur. Ancak kendisi, alana katkı sağlamak isteyen araştırmacıları yönlendirme ve destek sunmak konusunda herhangi bir fedakârlıktan asla kaçınmamıştır. Yavuz'a göre, din psikolojisi alanında çalışmak, devlete ve topluma karşı bir vefa ve vatandaşlık görevidir ve bu görevin özenle yerine getirilmesi gerekmektedir. Kişilik yapısının bir parçası olan mükemmeliyetçiliğinin ardında, Alman psikoloji geleneğinin etkisinin yanı sıra bu kişisel düşüncesinin ve kişilik yapısının da belirleyici olduğu söylenebilir.

Din eğitimiyle de akademik düzeyde ilgilenen Yavuz, gelişimsel din psikolojisi temelinde bir anlayış geliştirme çabasında olmuştur. Yavuz'a göre, din eğitiminin amacı, bireyin içsel özgürlüğüne ve ruhsal dengeye kavuşmasını, kendiyi barışık olmasını, sorumluluk duygusunu geliştirmesini, geçmişten gelen ortak değerleri anlamasını ve bunlara sahip çıkmasını sağlamaktır. Yavuz'un din psikolojisinin yanı sıra din eğitimi araştırmalarında, dinsel hassasiyet ve koruyucu bir yaklaşımın yanı sıra mükemmeliyetçi kişilik özelliğinin de belirgin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda din psikoloğu Yavuz hem din psikolojisi hem de din eğitimi alanlarında yüksek lisans ve doktora düzeyinde birçok araştırmacı yetiştirmiştir (Kayıklık & Yapıcı, 2012: 14-15).

Yavuz'un alandaki güncel etkileri, Freud, Jung ve Adler'in dine bakışlarını ele aldığı 2019 tarihli çalışmasında da görülmektedir. Bu eser, Batı psikolojisinin temel taşlarından olan bu üç düşünürün dinle olan ilişkisini inceleyerek, Türkiye'de din psikolojisinin evrensel bağlamdaki yerini güçlendirmiştir. Yavuz'un çalışmaları, güncel Türk din psikolojisinin akademik derinliğini zenginleştiren ve bu alanın küresel literatürdeki gelişmelere paralel olarak büyümesini sağlayan kaynaklar arasında değerlendirilebilir. Böylece Yavuz'un, Türk din psikolojisinin gelişiminde bir köprü görevi görerek hem Batı'dan hem de yerel kültürden beslenen bir bilimsel birikimin öncülerinden biri olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında din psikoloğu olarak Yavuz'un Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumu, din psikolojisinin tanınmasını kapsayan birinci dönem [1949-1979] içerisinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla Türk din psikolojisinin akademik olarak alan tarihinde hiç ampirik karakterli nicel saha araştırması yapmayıp tüm çalışmalarını nitel metodoloji kullanarak ve ağırlıklı biçimde teorik/kuramsal içerikli yapan Yavuz'un yine bu dönem içerisindeki master ve doktora programı kapsamında dikkate değer sayıda akademisyen din psikologları yetiştirdiği görülmektedir.

d. Akademik Çalışmaları / Eserleri

Makalenin bu başlığı altında, akademide 34 yıl hizmeti olan Yavuz'un akademik ürünleri: '(i) tezleri, (ii) kitapları, (iii) makaleleri, (iv) çevirileri, (v) ansiklopedi maddeleri, (vi) kitap bölümleri, (vii) bildirimleri' şeklinde sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir (ayrıca bkz. Ek-3 & Ek-4).

d.a. Tezleri

1. (1973). *Der Islam in werken moderner Türkischer schriftsteller / Modern Türk yazarlarının eserlerinde İslam* – [Doktora tezi]. Almanya: Albert Ludwing Üniversitesi.
2. (1979). *Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi* – [Doçentlik tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
3. (1989). *Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri* – [Profesörlük tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

d.b. Kitapları

1. (1983). *Din kültürü ve ahlak bilgisi – 4 İlkokul [Ders kitabı] (Ünver Günay ile birlikte)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
2. (1987). *Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
3. (1991). *Eğitim psikolojisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
4. (1992). *Çocuğun dünyası ve gelişme*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları. (88 s.)
5. (1994). *99 soruda çocuk ve din*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları. (320 s.)
6. (1998). *Günümüzde din eğitimi*. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. (326 s.)
7. (2012). *Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları. (204 s.) [Not: Kitabın ilk baskısı 1983 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından yayınlanmıştır.]
8. (2013). *Günümüzde inancın psikolojisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları. (444 s.)

9. (2019). *Freud, Jung ve Adler: Psikanalizde çığır açanların dine bakışları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları. (192 s.)
10. (2024). *Pehlivanlar yurdu Elmalı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları. (260 s.)

d.c. Makaleleri

1. (1977). Ziya Gökalp'in dini tutumu ve din anlayışı. *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2, 211-222.
2. (1980). Prophet Muhammed und der Islam. *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4, 143-158.
3. (1982). Din psikolojisinin araştırma alanları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 87-108.
4. (1986). Din psikolojisinde metot meselesi ve yeni gelişmeler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 153-185.
5. (1986). Dini inancın gelişmesinde nativizm ve tecrübecilik problemi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 129-142.
6. (1988). Allegemeine überlegungen und vorschläge zur religiösen unterweisung für schüler Islamischen glaubens. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 77-89.
7. (1988). Günümüzde din psikolojisi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 253-263.
8. (1990). Yunus Emre'nin iç benine dini ve psikolojik yaklaşımlar. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 12-21.
9. (1992). Die entwicklung der religionspsychologie in der Türkei. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 111-123.
10. (1999). Genel öğrenmeden dini öğrenmeye yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, özel sayı, 55-63.
11. (2001). Yunus Emre'nin kişiliğinde insanın kendini bulması. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 3-8.
12. (2001). Şiirleri içinde Ak Şemseddin'in tasavvuf dünyasına psikolojik bakışlar. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 39-49.
13. (2002). Probleme der religiösen und kulturellen erziehung in der multireligiös-kulturellen familie und gesellschaft. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1-13.
14. (2004). Das christentum in den Türkeischen religions und geschichtsbüchern. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 5-18.

d.d. Çevirileri

1. (1986). Eğitim psikolojisi üzerine-1. (H. H. Groothoff'dan çeviri). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 201-209.

d.e. Ansiklopedi Maddeleri

1. (1994). “Din psikolojisi” maddesi. [içinde] *TDV İslam Ansiklopedisi-9*. (ss. 341-345). ed. B. Topaloğlu ve ark. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

d.f. Kitap Bölümleri

1. (2003). Din ve güven. [içinde] *Sosyal Bilimlerde Güven*. (ed. F. Erdem). Ankara: Vadi Yayınları.

d.g. Bildirileri

1. (1982). Din psikolojisinin ışığı altında din eğitiminin değerlendirilmesi ve metodik bazı teklifler. [içinde] *Türkiye’de I. Din Eğitimi Semineri*. (23-25 Nisan 1981). (ss. 183-191). Ankara İlahiyat Vakfı Yayınları.

2. (1985). Edebi bir eserde yazarın iç dünyasının dışa yansımaları. [içinde] *Milletlerarası Türkoloji Kongresi*. (23-28 Eylül 1985). (ss. 203-210). *Tarihsel Oluşum ve Bilimsel Açılım*. İstanbul.

3. (1985). İlköğretimde din eğitiminin karşılaştığı problemler. [içinde] *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu: Tebliğ ve Müzakereler*. (16-18 Eylül 1985). (ss. 249-261). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

4. (1988). Trabzon yöresi manilerinde insan ve dini inanç. [içinde] *1. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*. (13-17 Ekim 1986). (ss. 265-286). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.

5. (1989). Das Jesus bild in den Türkischen schulbüchern in Johannes Lahneman (hrsg) welt- religionen und friedenserziehung. *Hamburg Brand*. (Yayımlanmamış bildiri).

6. (1989). Denizli ve çevresi manilerinde insan ve dini inanç. [içinde] *Denizli Sempozyumu Bildirileri*. (27-30 Eylül 1988). (ss. 232-240). Denizli: Denizli Valiliği Yayınları.

7. (1990). Doğu Karadeniz’de batıl inançların psikolojik dili. [içinde] *2. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*. (1-3 Haziran 1988). (ss. 193-205). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.

8. (1990). Şiirleri içinde Akşemseddin’in tasavvuf dünyası ve psikolojik yaklaşımlar. [içinde] *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*. (ss. 49-58). Bolu: Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları.

9. (1999). Arayış içindeki Karacaoğlan’ın dini beklentisi. [içinde] *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu Bildirileri*. (30 Kasım-2 Aralık 1998). (ss. 648-656). Adana: Adana Valiliği Yayınları.

10. (2002). Günümüz insanları ve dini görüntüler. *Yeni Bir Geleceğe Hazırlanırken İnsan ve Din Sempozyumu. (08-09 Kasım 2001)*. (ss. 147-157). Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları.

11. (2003). Gelecek nesillere yönelik monoteist dinlerle ortak bir öğretim projesi geliştirme hazırlıkları üzerinde düşünceler. [içinde] *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Girişinin Din Boyutu Sempozyumu. (17-19 Eylül 2001)*. (ss. 59-63). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

12. (2003). Yeni bir yaklaşımla vaaz eğitimi. [içinde] *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri-2 (23-27 Kasım 1998)*. (ss. 440-445). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

13. (2004). Din eğitimi ve öğretiminde Ahmet Hamdi Akseki'nin yeri. [içinde] *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*. (ss. 67-71). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

e. Lisans ve Lisansüstü Dersleri

Makalenin bu bölümünde ise din psikolojisi bilim dalında öğretim üyesi olan Yavuz'un Çukurova Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi'nde 2003-2008 yılları arasındaki lisans ve lisansüstü düzeyde verdiği derslere yer verilmiştir. Arşiv bilgisi yetersizliği sebebiyle Atatürk Üniversitesi'nde verdiği ders bilgilerine ulaşamadığı için adı geçen öğretim üyesine ilişkin listede sadece aşağıda bilgileri yer alan dersler belirtilmiştir.

e.a. Lisans Dersleri

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

2003-2004 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı

İD 316 Din psikolojisi (zorunlu)

İLS 304 İslam'da bilim tarihi (seçmeli)

İF 406 Din eğitimi (zorunlu)

2004-2005 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı

İD 316 Din psikolojisi (zorunlu)

2005-2006 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Yarıyılı

İD 117 Çocuk ve ergen psikolojisi (seçmeli)

İF 309 Eğitim psikolojisi (pedagojik formasyon)

İL 215 Din psikolojisi (zorunlu)

2006-2007 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı

İD 316 Din psikolojisi (zorunlu)

2007-2008 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Yarıyılı

İL 215 Din psikolojisi (zorunlu)

2007-2008 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı

İD 316 Din psikolojisi (zorunlu)

(Kaynak: Kayıklık, 2024: kişisel arşiv; Ulu, 2024: kişisel arşiv).

e.b. (Lisansüstü) - Yüksek Lisans Dersleri

Çukurova Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi

Din bilimlerinde metodoloji

Dini inancın oluşması ve gelişmesi

Din eğitiminin problemleri

Din psikolojisinde metod problemi

Dini eğitimde metod meselesi

Psikolojik açıdan inanç ve inançsızlık

İnsan ve dinin güven ile ilişkisi

İslam dini esasları

Psikanaliz ve din

Psikoloji ve din psikolojisinin dine yaklaşımları

Dini yaşayışın psikolojik temelleri

Din psikolojisinin tarihsel gelişimi

(Kaynak: Kayıklık, 2024: kişisel arşiv; Ulu, 2024: kişisel arşiv).

e.c. (Lisansüstü) - Doktora Dersleri

En son Çukurova Üniversitesi'nde çalıştığı yıllarda doktora programı olmadığı için alana ilişkin doktora dersleri bulunmamaktadır.

f. Yönettiği Lisansüstü Tezleri

Makalenin bu bölümünde de akademik yaşamı boyunca din psikolojisi alanında öğretim üyesi olarak görev yapan Yavuz'un yönettiği lisansüstü (yüksek lisans + doktora) tezleri yer almaktadır. Bu bölümde yer verilen tez listeleri Ulusal Tez Merkezi kayıtları referans alınarak oluşturulmuştur (bkz. <https://tez.yok.gov.tr>). Tez yazım biçimi olarak sırasıyla “[tez merkez kayıt numarası], yazar adı soyadı, (tezin bitirildiği yıl), tezin adı (Türkçe + İngilizce)” şeklinde bu makaleye özgü bir niteleme kullanılmıştır. Tezler, Atatürk Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesine bağlı olarak yapıldığı için her bir tezin yazımı için ayrıca üniversite adına da yer verilmiştir. Konuyla ilgili yapılan literal tarama sonucunda Yavuz'un akademik danışmanlığında 14 adet yüksek lisans tezi ve 5 adet doktora tezinin yapıldığı görülmüştür. Ayrıca Yavuz tarafından yönetilen tezlerin yazarları, aynı zamanda Yavuz'un yüksek lisans ve/veya doktora öğrencileri olarak da ayrı bir başlık altında alan tarihi kayıtlarına geçirilebilir.

f.a. Yönettiği Yüksek Lisans Tezleri

1. [26634]. Zeki Salih Zengin. (1993). II. Meşrutiyet döneminde medreselerin ıslahı hareketleri ve din eğitimi / Reforms in madrasahs

and religious education in the second constitutional period (1908-1918). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

2. [36966]. Nermin Öztürk. (1994). Kız öğrencilerin dini tutumları (14-18 yaş) / Religious attitudes of female students (14-18 years old). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

3. [41038]. Hasan Kayıklık. (1994). Kur'an'ın ışığında inanan insanın duasına psikolojik yaklaşımlar / Psychological approaches to the prayer of the believer in the light of the Qur'an. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4. [42732]. Ali Selçuk. (1995). Peyami Safa'da inancın psikolojisi / Psychology of faith in Peyami Safa. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

5. [42782]. Mehmet Günaydın. (1995). Şefaati'de din eğitimi ve öğretimi / Religious education and training in Şefaati. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

6. [42911]. Nihat Kaya. (1995). Diyanet İşleri Başkanlığı süreli yayınlarında çocuklara din öğretimi / Religious education for children in the periodicals of the Presidency of Religious Affairs. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

7. [52407]. Erdal Özata. (1996). Kur'an'da insanın korkutulması / Intimidation of human in the Qur'an. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

8. [52426]. Asım Yapıcı. (1996). Dini yaşayışta tövbeye din psikolojik bir yaklaşım / A religious-psychological approach to repentance in religious life. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

9. [64905]. Fatih Menderes Bilgili. (1998). Nizamiye medreselerinin ilk dönemlerinde dini eğitim ve öğretim / Religious education and training in the first period of Nizamiye madrasahs. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

10. [125296]. Cengiz Kazan. (2002). Kur'an'ın korku olayı ile insana yaklaşımı / The approach of the Qur'an to human with the phenomenon of fear. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

11. [125297]. Mehmet Ekşi. (2002). Din ve ahlak bilgisi kitaplarının çocuklara yaklaşımı / The approach of religion and ethics books to children. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

12. [125630]. Emine Kazan. (2003). 4. ve 5. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında Allah inancının öğretimi / Teaching belief in God in 4th and 5th grade religious culture and ethics textbooks. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

13. [220619]. Hatice Özcan. (2007). Halkın Çoban Dede'den beklentilerinin psikolojik nedenleri / Psychological reasons for the expectations of the public from Çoban Dede. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

14. [218338]. Şule Öz. (2008). Din ve ahlak bilgisi kitaplarında yardımcı metinler / Supplementary texts in religion and ethics books. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

f.b. Yönettiği Doktora Tezleri

1. [14506]. A. Vahit İmamoğlu. (1991). Mehmed Akif'te dini hayatın psikolojisi / The psychology of religious life in Mehmed Akif. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

2. [15412]. Ramazan Buyrukçu. (1991). Din görevlisinin mesleğini temsil etme gücü / The power of representation of imam's profession. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

3. [26486]. Hüseyin Certel. (1993). Ebu Talib El-Mekki'de tasavvufi yaşayış / Sufi life in Abu Talib Al-Makki. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4. [26634]. Zeki Salih Zengin. (1997). Tanzimat dönemi Osmanlı örgün eğitim kurumlarında din eğitimi ve öğretimi (1839-1876) / Religious education and teaching in Ottoman formal education institutions in the Tanzimat period (1839-1876). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

5. [64051]. Nebahat Göçeri. (1997). Dini dergilerde din eğitimi anlayışı (1980-1990) / The understanding of religious education in religious journals (1980-1990). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Din Eğitimi)-

g. Kerim Yavuz'un Türk Din Psikolojisi Tarihindeki Yeri ve Önemi Üzerine Katılımcı Görüşleri

Makalenin bu bölümünde ise Kerim Yavuz'un Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi üzerine katılımcıların (n=26) soru-cevap içerikli röportaj kayıtları yer almaktadır. Araştırmacı tarafından '(din psikolojisi) alan içi (n=23) ve alan dışı (n=3)' şeklinde dikotomik bir ayrımla düzenlenen röportaj soruları ve cevapları, "(i) özel ve akademik yaşam, (ii) Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi" başlıklı alt nitel temalara göre düzenlenerek verilmiştir.

* Röportaj – [Mülakat] –

“*Araştırmacı:* Değerli hocam, Türkiye’de din psikolojisi araştırmaları yapan bir akademisyen din psikoloğu olarak [alan içi – (n=23)] / emekli akademisyen din pedagoğu, eşi ve çocukları olarak

[alan dışı – (n=3)], eğer izin verirseniz sizinle Türk din psikolojisi tarihinde önemli bir yeri olan Kerim Yavuz’un (i) özel ve akademik yaşamı ile (ii) Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi” şeklinde düzenlenmiş tema başlıklarında bir röportaj yapmak istiyorum.”

-alan içi-(n=23) / - [röportaj soru sayısı=10]

(i) – *Özel ve akademik yaşamı:*

[Soru] = 1. *Kerim Yavuz ile yüz yüze tanışıp görüştünüz mü? Sizin din psikolojisi alanında yetiştiğiniz dönemde üzerinizde emeği olan hocalarınızdan, Kerim Yavuz hakkında, yani onun kişiliği, akademik çalışma disiplini ve öğrenci yetiştirme stili gibi onu betimleyici konularda genel olarak neler duyduunuz? Konuya ilişkin neler söyleyebilirsiniz?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/60] “Evet, Kerim Hoca ile 1990 yılında tanıştım. O dönemde Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmaktaydım. Yüksek lisans aşamamda alan hocam ve akademik danışmanım. Hoca Almanya’da doktora yapmıştı. Disiplinli bir çalışma sistemi vardı. Öğrencilerini akademik konularda çok sert denebilecek düzeyde eleştirirdi.”

+Katılımcı-2=R-2: [E/62] “Kendisini tanıma fırsatım olmadı. Şahsen tanışamadığım için de hoca hakkında bir şey diyemem”

+Katılımcı-3=R-3: [E/45] “Merhum Kerim Yavuz hocamızla şahsen tanışma şansı elde edemedim. Ancak kendi danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin Certel’in danışman hocası olması dolayısıyla zaman zaman kendileri hakkında konuşma şansımız oldu. Hocamız: “Güçlü bir akademik kafa yapısına sahip, kuralcı ve gayretli bir hocamızdı, Allah rahmet eylesin, öğrencisi olma şansı elde ettim. İyi birisiydi, disiplin sahibi bir hocamızdı. Çok öğrenci yetiştirdi, çok değerli çalışmalara imza attı, müşkülpesent biri olduğunu söyleyebilirim, öğrencilerine karşı iyi biriydi ancak kendisiyle ters düşmemek kaydıyla...” ifadelerini kullanmıştı.”

+Katılımcı-4=R-4: [K/39] “Kerim Yavuz hocayla yüz yüze tanışmadım. Ancak danışman hocam Prof. Dr. Hayati Hökelekli’den duyduğum kadarıyla alanımızın ilk hocalarından olup birçok hocamızın yetişmesinde katkısı olmuştur. Özellikle “Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” isimli eserini yüksek lisans yaparken Hayati hocamızın önerisiyle okumuştum.”

+Katılımcı-5=R-5: [E/59] “Kerim hocamla ilk yüz yüze tanışmamız, 2010 yılındaki Konya’da düzenlediğimiz I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresinde mümkün olmuştur. Toplantıda hem güncel durum hem de

gelecek vizyonu ile ilgili değerli bilimsel katkılarıyla dikkat çekmişti. Sonrasında onu yetiştirdiği öğrenciler üzerinden daha fazla tanıma imkânı buldum. O, bilimsel aktarımlarında kendi şahsına özel bir duruşla oldukça dikkatli sistemli ve disiplinli birisiymiş.”

+Katılımcı-6=R-6: [E/37] “Hocayla hiç tanışmadım. Yüksek lisans ve doktora ders dönemlerimde hocanın ismini bir iki kez duydum. Özel olarak hocayla ilgili onu tanıtan veya onun din psikolojisine bakışıyla ilgili herhangi bir konuşmaya da rastlamadım.”

+Katılımcı-7=R-7: [E/54] “Kerim hoca, Atatürk Üniversitesinde okurken lisans döneminde din psikolojisi dersimize girmişti. Dersini ciddiyle anlatırdı. Fakültede kendisinden başka etkili bir ders anlatabilecek hoca olmadığını söylerdi. Bu yönüyle egosu yüksek bir kişiliğe sahipti.”

+Katılımcı-8=R-8: [E/67] “Kerim Yavuz, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesindeki öğrenciliğim sırasında din psikolojisi ve Almanca dini metinler adlı dersimize girdi. Kendisiyle 1976-1981 yılları arasında kapsayan lisans eğitimim yıllarından tanışırız. Kerim bey ayrıca alandan doktora hocamdır. Kendisini çalışkan, disiplinli ve bilimsel durarlılık sahibi bir hoca olarak tanıdım. Kendisi rahmetli olduğu için öğrenci yetiştirme stili konusundaki görüşlerimi belirtmek istemiyorum.”

+Katılımcı-9=R-9: [E/43] “Evet, Kerim Yavuz hoca lisans ve yüksek lisans dönemlerimde derslerime girmiştir. Din psikolojisine dair ilk tartışma konularını, dine psikolojik yaklaşımların boyutlarını, dini hayatın psikolojik tasvirini hocadan duyduğumu ifade edebilirim. Hatta hocanın ismini ilkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitabında görmüştüm, daha sonra Lise 1. Sınıfta gazetede kurban psikolojine psikanalitik yaklaşımı eleştirdiği ve karşı çıktığı röportajını okumuştum. Din psikolojisine dair ilk izlenimlerimin oluşmasında ve dikkatimin yönelmesinde hocanın kayda değer katkısı olmuştur. Hoca alanın öncülerinden ve yurtdışı doktora nitelikli bir araştırmacıydı. Bilimsel disipline katıksız bir bağlılığı vardı, bilimsel bilgiyi en yüksek değer olarak görüyordu. Bilimsel bilginin ortaya çıkmasını engelleyen her tür bağnazlık ve ideolojiyle mücadeleyi önemsiyordu. İdari görevi nedeniyle öğrencilere mesafeli görünse de özellikle yüksek lisans derslerinde onun şefkat ve hoşgörüsüne şahitlik ettim.”

+Katılımcı-10=R-10: [E/48] “Din psikolojisi alanında lisansüstü eğitim almaya başladığım sıralarda Kerim Yavuz hocamızı duymuştum. Derslerde de kendisinin alanın önde gelen isimlerinden olduğundan söz

edilirdi. Ancak Kerim Yavuz'la yüz yüze tanışma imkânım maalesef olmadı.”

+*Katılımcı-11=R-11: [E/34]* “Hocayı yüz yüze hiç görmedim. Üzerimde emeği olan kıymetli üstadım Prof. Dr. Saffet Kartopu ve doktora danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Faruk Karaca'nın hocası olması sebebiyle kendisini tanıyor ve saygı duyuyorum. Yani Kerim Yavuz, din psikolojisi alanında genç-yaşlı herkesin bir şekilde tanıdığı ve en azından duyduğu bir isim bence. Çünkü araştırmacıların kendisi olmasa bile etrafındakilerin Kerim Yavuz'dan eğitim almaması çok düşük bir ihtimal.”

+*Katılımcı-12=R-12: [K/48]* “Prof. Dr. Kerim Yavuz hocayı, alandan danışman hocam rahmetli Prof. Dr. Hüseyin Peker'den duymuştum. Hocamın elinde birçok din psikolojisi kaynağı olduğu gibi Kerim hocamıza ait eserler de vardı. Alanı tanıtmak adına eserlerini okutmuştu. Kerim hocamızın çalışmalarında yöntemle ilgili görüşlerine bilhassa dikkat etmemizi istemişti. Kerim hocadan, yine alandan öğrencisi olan Asım Yapıcı hocamız da aynı şekilde bahsetmişti.”

+*Katılımcı-13=R-13: [K/41]* “Kerim hocayla hiç tanışmadım, hakkında bilgi sahibi değilim. Ancak çok disiplinli ve otoriter bir kişiliği olduğu yönündeki yorumlara şahit oldum.”

+*Katılımcı-14=R-14: [E/39]* “Kerim Yavuz hocamızla yüz yüze tanışıp görüşme fırsatım olmadı maalesef. Lisans yıllarında kendisinden okuma listesi talep ettiğim din psikolojisi hocamın vermiş olduğu listede Kerim Yavuz hocamızın ismiyle ilk defa karşılaşmıştım. Yüksek lisans yaptığım dönemde ise alandan hocalarımız Kerim Yavuz hocanın din psikolojisi alanının Türkiye'deki öncülerinden olduğundan ve Alman ekolünden gelmesi sebebiyle de disiplinli tavrından bahsetmişlerdi.”

+*Katılımcı-15=R-15: [K/42]* “Kerim Yavuz hocayla yüz yüze görüşme imkânımız olmadı. Bulduğum akademik ortamlarda din psikolojisi alanının öncülerinden biri olduğu ve alana büyük katkılarının olduğu ifade edilmişti.”

+*Katılımcı-16=R-16: [K/45]* “Kerim Yavuz hocayla maalesef hiç tanışmadım. Din psikolojisi alanının öncü isimlerinden birisi olduğunu biliyorum. Çalışmalarını öğrencilerimize okutmaya ve kendisinin öncülüğünü aktarmaya devam ediyoruz. Disiplinli ve çalışkan biri olduğunu ve bazı hocalarımıza karşı öğrencilikleri sonrasında da sert denebilecek bir tutumu olduğunu duymuştum.”

+Katılmıca-17=R-17: [E/45] “Evet, rahmetli hocayla tanışıp görüşme fırsatım oldu. Hatta kendisinden 2002-2003 eğitim öğretim yılında iki dönemde toplam 4 alan dersi alma fırsatı yakalamıştım. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazanmamdan bir süre önce hoca, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesine kurucu dekan olarak görevlendirildiği için lisans eğitimim sürecinde hocadan ders alamamıştım. Ancak kendisinden ders alma fırsatını yüksek lisansa başladığımda bulabilmiştim. Kerim hocanın kişiliği ise güler yüzlü, insanlara takılmayı ve şakalaşmayı seven bir yapıya sahipti. Ancak idareciliğinden olsa gerek disiplini de elden bırakmayan ve hiyerarşik ilişkilere önem veren bir kişiliğe sahipti. Otoriter bir tutum ile nüktedan bir yapıyı bağdaştırabilmişti. Derslerde Kayserili olmam hocanın da Kayseri’de görev yapmış olması sebebiyle bana daha fazla takıldığını hatırlıyorum. Her hafta ders başlangıcında hal ve hatırımızı mutlaka sorar, ders esnasında her yarım saatte bir çay gelmesini sağlardı. Dersleri de ayakta ya da yanımızda sıranın üzerine oturarak işlerdi. Kürsüden çok az ders işlediğini hatırlıyorum. Öğrencilere yakın olmak hoşuna gidiyordu galiba. Ders aralarında koridorda karşılaştığı öğrencilerle de sıklıkla sohbet ederdi. Öğrencilerinin onu sevdiğini ve değer verdiğini anımsıyorum. Ancak yeni kurulan ve bir geleneğe sahip olmayan bir kurumda idareci olduğu için karşılaştığı sıkıntılar sebebiyle ara ara gergin halleri de olabiliyordu. Akademik disipliniyle ilgili de bir iki şey söylemek istiyorum. Hocanın kesinlikle akademik bir disipline sahip olduğunu hatırlıyorum. İdari işleri sebebiyle bile bir kez olsun dersi aksatmamıştı. Hatta bir defasında idareci olduğu için toplantı vb. resmi işleri olduğunda “çocuklar derse geldiniz ama önemli ve katılmam gereken bir açılış var. Üzgünüm ders yapamayacağız ama isterseniz sizi de götürüyüm belki orada biraz ders yapabiliriz” demişti. Gerçekten de açılış esnasında bizimle ders yapmaya çalışmıştı. Yettiği dönemin etkisinden olsa gerek, dersleri biraz monotondur. Kendi makalelerini derleyerek hazırladığı bir teksir üzerinden dersleri takip ediyordu. Genellikle ders notundan bir cümle okur ve “burada şunu ifade etmek istiyorum” diyerek derse başlardı. Zaten ders notunu okuyarak derse gittiğim için bir de yol yorgunluğunun etkisiyle ara ara dersten koptuğumu hatırlıyorum. Hoca, bu durumun farkında olduğu anda bu durumu bir hikâye anlatarak ya da yurtdışı anıları, Kayseri’deki tecrübeleri vb. hakkında konuşarak gidermeye çalışırdı. İlerlemiş yaşına rağmen yoğun bir tempoda idari ve eğitimsel faaliyetleri sürdürüyordu. Hatta bizim derslerden sonra sağlığının bozulduğunu ve başka yüksek lisans ve doktora öğrencileri almadığını duymuştum. Bu bilgi doğruysa hocanın son lisansüstü öğrencilerinden olabilirim.”

+*Katılımcı-18=R-18: [E/31]* “Kerim Yavuz hocayla yüz yüze tanışma fırsatım olmadı. Ancak, din psikolojisi alanında onun hakkında çokça şey duydum. Kerim Yavuz, akademik çalışma disiplini, derin bilgi birikimi ve titizliğiyle tanınan bir isimdir. Alandan hocalarım, onun araştırmalarında metodolojik titizliğe büyük önem verdiğini ifade etmektedirler. Onun kişiliği hakkında duyduklarım ise disiplinli bir akademik yaklaşıma sahip olduğu yönündedir.”

+*Katılımcı-19=R-19: [E/40]* “Hayır, hocayla hiç görüşmedim. Kişilik olarak disiplinli, çalışmayı ve çalışanı seven tatlı-sert bir mizacının olduğunu duymuştum. Öğrencileriyle birebir ilgilendiğini ve yazılan metinlerin üzerinden beraber geçildiğini duymuştum.”

+*Katılımcı-20=R-20: [E/59]* “Kerim Yavuz, 1991 Ocak ayında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesine geldiğinde ben de burada araştırma görevlisiydim. Yeni yüksek lisans tezimi bitirmiş ve doktora başlamıştım. Bu sebeple kendisinden doktora dönemimde alan dersleri aldım. Dersleri tamamladıktan sonra doktora için İngiltere Birmingham üniversitesine gittiğim için Kerim beyle doktora tezi yapma imkânım olmadı. Hocayla tez yapan arkadaşlardan edindiğim izlenim ise oldukça zor bir hoca olduğu yönündedir. Özellikle Nermin Öztürk hanımın oldukça zorlandığına bizzat şahit oldum. Ulusal tez merkezi kayıtlarına baktığımızda, hocanın 19 kişiye lisansüstü tez yaptırdığı görülmektedir. Bunca uzun bir akademik yaşamda oldukça az bir sayıda öğrenci yetiştirdiği görülmektedir. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesine gelme işlemleri sürecinde, bana asistan döven hoca olarak biraz da mizah içerikli tanıtılmıştı. Ancak böyle sert bir mizacının olmadığını daha sonra gördüm. Bu süreçte kendisinden yalnızca doktora dersleri alma imkânım oldu. Derslerde çoğunlukla kendisi daha önce hazırlamış olduğu ders notları vardı derslerini onlardan işlerdi. Biraz da din eğitim ağırlıklı ve normatif bir yaklaşımı vardı. Kendisinin ikinci branşının da din eğitimi olduğunu söylerdi. Akademik hayatı boyunca yaptırdığı 5 doktora tezinin 3’ünün din eğitimi alanına ait olmasından bu durum anlaşılmaktadır. Ancak derslerinde bir sistematik görmedim. O dönemde din psikolojisi alanında Türkçe pek fazla da literatür olmadığı için daha çok kendi makaleleri ve ders notlarından derslerini işlerdi. Kişiliği olarak şakacı, konuşkan ve ilgili bir kişiliği vardı. Kendisinin bu konuda en iyi olduğunu ima ederdi. Ancak ben örneğin; J. Piaget’in adını İngiltere’ye vardığımda duyduğumu da belirtmeliyim. Burada bir anımı anlatayım belki bir ilham kaynağı olabilir. Şu an Türkiye’de din psikoloğu olarak profesör unvanına sahip bir arkadaşım, bana 25 yıl gecikmeli bir teşekkürde bulundu. Bunun sebebi ise 1991 yılında Kayseri’ye, Kerim Yavuz’dan din psiko-

lojisi alanında doktora yapmak için geldiğinde, benim de o dönemde Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olmam nedeniyle benimle görüşmüş olmasıydı. O görüşmede, kendisine Kerim Yavuz'dan değil de başka bir yerde doktora yapmasını önerdiğimi, o an için bu tavsiyemi farklı bir şekilde yorumladığını, ancak yıllar içinde bunun aslında kendisi için yararlı bir öneri olduğunu fark ettiğini söyledi. Ayrıca, eğer Kerim Yavuz'un danışmanlığında doktora başlamış olsaydı, doktora'yı tamamlamasının neredeyse imkânsız olacağını belirterek, bu önerim için bana teşekkür etmesi gerektiğini ifade etmişti.”

+Katılımcı-21=R-21: [K/53] “Hocayla yüz yüze tanışma şeklinde bir görüşmemiz olmadı. Fakat kendisini Kayseri’de yapılan din psikolojisi koordinasyon toplantısında dinleme fırsatım olmuştu. Atatürk Üniversitesinde doktora yaparken din eğitimi bilim dalından Prof. Dr. Abbas Çelik’ten ders almıştım. Abbas hoca onun doktora öğrencisiymiş. Ondan duyduklarım göre hoca akademik çalışmalar konusunda çok titiz, mükemmeliyetçi ve kolay beğenmeyen bir yapıya sahipmiş. Hatta Abbas hoca, Kerim Yavuz danışmanlığında bir doktora tezi hazırladığını, danışmanı Kerim Yavuz onay vermediği için hazırladığı tezin çöp olduğunu, yeniden doktora'ya başlayıp başka bir hocayla doktora'yı tamamladığını anlatmıştı. Tabii böyle bir anısı olduğu için kendisinden Kerim hoca hakkında olumlu bir söz işitmedim. Ancak yine kendisinin öğrencisi olan Asım Yapıcı hocadan dinlediklerime göre de hoca olması gerektiği gibi profesyonel bir akademisyenmiş. Onun öğrencilerine yönelik yönlendirmelerine ilişkin duyduklarım, doğrusu bende hayranlık uyandırdı. Duyduklarım bende hocanın zor bir hoca olduğu fakat öğrenciyi zorlamasının kişisel kaprislerinden değil onları iyi yetiştirmek istemesinden kaynaklandığı izlenimi uyandırdı.”

+Katılımcı-22=R-22: [K/38] “Rahmetli Kerim hoca, lisans ve yüksek lisans dönemi derslerime girdi. Lisans dönemi derslerinde kendisini anlamakta zorlandığımı itiraf etmeliyim. Bir din psikolojisi akademisyeni olarak lisans transkriptimdeki en düşük dersin din psikolojisi olması benim hocayı anlayamamam nedeniyledir. Kendisi oldukça fenomenal bir dile sahiptir ve ben onu yüksek lisans derslerinde hem bilişsel olgunluğum hem de din psikolojisine dair bilgilerim arttıkça anlamaya başladım. Akademik açıdan oldukça titiz olan hocanın ders işleyişi de bir o kadar titizdir. Derslere zamanında gelir. Öğrenciyi ismen de olsa tanımak için çaba gösterirdi. Hoca, kendi yazmakta olduğu metinleri lisansüstü öğrencilerine okutarak eleştirilerini isterdi. Bu kuvvetli bir öz güvenin göstergesidir, zira eleştirileri dinler haklı ise çalışmada yeni düzenlemeler yapar, hak vermez ise bunun neden böyle yazıldığını anlatırdı. Öğrencileriyle oldukça dengeli bir ilişki kurmaya çabalar ve objektifliğini etkiler

kaygısıyla öğrencinin ikram ettiği çayı bile kabul etmek istemezdi. Kendine has bir akademik dili vardı ve onun dilini anlayabilmek için muhakkak metni ondan dinmeniz anlamanıza yardım ederdi.”

+*Katılımcı-23=R-23: [E/69]* “Sayın Prof. Dr. Kerim Yavuz ile tanışma fırsatım oldu. Hocamızla birçok kez yüz yüze ve telefonla görüşme yaptım. Ancak onunla tanışmadan önce de hakkında anlatılanları duymuştum. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nden gelen arkadaşlar, kendisinin kendine özgü, sıra dışı, zaman zaman gerilimli, ama aynı zamanda muhabbet dolu ve coşkulu bir kişiliğe sahip olduğunu anlatıyorlardı. Ayrıca, çalışma ve iş disiplinine çok önem veren, çalışkan ve öğrencilerini de bu şekilde yetiştirmeye gayret eden bir hoca olduğunu söylüyorlardı. Prof. Dr. Hüseyin Peker (Allah rahmet eylesin) hocam, din psikolojisi kitabında Kerim Yavuz hocanın adını anmıştı. Daha sonra İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde çalışmaya başladığımda, fakültenin kurucu dekanı Prof. Dr. Zahit Aksu, Kerim Yavuz hoca ile Erzurum’da beraber çalıştıklarını, Kerim Yavuz hocanın Erzurum ve köylerinde sürekli alan araştırması yaptığını anlatıyordu. Zahit hoca, benim de Kerim Yavuz hoca ile tanışmamı önermişti. O dönemde Kerim hoca, Adana’da ilahiyat fakültesinin kurucu dekanı olarak görev yapıyordu. Ben de Adana’ya gidip kendisiyle tanıştım. O sıralarda Kerim hoca, fakülte binasını inşa ettiriyordu. Binanın iki bloğundan birini devlet, diğerini ise Kerim hocanın yoğun çabaları sayesinde halkın katkısıyla yaptırıyordu. Ne var ki Kerim hoca ile ilk tanışmam çok iyi geçmedi. Öyle ki o görüşmeden sonra başkası olsa bir daha kendisiyle görüşmezdi. Ancak sonraki görüşmelerimiz son derece olumlu ve verimli geçti. Ruhü şad, mekânı cennet olsun.”

(ii) – *Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi:*

[Soru] = 2. *Kerim Yavuz, 1973 yılında Almanya’da Albert Ludwig Üniversitesinde doktorasını bitirmiştir. 1979 yılında doçent ve 1989 yılında profesör olan Yavuz, Türkiye’deki çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği ve dekanlık yapmıştır. 2008 yılında yaş sınırlamasından emekli olan Kerim Yavuz’un Türk din psikolojisi alan tarihindeki yeri ve önemi nedir? Bu bağlamda ona Türkiye’nin ilk akademisyen din psikologlarından birisidir diyebilir miyiz? Niçin?*

+*Katılımcı-1=R-1: [E/60]* “Evet, Türkiye’nin ilk din psikologlarından dandır. Alana büyük katkıları olmuştur.”

+*Katılımcı-2=R-2: [E/62]* “Genel kanı ilk din psikoloğu olduğudur.”

+Katılımcı-3=R-3: [E/45] “Kesinlikle denebilir. Bizler yeni jenerasyon akademisyenleriz ve çalışmalarımızı ülkemizde alanın kurumsallaşma ve varlık gösterme, kendini kabul ettirme döneminde asıl sıkıntıları çekmiş, bilgi teknolojilerinin günümüz kadar yaygın olmadığı ve kolay bilgi-çalışma üretilemediği dönemde kıymetli çalışmalar ortaya koymuş olan bahse konu önemli şahsiyetlerin-hocalarımızın çalışmaları üzerine bina etmekteyiz. İşleri bizden daha zordu, bilgiye ulaşma süreçleri daha zordu, alan kaynakları günümüz kadar fazla değildi, dolayısıyla çalışmaları bir o kadar özgün ve ilk olma özelliğindedi ve kendileri de alanın önemli ilk olma özelliğine sahip din psikologlarından birisiydi diye düşünüyorum.”

+Katılımcı-4=R-4: [K/39] “Kerim Yavuz hoca hem ilahiyat formasyonuna hem de Batı bilimine hâkim olduğundan dolayı Türkiye’deki din psikolojisi alanında önemli hocalarımızdan birisidir. Özellikle alanda yaptığı nitel çalışmaların öncüsü niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Görev yaptığı yıllarda din psikolojisi anabilim dalının kuruculuğunu üstlenmiş olması dolayısıyla Türkiye’nin ilk akademisyen din psikologları arasında yer almaktadır.”

+Katılımcı-5=R-5: [E/59] “Rahmetli hoca, özellikle Alman bilim disiplinin temsilcisi olarak tanınmış, bu noktada genç bilim adamlarına örnek olmuştur. Yayınlarında bu yönü her zaman dikkat çeker. İşlediği konuların ilk ve öncü karakteriyle Kerim hoca, bir yönüyle Türk din psikolojisi tarihinde önemli bir kişilik, diğer yönüyle de Türkiye’nin ilk akademisyen din psikologlarından birisidir diyebiliriz.”

+Katılımcı-6=R-6: [E/37] “Hüseyin Peker ve Neda Armaner gibi alanın ilklerinden olan hocalarımızla yakın dönemde çalışmalar yapmış bir hocamız olan Kerim Yavuz, bence ilk din psikologları arasında sayılmasında bir sakınca yoktur.”

+Katılımcı-7=R-7: [E/54] “Alanın ilk hocalarından olmasından dolayı elbette denilebilir. Bildiğim kadarıyla Kerim hocanın din eğitimi alanında da çalışmaları vardı.”

+Katılımcı-8=R-8: [E/67] “Kerim Yavuz hoca, ülkemizin ilk akademisyen din psikologlarından birisidir. Alan tarihine kendi yaşadığı dönemin şartlarına göre önemli katkılar sunmuştur.”

+Katılımcı-9=R-9: [E/43] “Evet, belirttiğiniz gibi Türkiye’nin ilk akademisyen din psikolojisi uzmanlarından birisidir diyebiliriz. Çalışmalarıyla ve yetiştirdiği öğrencilerle din psikolojisinin gelişmesine ve olgunlaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle yöntem konusundaki duyarlılığı, Türk din psikolojine rehberlik etmiştir.”

+*Katılımcı-10=R-10: [E/48]* “Bildığım kadarıyla Kerim Yavuz, doktorasını yurt dışında tamamlamış ilk din psikoloğudur. 1973 yılında adı geçen üniversitede, ‘Der Islam in werken moderner Türkischer schriftsteller’ (Modern Türk yazarlarının eserlerinde İslam) isimli teziyle doktorasını tamamlamıştır. Yavuz'un din psikolojisi üzerine yaptığı kuramsal çalışmalar alanı anlamamıza büyük katkı sağlamıştır. Onun, genellikle kuramsal ve nitel araştırmalara yöneldiği ve nicel çalışmalara pek ilgi göstermediği söylenebilir. Yavuz, anket ve istatistik gibi araçların, insanların iç dünyasını anlamada yetersiz olduğunu düşünmektedir. Ancak bu düşüncesi istatistiksel çalışmaların bütünüyle bir kenara bırakılması anlamına da gelmemektedir. Örneğin; 'Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi' adlı 1983 yılında basılan çalışması, din psikolojisinde alan araştırmalarının ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermiştir. Ayrıca yine 'Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri' adlı eseri de Türk din psikolojisine kuramsal derinlik kazandıran bir çalışma olarak alanyazında yer almaktadır. Akademik hayata başladığı yıllar ve alanda ortaya koyduğu kitap çalışmaları, makaleleri, bildirileri ve yönettiği tezler gibi akademik ürünleri düşünüldüğünde, Yavuz'un Türkiye'nin ilk akademisyen din psikologlarından birisi olduğu söylenebilir.”

+*Katılımcı-11=R-11: [E/34]* “Kerim Yavuz, ilahiyat lisans formasyonuna sahip olması nedeniyle din psikolojisi kürsüsünde Türkiye'de alandaki ilahiyatçı öğretim üyelerinden birisidir. Daha da önemlisi alanın öncü hocalarının doktora hocası olması nedeniyle alanımızda önemli bir yere sahiptir.”

+*Katılımcı-12=R-12: [K/48]* “Rahmetli Kerim Yavuz hocanın günümüz psikolojisinde de çok güçlü ana akım olan psikanalizle ilgili çalışmalarını ilgiyle okumuştum. Din psikolojisi, psikolojinin dini davranışı inceleyen alt alanı olarak doğmuştur. Türk din psikolojisinin gelişimi sürecinde hocamızın çalışmaları bize yol göstermiştir, denilebilir.”

+*Katılımcı-13=R-13: [K/41]* “Kerim hocanın özellikle gelişim ve din ile ilgili çalışmaları olması sebebiyle din psikolojisi alanına önemli katkıları olduğunu söyleyebilirim.”

+*Katılımcı-14=R-14: [E/39]* “Kerim Yavuz, Türkiye'de din psikolojisi alanının öncülerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Hem akademik kariyeri hem de yaptığı çalışmalar, bu alanın ülkemizde gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Evet, bence Kerim Yavuz'u Türkiye'nin ilk akademisyen din psikologlarından biri olarak değerlendirmek mümkündür. Batı'da, özellikle Almanya'da doktora yaparak bu alandaki bilgi ve deneyimlerini Türkiye'ye taşıyan Yavuz, yurda döndükten sonra çeşitli üniversitelerde görev almış ve akademik kariyerine devam etmiştir.

Türkiye’de din psikolojisi henüz yeni bir alan iken, Yavuz’un bu alanda yaptığı çalışmalar ve yayınlar, disiplinin ülkemizde gelişmesine öncülük etmiştir. Bu çerçevede, Yavuz’u Türkiye’nin ilk akademisyen din psikologlarından biri olarak rahatlıkla nitelendirebiliriz.”

+*Katılımcı-15=R-15: [K/39]* “Dini gelişim ve inanç psikolojisi gibi alanlarda yaptığı çalışmaların kendisinden sonraki çalışmalara kaynaklık etmesi yönüyle alan için önemlilik arz ettiği söylenebilir. Daha önce ele alınmayan konular üzerine çalışmalar yapması ve din psikolojisi alanında birçok yüksek lisans ve doktora çalışmalarında akademik danışmanlık yapması nedeniyle Kerim hoca, ilk din psikologlarından birisi olarak görülebilir.”

+*Katılımcı-16=R-16: [K/45]* “Kerim Yavuz, Türkiye’de din psikolojisi alanının ilklerindedir. Yaptığı çalışmalar ve ileri sürdüğü görüşleriyle alana yön vermiştir, diyebiliriz. Nicel çalışmalarının yansırı yorumu verdiği önemle insan psikolojisinin anlaşılmasında çok yönlü yaklaşım ve farklı araştırma yöntemlerinin gerekliliğini ortaya koymuştur.”

+*Katılımcı-17=R-17: [E/45]* “Hocaya kesinlikle din psikolojisinin ilk akademisyenlerinden biri diyebilirim. O dönemde yurtdışında eğitim almak ve ülkesine dönerek edindiği bilgileri yeni kuşaklara aktarmak büyük bir özveri gerektirir bence. Rahmetli hoca, gerek yetiştirdiği öğrenciler gerekse kaleme aldığı çalışmalarla alanın gelişmesine önemli bir katkı sağladı. Özellikle din psikolojisinin konularının belirlenmesine ve sınırlarının çizilmesine derslerde önemli bir yer ayırıyordu. Bir dönem sadece metodoloji üzerinde durduğunu anımsıyorum. Daha çok teorik konular üzerinde ders vermeye çalışıyordu. Alanın hala gelişim sürecinde olduğu bir dönemde bunun oldukça anlaşılabilir olduğunu düşünüyorum.”

+*Katılımcı-18=R-18: [E/31]* “Kerim Yavuz’un, Türk din psikolojisi alanında öncü bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Almanya’daki eğitimi ve akademik birikimi, onu Türkiye’de bu alanın gelişiminde önemli bir figür haline getirmiştir. Türk din psikolojisi sahasının gerek kuruluşu gerekse eser ve öğrenci noktasındaki katkıları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’nin ilk akademisyen din psikologlarından biri olarak kabul edilmesi mümkündür. Onun çalışmaları, din psikolojisi literatürünün oluşum ve gelişiminde belirgin bir katkı sağlamıştır.”

+*Katılımcı-19=R-19: [E/40]* “Kesinlikle, kendisine Türkiye’de yetişen ilk din psikolojisi hocalarından birisidir. Alanda ilk sayılabilecek eserler ve isim yapmış akademisyenler yetiştirmiştir.”

+*Katılımcı-20=R-20: [E/59]* “Akademik anlamda Türkiye’nin ilk din psikoloğudur diyemiyorum, çünkü herhangi bir konuyu psikolojinin veya sosyal psikolojinin bir teorisi açısından sistematik olarak açıklama gibi bir yaklaşımı söz konusu değildi.”

+*Katılımcı-21=R-21: [K/53]* “Rahmetli Kerim hoca, akademik gelenek olarak Alman ekolünün temsilcisi diye biliyorum. Almanya’da doktora yapmasının kendi akademik geleneğinin ve disiplininin oluşmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu düşünüyorum. Edindiği deneyimleri Türkiye’ye taşıyarak Türkiye’de özellikle din bilimleri alanında akademik disiplinin oluşmasına katkıda bulunmuş bir akademisyendir. Hocanın çalışmaları sadece din psikolojisi alanına değil din eğitimi alanına da katkı sağlamıştır. Yetiştirdiği öğrenciler, bugün alanın önemli hocalarından olduğuna ve kendisinin akademik geleneğini nispeten sürdürdüğüne göre alanda önemli izler bırakmış bir akademisyendir. Kendisinin 1979 yılında doçentlik çalışması olarak hazırladığı “Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” adlı saha çalışmasını okuduğumda o yıllarda böyle bir çalışmanın bu kadar profesyonel biçimde hazırlanmış olması beni hayrete düşürmüştü. Hocanın aktif çalıştığı dönemde teknoloji, haberleşme ve iletişim şimdiki kadar gelişmemiş olduğundan Erzurum, Kayseri ve Adana gibi Anadolu kentleri yerine İstanbul ve Ankara gibi merkezlerde çalışmış olsaydı hoca daha geniş bir kitle tarafından tanınırdı diye düşünüyorum.”

+*Katılımcı-22=R-22: [K/38]* “Hocanın özellikle alandaki ilk saha çalışmalarından birini yapmış olmasını, dönemin şartları da düşünülürse, oldukça dikkate değer bulmaktayım. Ayrıca psikanalizdeki dini gelişmelerin değerini din psikolojisinde tartışma konusu yaptığı tezi de benim için oldukça değerlidir. Zira konuları nasıl bakmam gerektiğine dair çok fazla düşündürmüştür. Bir akademisyen olarak din psikolojisinin ne olduğu ve nasıl çalışması gerektiğine dair tespitlerini içeren makalelerini halen lisansüstü öğrencilerime okuturum. Zira alan formasyonu oluşumunda zihinsel bir temel taşı olan bu konu halen konuşulmaktadır. Rahmetli hocamız, din psikolojisinde oldukça dar olan patikayı genişletmesi, sıkı bir şekilde korumaya çalıştığı nesnellığı ve yetişmesine katkıda bulunduğu birçok din psikolojisi akademisyeninden oluşan ilk nesille açtığı yolu daha da geliştirmesiyle benim için önemli bir isimdir.”

+*Katılımcı-23=R-23: [E/69]* “Kerim Yavuz hocamız, din psikolojisi alanında ilk olmasa da ilk akademisyenlerden biri olarak nitelendirilebilir. Fakülte yıllarımızda Prof. Dr. Neda Armaner ve Prof. Dr. Erdoğan Fırat, din psikolojisi derslerimize giriyorlardı. Daha önceki yıllarda ise psikiyatrist Prof. Dr. Recep Doksat’ın, Ankara Üniversitesinde ve

sonrasında ise Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde din psikolojisi dersleri verdiğini ve bu alanda akademisyen hocalar yetiştirdiğini duymuştum.”

[Soru] = 3. *Kerim Yavuz'un bilimsel kitap, makale ve bildiri gibi akademik ürünlerinde en çok beğendiğinizi ve başyapıtı diyebileceğinizi bir eseri/ çalışması var mıdır? Varsa hangisi ve/ veya hangileridir?*

+*Katılımcı-1=R-1: [E/60]* Rahmetli hocanın “Din psikolojisinin araştırma alanları” adlı makalesini, onun baş eseri olarak değerlendirebilirim.”

+*Katılımcı-2=R-2: [E/62]* “Bana göre çocukluk döneminin dini gelişimi konusunu içeren çalışması, alanda başyapıttır.”

+*Katılımcı-3=R-3: [E/45]* “Hocamızın alana kazandırmış olduğu eserlerin her biri ayrı bir önemlidir. Ancak “Çocuklukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” adlı kitabının bir derece daha önemli olduğunu düşünüyorum. Tabii bu benim kişisel görüşüm. Zira hocanın bu çalışmasını bir araştırma sebebiyle okumuştum. Kitap, sadece çocuk gelişimi ya da çocuğun dini gelişimi açısından önemli görülmekten daha çok çocuğun sağlıklı dini gelişimi açısından ebeveynlerin ve çocuğun sosyal çevresinin ne derece önemli faktörler olduğuna özellikle değiniyordu. Hatta çocukların dini ve ahlaki gelişimlerinin, ebeveynlerin dini ahlaki düzeylerinin bir ölçütü olduğuna işaret ettiği kısımlar, en çok zihin dünyamda yer eden kısımlardı. Bu nedenle alanda çalışan din psikologlarının çocukların dini gelişimleri konusunda yapacakları çalışmalarda, kesinlikle başucu olması gereken güncel bir kitap diye düşünüyorum.”

+*Katılımcı-4=R-4: [K/39]* “Kerim Yavuz hocanın alan formasyonunu oluştururken ilk okuduğum eseri “Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” isimli eserdir. Bu eserde din psikolojisinin önemli konularından olan dini duygu ve dini tasavvur konusunun gelişim psikolojisi perspektifinden ele alınmış olması önemlidir.”

+*Katılımcı-5=R-5: [E/59]* “Alanımızda başvuru kaynaklarımızdan sayılan ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ adlı eseri alana en büyük katılardan biri sayılır. Aynı şekilde son dönem çalışmalarından olan ‘Freud, Jung ve Adler: Psikanalizde çılgın açanların dine bakışları’ isimli eseri de alana önemli katkı sağlamıştır.”

+*Katılımcı-6=R-6: [E/37]* “Ben din psikolojisiyle ilgili temel kitaplarla ilgili bir çalışma yaparken rahmetli Kerim hocanın kitabıyla tanıştım. Diğer kitaplarını okumadım. Yine son dönem çalışmalarından ‘Gü-

nümüzde inancın psikolojisi' (2013) isimli bu kitabı, içerik açısından zengin bir içeriğe sahip olarak görüyorum. Ancak gördüğüm kadarıyla rahmetli Hüseyin Peker hocanın kitabı kadar meşhur olmamış ne yazık ki.”

+*Katılımcı-7=R-7: [E/54]* “Bence hocanın başyapıt eseri ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ isimli çalışmasıdır.”

+*Katılımcı-8=R-8: [E/67]* “Kerim Yavuz hocanın bana göre en önemli eseri ya da başyapıtı, ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ adlı eseridir. Bunun yanında ‘Günümüzde inancın psikolojisi’ isimli eseri de bütün birikimini ortaya koyduğu son dönem çalışmalarından biridir, diyebilirim.”

+*Katılımcı-9=R-9: [E/43]* “Kerim hocanın ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’, ‘Freud, Jung ve Adler: Psikanalizde çığır açanların dine bakışları’, ‘Günümüzde inancın psikolojisi’, ‘Çocuğun dünyası ve gelişme’ ve ‘Çocuk ve din’ gibi kitaplarıyla; ‘Din psikolojisinde metot meselesi ve yeni gelişmeler’, ‘Din psikolojisinin araştırma alanları’ ve ‘Günümüzde din psikolojisi’ gibi makaleleri, alanda önemli çalışmalarıdır.”

+*Katılımcı-10=R-10: [E/48]* “Dini duygu ve düşüncenin gelişmesi, bireyin ruhsal ve kişilik gelişimiyle yakından ilişkilidir. Din, insanlarla birlikte var olan bir olgudur ve çocukların ruhsal yönden gelişiminde önemli bir rol oynar. Dini inanç, çocukların düşüncelerine ve duygularına şekil vererek onların öğrenme ve algılama süreçlerini etkiler. Bu süreç, yetişkinlerin "küçük insan" çocukları anlaması ve desteklemesi gereken bir alan olarak öne çıkar. Bu bakımdan çocuğun dini duygu ve düşüncelerinin nasıl geliştiğini kapsamlı bir şekilde inceleyen Kerim hocanın ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ adlı eser oldukça ilgi çekicidir. Yine, 1982 yılında ‘Din psikolojisinin araştırma alanları’ başlıklı makalesi, alanın ilgi çerçevesini çizen önemli bir yapıttır. Örneğin; bu eserde Yavuz, din psikolojisinin temel hedeflerinden birini, "dini yaşayışı bütün derinlik ve genişliği içinde aslına yakın olarak kavramaya gayret etmek ve onu psikolojik analizler ve tasvirlerle ortaya koymak" şeklinde tarif etmektedir. Bu çalışmada Yavuz; ihtida, dini duygu, düşünce ve tasavvurlar, din yaşayışının bir türü olarak tasavvufi yaşayış ve dini müşahede gibi konuları din psikolojisinin çalışma alanları arasında saymaktadır. Makalede, dini duyguyla ilgili söylediği şu cümle beni özellikle etkilemiştir: “Din, duyulduğu ve yaşandığı ölçüde din sayılır. Bizi ilgilendiren de dinin duyulan ve yaşanan yönüdür.” Bu ifade, din psikoloğunun bakış açısını yansıtan önemli bir değerlendirme olarak öne çıkmaktadır.”

+*Katılımcı-11=R-11: [E/34]* “Bana göre Kerim Yavuz’un gelişim dönemleri ve din hakkındaki çalışmaları, özellikle Türkiye’de ilk ve öncü çalışma alanı olarak ifade edilebilir. “Çocuklukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” isimli çalışması, alan araştırmalarımda çokça yararlandığım bir çalışma olarak ifade edebilirim.”

+*Katılımcı-12=R-12: [K/48]* “En temel eseri, ‘Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri’ adlı kitabıdır.”

+*Katılımcı-13=R-13: [K/41]* “Kerim hocanın ‘Çocuklukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ adlı çalışmasını, onun öğrencilerinden ve benim de akademik danışmanım olan rahmetli Prof. Dr. Abdulvahit İmamoğlu bana hediye etmişti. Bu kitabın ve ‘İnancın psikolojisi’ adlı eserinin alana önemli katkıları olduğunu düşünüyorum.”

+*Katılımcı-14=R-14: [E/39]* “Kerim Yavuz’un akademik kariyeri boyunca pek çok bilimsel eser ve çalışmaya imza attığı görülmektedir. Hocamızın doçentlik tezi olan “Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” başlıklı eseri bana göre en önemli eseri sayılabilir. Dini duyguların ve yaşantının çocukluk dönemindeki şekillenme sürecini mükemmel bir şekilde gözler önüne sermesi açısından çok önemli bir eserdir. Diğer eserlerinin bir kısmını henüz okuma şansım olmadı. Fakat “Arayış içindeki Karacaoğlan’ın dini beklentisi” başlıklı makalesi ise aşk, sevgi, dua, şiir, din, bekleyiş ve arayış gibi konuların nasıl bir ilişkişel işleyiş içerisinde oluşunu göstermesi bakımından çok değerli bir çalışmasıdır.”

+*Katılımcı-15=R-15: [K/39]* “En temel eseri olarak ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ başlıklı kitabını söyleyebilirim.”

+*Katılımcı-16=R-16: [K/45]* “Kişisel olarak benim için alandaki en önemli eseri ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ adlı çalışmasıdır. Türkiye’de din psikolojisi alanında çocuklarla ilgili yapılan sınırlı sayıda çalışma var. Benim alan çalışmaları da çocuklara odaklandığı için Kerim Yavuz’un bu ilgili çalışması benim için önemlidir.”

+*Katılımcı-17=R-17: [E/45]* “Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri’ adlı tez, ‘Günümüzde din psikolojisi’, ‘Din psikolojisinin araştırma alanları’ ve ‘Din psikolojisinde metot meselesi ve yeni gelişmeler’ başlıklı makaleler ile “Türkiye’de din eğitimi’ adlı kitabı, bana göre Yavuz’un dikkat çeken çalışmalarıdır.”

+*Katılımcı-18=R-18: [E/31]* “Kerim Yavuz’un birçok önemli eseri bulunmaktadır. Ancak, özellikle “Çocukta dini duygu ve düşüncenin ge-

lişmesi” adlı eseri, alan için oldukça önem taşımaktadır. Bu eser, çocukların dini gelişimini, dini duygu, düşünce ve tasavvurlar bakımından derinlemesine olarak ele almaktadır. Bu yönüyle Türk din psikolojisi literatüründe kalıcı bir iz bıraktığını söylemek mümkündür. Ayrıca, “Freud, Jung ve Adler: Psikanalizde çığır açanların dine bakışları” adlı kitabı da din psikolojisi açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Zira psikanalitik teoriler ve din arasındaki ilişkiye dair derinlemesine kuramsal bir analiz sunmaktadır.”

+*Katılmca-19=R-19: [E/40]* “1986 yılında yayımlanan ‘Din psikolojisinde metod meselesi ve yeni gelişmeler’ isimli makalesi, Yavuz’un öncü bir din psikoloğu olduğunun kanıtıdır ve Türk din psikolojisi bilim dalının kimlik kazanmasında önemli bir kilometre taşıdır. Ayrıca ‘Günümüzde din psikolojisi’ (1988) ve ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ (1983) adlı eserleri de başyapıtı olarak nitelendirilebilecek diğer önemli çalışmalarıdır.

+*Katılmca-20=R-20: [E/59]* “En çok bilinen kitapları; ‘Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri’, ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ başlıklı kitapları ve ‘Din psikolojisinde metod meselesi ve yeni gelişmeler’ başlıklı makalesidir. Bu üç çalışması bizlere daha çok faydalı oldu diyebilirim.”

+*Katılmca-21 (R-21): [K/53]* “Bana göre ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ adlı eseri en önemli çalışmasıdır.”

+*Katılmca-22 (R-22): [K/38]* “Rahmetli Kerim hocanın ‘Psikanalizdeki ilk dini gelişmelerin değeri’, ‘Din psikolojisinde metod meselesi’, ‘Günümüzde din psikolojisi’, ‘Çocukta nativizm ve tecrübecilik’ ve ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ isimli çalışmaları, alanda en ön planda gelen eserleridir.”

+*Katılmca-23 (R-23): [E/69]* “Rahmetli Kerim hocam, kendisiyle yaptığım görüşmelerde bana bazı makalelerinden vermişti. Çalışmalarında onun fikirlerinden, makalelerinden ve kitaplarından yararlandım. Ancak, hangi eserinin başyapıt olduğunu belirtecek bir konumda olmadığımı düşünüyorum; bu nedenle bu konuda herhangi bir şey söyleyemem.”

[Soru] = 4. *Kerim Yavuz’un din psikolojisi alanında bildiğiniz lisansüstü öğrencileri kimlerdir?*

+*Katılmca-1=R-1: [E/60]* “Abdülvahit İmamoğlu, Hüseyin Certel, Hasan Kayıklık ve Asım Yapıcı’dır.”

+*Katılmca-2=R-2: [E/62]* “Asım Yapıcı.”

+*Katılımcı-3*=R-3: [E/45] “Kerim Yavuz hocamızın lisansüstü öğrencilerinden birisi olan Prof. Dr. Hüseyin Certel hocamdır ki kendileri de benim akademik danışman hocamdır. Bu nedenle zaman zaman fakültede kendisi hakkında hatıralarından bahsederdi. Certel hocamın ifadeleriyle merhum Prof. Dr. Abdülvahit İmamoğlu hocamız ve emekli Prof. Dr. Ramazan Buyrukçu hocalarımızın da Kerim Yavuz hocamızın lisansüstü öğrencileri olduğunu ifade ettiler.”

+*Katılımcı-4*=R-4: [K/39] “Prof. Dr. Hasan Kayıklık.”

+*Katılımcı-5*=R-5: [E/59] “Özellikle Asım Yapıcı ile Hasan Kayıklık hocalar başı çeker.”

+*Katılımcı-6*=R-6: [E/37] “Maalesef bu konuda herhangi bir bilim yok.”

+*Katılımcı-7*=R-7: [E/54] “Hüseyin Certel, Abdülvahit İmamoğlu, Hasan Kayıklık ve Asım Yapıcı.”

+*Katılımcı-8*=R-8: [E/67] “Kerim hocam Atatürk Üniversitesinden ayrıldıktan sonra aramız limonileştiği için sağlığında sıkı bir iletişiminiz yoktu. Dolayısıyla kimleri çalıştırdığını bilmiyorum. Sadece Erciyes Üniversitesinde Asım Yapıcı hocaya doktora yaptırdığını biliyorum. Çok fazla doktora öğrencisi olduğunu düşünmüyorum ama yüksek lisans yaptırdığı öğrencileri olabilir. Atatürk Üniversitesinde doktora yaptırdığı öğrencileri Ramazan Buyrukçu, Abdülvahit İmamoğlu ve Hüseyin Certel’dir.”

+*Katılımcı-9*=R-9: [E/43] “Hasan Kayıklık, Asım Yapıcı, Hüseyin Certel ve Abdülvahit İmamoğlu’dur.”

+*Katılımcı-10*=R-10: [E/48] “Abdülvahit İmamoğlu ve Hüseyin Certel doktora tezlerini, Hasan Kayıklık da yüksek lisans tezini Kerim Yavuz’un akademik danışmanlığında tamamlamıştır. Bildiğim kadarıyla Asım Yapıcı’nın akademik danışmanlığını Ünver Günay yapmıştır ama Yapıcı, aynı zamanda Kerim Yavuz’un denetiminde doktora tezini tamamlamıştır.”

+*Katılımcı-11*=R-11: [E/34] “Hüseyin Certel ve Abdülvahit İmamoğlu.”

+*Katılımcı-12*=R-12: [K/48] “Prof. Dr. Asım Yapıcı, Prof. Dr. Hasan Kayıklık, Prof. Dr. Vahit İmamoğlu, Prof. Dr. Zeki Salih Zengin (alandan değil fakat yüksek lisans öğrencisidir).”

+*Katılımcı-13*=R-13: [K/41] “Prof. Dr. Abdülvahit İmamoğlu.”

+*Katılımcı-14=R-14: [E/39]* “Prof. Dr. Asım Yapıcı hocamızın doktora tez danışmanıdır.”

+*Katılımcı-15=R-15: [K/39]* “Abdülvahit İmamoğlu, Hüseyin Certel, Hasan Kayıklık, Asım Yapıcı ve Z. Salih Zengin.”

+*Katılımcı-16=R-16: [K/45]* “Kerim Yavuz’un alanımız için yetiştirdiği çok sayıda değerli akademisyen hocamız var. Asım Yapıcı, Hasan Kayıklık, Hüseyin Certel, Abdülvahit İmamoğlu, Zeki Salih Zengin, Nebahat Göçeri bizzat benim tanıdığım hocalardır. Şu anda benim doktora öğrencim olan Erdal Özata da kendisinin yüksek lisans öğrencisidir.”

+*Katılımcı-17=R-17: [E/45]* “Prof. Dr. Hasan Kayıklık hoca, her ne kadar lisansüstü eğitiminde hocadan formal ders almamış olsa da aynı fakültede çalışma arkadaşlığı sebebiyle hocanın akademik perspektifinden etkilendiğini düşünüyorum. Prof. Dr. Asım Yapıcı, Prof. Dr. Saffet Kartopu ve ben. Tanıdığım başka öğrencileri de oldu hocanın ama onlar akademide görev almadılar.”

+*Katılımcı-18=R-18: [E/31]* “Bilebildiğim kadarıyla rahmetli Kerim hoca, Abdülvahit İmamoğlu, Asım Yapıcı, Ali Kuşat, Hasan Kayıklık, Hüseyin Certel ve Mustafa Ulu gibi birçok önemli din psikoloğu akademisyenin yetişmesinde rol oynamıştır. Söz konusu din psikologlarından bazılarının tez danışmanlığı bazılarının ise lisansüstü ders anlamında katkı sağladığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla Yavuz’un akademik mirası, öğrencileri aracılığıyla varlığını devam ettirmektedir.”

+*Katılımcı-19=R-19: [E/40]* “Asım Yapıcı, Zeki Salih Zengin, Hasan Kayıklık, Hüseyin Certel, Abdülvahit İmamoğlu.”

+*Katılımcı-20=R-20: [E/59]* “Asım Yapıcı, Nermin Öztürk, Hüseyin Certel, Abdülvahit İmamoğlu, Hasan Kayıklık.”

+*Katılımcı-21=R-21: [K/53]* “Hasan Kayıklık, Asım Yapıcı, Hüseyin Certel, Abdülvahit İmamoğlu.”

+*Katılımcı-22=R-22: [K/38]* “Abdülvahit İmamoğlu, Hüseyin Certel gibi hocalarımız Kerim Yavuz hocadan doktora çalışmalarını tamamlamıştır. Hocadan yüksek lisans yapanlar kimlerdir diye sorduğumda ise Hasan Kayıklık ve Asım Yapıcı hocalar ilk aklıma gelen isimlerdir.”

+*Katılımcı-23=R-23: [E/69]* “Kerim Yavuz hoca Erzurum’da görev yaparken, benim bildiğim, Prof. Dr. Abdülvahit İmamoğlu ve Prof. Dr. Hüseyin Certel hocaların yetişmelerine katkı sağladığını işitmiştim. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin kuruluş aşamasında, yüksek lisans ve doktora dersleri açılmadığından fakültedeki akademisyenler

başka üniversitelerde yüksek lisans veya doktoralarını yapıyorlardı. Kerim Yavuz hocanın bu süreçte de çalışma yapan akademisyenlerine özel katkı sağladığını düşünüyorum.”

[Soru] = 5. *Türk din psikolojisi tarihi perspektifinden bakıldığında Kerim Yavuz’un din psikolojisi çalışmalarının şimdiye kadar ki yapılan alandaki çalışmalarla içerik ve/veya metodolojik perspektiften benzer ve farklılaşan yönleri nelerdir?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/60] “Yavuz’un din psikolojisi çalışmaları daha felsefidir. Oysa son zamanlarda yapılan çalışmalar, alan araştırması ve istatistik dayanaklı olup anlama ve yorumlamadan daha çok açıklama çabası gütmektedir.”

+Katılımcı-2=R-2: [E/62] “Bu konuda net bir şey söyleyemem.”

+Katılımcı-3=R-3: [E/45] “Hocamızın yayınları arasında din psikolojisi alanının araştırma alanları ve din psikolojisinin metotlarına yönelik çalışmaları da mevcuttur. Kendi dönemine göre üst düzey olmakla beraber oldukça güncel ve din psikolojisi açısından önemli çalışmalara imza attığı söylenebilir. Günümüzde din psikolojisi alanında başvuru alan araştırma metot ve yöntemleri gelişmiş ve farklılaşmış olsa da kendi dönemine göre ileri düzeyde bir metot ve yöntem bilgisiyle eserler ortaya koyduğu kanaatindeyim. Akademisyenliği döneminde alandaki metodoloji problemlerinin varlığını fark etmiş ve konuya eğilmiştir. Ancak günümüzden farklı olarak çalışmalarında ampirik yöntemler yer almamaktadır ki bu yöntemler zaten bilgi teknolojilerinin gelişmiş olduğu günümüzde yaygın hale gelmiş ve veri toplama kolaylaşmıştır. Dönemi itibarıyla bu yöntemleri kullanarak çalışmak günümüz kadar kolay değildi. Bu da farklılaşmanın temel nedenidir bence. Ancak yayınladığı eserlerin içerik ve konusu itibarıyla son derece güncel olduğu kanaatindeyim.”

+Katılımcı-4=R-4: [K/39] “Kerim Yavuz hocanın eserleri ve makalelerine baktığımda, Alman din psikolojisi geleneğindeki anlayıcı eğilimden kaynaklanan teorik ve yöntemsel tartışmalara ağırlık verdiğini görüyorum. Bununla birlikte, alan araştırması da yapmış olması, din psikolojisinde alan araştırmalarının gerekliliğini vurgulayan bir nitelik taşır. Ancak hocanın ‘Şiirleri içinde Akşemseddin’in tasavvuf dünyasına psikolojik yaklaşımlar’ ve ‘Yunus Emre’nin kişiliğinde insanın kendini bulması’ gibi teorik makaleleri özelinde tasavvuf psikolojisi konularını ele alarak, İslam geleneği birikimini bilimsel bir yöntemle din psikolojisi alanına dâhil eden çalışmalar da yaptığını söyleyebilirim.”

+*Katılımcı-5=R-5: [E/59]* “Kerim hocanın yayınları hem teorik hem de metodik bağlamda Türk din psikolojisine yol gösterici ve geliştirici karakterdedir.”

+*Katılımcı-6=R-6: [E/37]* “Fikrim yok.”

+*Katılımcı-7=R-7: [E/54]* “Yapmış olduğu teorik ve alan çalışmaları açısından benzer yönleri vardır. Yabancı dili Almanca olmasından dolayı daha çok Almanca eserler üzerinden çalışmalarını şekillendirmiştir, diyebilirim.”

+*Katılımcı-8=R-8: [E/67]* “Hocanın en önemli eseri olan ‘Çocuklukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ adlı çalışması, Erzurum merkez ve köylerinde yaşayan 7-12 yaş grubu çocuklar üzerinde anket tekniği kullanılarak elde edilen saha verilerine dayanmaktadır. Günümüzde de yaygın olarak ankete dayalı araştırmalar yapılıyor. Ama o günün şartlarında teknoloji çok yetersizdi. Günümüzdeki gibi istatistik paket programları ve bilgisayar yoktu. Olsaydı eminim ki Kerim hoca da bugünkü yeni kuşak din psikologları gibi çalışırdı. Günümüzde literatür taraması ve içerik analizi gibi yöntemler kullanılmaya devam ediyor. Hoca da Almanya’da doktora yaptığı için iyi düzeyde Almanca biliyordu, Almanca psikoloji ve din psikolojisi kaynaklarına sahip ve de hâkim olduğu için bu kaynaklardan faydalanarak çalışmalar yapıyordu.”

+*Katılımcı-9=R-9: [E/43]* “Hoca, betimleyici Alman ekolünün bir temsilcisiydi ve Türkiye’de kendi kültürümüzle ilgili çok sayıda örnek eser ortaya koymuştur. ‘Yunus Emre’nin iç benine dini ve psikolojik yaklaşımlar’, ‘Yunus Emre’nin kişiliğinde insanın kendini bulması’, ‘Ziya Gökalp’in dini tutumu ve din anlayışı’, ‘Şiirleri içinde Akşemseddin’in tasavvuf dünyası ve psikolojik yaklaşımlar’, ‘Arayış içindeki Karacaoğlan’ın dini beklentisi’ gibi çalışmalarını bu bağlamda değerlendirebilirim. Ancak hoca, mülakat ve anket tekniklerini de önemserdi. Hocanın yaklaşımlarının günümüz din psikolojisinde de devam ettirildiğini söyleyebilirim.

+*Katılımcı-10=R-10: [E/48]* “Daha önceden de ifade ettiğim gibi Yavuz, ilk akademisyen din psikologlarından. Akademik hayata başladığı yıllar aynı zamanda Türk din psikolojisinin de başlangıç dönemlerine denk gelmektedir. Bu dönemde mevcut araştırmacılar daha çok yabancı literatürden yararlanıyordu. Bunun nedeni yerli literatürün henüz oluşmamış olmasıydı. Akademik bir disiplin olarak din psikolojisinin temellerinin atılmaya çalışıldığı bu dönemde, Yavuz’un çalışmalarında da söz konusu bu dikkat çekici durum görülmektedir. Yine disiplinin tanımını, konusu ve yöntemleri gibi alanı tanıttıcı, kapsam ve sınırlarını çizen

kuramsal yönle vurgular da dikkat çekmektedir. Metodolojik açıdan da Yavuz, yorumlamacı anlayışı benimsemiştir. Ona göre asıl olan rakamlar değil rakamların arkasındaki fenomenal anlamlardır, bu anlamların bulunup yorumlanmasıdır.”

+Katılımcı-11=R-11: [E/34] “Kerim Yavuz’un bence en önemli niteliklerinden biri, güncel metodolojik perspektiften olaylara bakmasıdır. Gerek kullandığı metodoloji gerekse akademik üslubu, hocayı kendi yetiştirdiği dönemde öne çıkarmaktadır.”

+Katılımcı-12=R-12: [K/48] “Hocanın nicel çalışmaları yüzeysel bulunduğunu biliyoruz. Nitel çalışmalar o dönemde teknik olarak da pek gündemde değildi zaten. Hocamızın o dönemdeki görüşlerinin kıymetini, nitel ve nicel çalışmaların birbirine destek olduğu çalışmaların çokça yapıldığı günümüzde, daha iyi anlayabiliyoruz.”

+Katılımcı-13=R-13: [K/41] “Hocanın bazı çalışmalarını gelişim psikolojisi alanında çıkan eserlerle ilişkilendirebiliriz. Ancak çocuk ve ergen gelişimini dini perspektiften o dönemde ele alması kıymetlidir.”

+Katılımcı-14=R-14: [E/39] “Psikolojide ve özelde din psikolojisinde nitel çalışmaların önemini ve gücünü göstermesi açısından Kerim Yavuz’un çalışmaları çok önemlidir. İstatistiksel bilgidan çok olaylara ve eylemlere yüklenen asıl fenomenal anlamın anlaşılması gerektiği konusundaki Kerim Yavuz’un metodolojik perspektifi yön göstericidir. Yavuz’un özellikle çocuklarda dini duygu ve düşüncenin gelişimi üzerine yaptığı çalışmalar, Türk din psikolojisi alanında daha sonraki yıllarda sıkça ele alınan bir tema olmuştur. Diğer birçok din psikoloğu da çocukların dini gelişimi, dini sosyalleşme süreçleri ve dini inançların şekillenmesi gibi konulara odaklanmıştır. Bu anlamda Yavuz’un çalışmaları, alanın genel eğilimleriyle uyumludur, diyebilirim.”

+Katılımcı-15=R-15: [K/39] “Bana göre dini gelişim üzerine yaptığı çalışma, alandan Faruk Karaca hocayla benzerlik gösterir. Ancak Kerim Yavuz hoca, özel olarak daha çok çocukluk dönemi dini gelişim sürecini ele almıştır.”

+Katılımcı-16=R-16: [K/45] “Kerim Yavuz’un alandaki ilk nicel araştırmalardan birini yapması ve nicel verilerin yorumu konusunda fenomenolojik perspektifi koruması, onun öncülük ettiği ve farklılaştığı yönüdür.”

+Katılımcı-17=R-17: [E/45] “Hoca alanın ilk isimlerindendi ve 1970’li yıllarda eğitimini tamamlamıştı. O dönemin bilimsel perspektifine sahip olduğunu düşünüyorum. Hocadan sonra bilimsel paradigmada

önemli bir değişim, araştırma metot ve tekniklerinde farklılaşma meydana geldi. Özellikle SPSS, NVivo ve Maxqda gibi nicel ve nitel paket programlar, din psikolojisi araştırmacılarına büyük kolaylıklar sağladı. Bu açıdan araştırma teknikleri açısından bir benzerlik olduğunu düşünmüyorum ama teorik konularda benzerlikler ve paralellikler olabilir kanısındayım.”

+*Katılımcı-18=R-18: [E/31]* “Kerim Yavuz’un çalışmaları, içerik ve metodoloji açısından diğer din psikolojisi çalışmalarıyla hem benzerlikler hem de farklılıklar taşımaktadır. Benzeşen yönleri arasında, dini gelişim ve dinin insan psikolojisi üzerindeki etkileri gibi temel konulara odaklanması yer almaktadır. Farklılaştığı noktalar konusunda da tamamen olmasa da kısmen psiko-dinamik yaklaşımlar ve psikanalitik teorilerin dinle ilişkilendirilmesi konusundaki analizleriyle, ana-akım yaklaşımlardan bir ölçüde farklılaştığını söylemek mümkündür.”

+*Katılımcı-19=R-19: [E/40]* “Alman ekolünden olduğunu öğrencisi Asım Yapıcı’dan duymuştum. Bu nedenle Amerika ekolünün pragmatik din anlayışından öte Avrupa merkezli daha nesnel bir bakış açısına sahip olduğunu düşünüyorum. Ayrıca başta gelişimsel faktörler olmak üzere ilişkisel çalışmalarında din ve dindarlığın negatif ve pozitif yönlerini beraber ele aldığını düşünüyorum.”

+*Katılımcı-20=R-20: [E/59]* “Günümüz din psikolojisi çalışmaları daha çok nicel ve nitel metotlarına dayalı ve daha güncel konuları içermektedir. Kerim Yavuz hocanın çalışmaları ise belki de doktora çalışmasından kazandığı formasyonla olmalı ki günümüzde yapılan çalışmalardan konu ve metot açısından oldukça farklı gözükmektedir. Literatür incelemesine dayalı teorik çalışmaları daha ağırlıklı olarak görülmektedir.”

+*Katılımcı-21=R-21: [K/53]* “Hocanın nicel çalışmalara pek sıcak bakmadığını, onları Amerikan pozitivist yaklaşımın bir ürünü olarak gördüğünü biliyorum. Ancak “Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” adlı çalışması da nicel yöntemle hazırlanmıştır.”

+*Katılımcı-22=R-22: [K/38]* “Rahmetli Kerim hocanın çalışma konuları, aslında halen gündemi meşgul eden konulardır. Hala alanda metot tartışıyoruz hala dindarlığın kaynaklarını tartışıyoruz. Hocanın daha bireysel bir din psikolojisi algısı olduğunu düşünüyorum. Her ne kadar nicel çalışması da olsa sosyal psikolojik din psikolojisinden daha çok birey özelinde bakmayı tercih etmiştir. Ayrıca son dönemde oldukça gündemde olan manevi danışmanlık ve rehberlik gibi konular ise hocanın

gündemi dışında kalmıştır. O, bireyin dindarlığının tüm içsel boyutlarının özümsemesi gerektiği kanısındaydı anladığım kadariyle.”

+Katılımcı-23=R-23: [E/69] “Benim doktora sürecimde, Kerim Yavuz hocayla görüşmelerimde o daima bana "atıf yaptığın kaynakları iyi araştır, kullandığın bilgiler sağlam olsun; yanlış bilgilerle doğru sonuç elde edilemez," derdi. Diğer bir seferinde, amacı gerçekleştirmek için hangi yöntemi kullandığımı sordu. Alan araştırması yapacağımı ve diğer yöntemlere de yer vereceğimi belirtince, "Tamam, tek bir yöntemle yetinmemek gerekir," dedi. Daha önce Kerim Yavuz hoca için "çalışkan, iş disiplini ve görev ahlakına sahip" dediklerini belirtmiştim. Nitekim bir defasında kendisini, doktora çalışmalarımı ilgili olarak fikirlerini almak için ziyaret etmek istediğimi, müsaitse ne zaman gelebileceğimi sorduğumda, "sabah namazından sonra her zaman gelebilirsin," demişti. Ertesi gün resmi çalışma saati başlamadan çok erken bir saatte ziyaretine gittiğimde, hocamız dekanlık odasındaki masasının başında çalışıyordu, görüştük. Kerim Yavuz hocamız, emekliye ayrıldıktan sonra da din psikolojisi çalışmalarını sürdürdü ve benim çalışmalarımı da destekledi. Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun.”

[Soru] = 6. *Türk din psikolojisi tarihi perspektifinden bakıldığında Kerim Yavuz'un din psikolojisi çalışmaları, daha çok 'felsefi din psikolojisi' araştırmaları kapsamında değerlendirilebilir mi? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/60] “Evet, felsefi din psikolojisi denebilir ve öyle olması gerekir. Pozitivist bilim anlayışının etkisinde kalmış bir psikolojik yaklaşım yavan ve yüzeyseldir.”

+Katılımcı-2=R-2: [E/62] “Çalışmalarını incelemedim.”

+Katılımcı-3=R-3: [E/45] “Alandaki ilk jenerasyon akademisyen hocalarımızın çalışmalarında genellikle bu durum sezilmektedir. Günümüze yaklaştıkça, alanın daha ayrı ve özgün bir şekilde kendini hissettirdiği açıkça görülmektedir. Rahmetli Kerim hocamızın yayınları incelendiğinde, işlenen konuların nispeten felsefi içerikli ve bir miktar da din eğitimi unsurları barındırdığı rahatlıkla ifade edilebilir. Bu durumun, söz konusu alanların felsefe ve din bilimleri ortak çatısı altında bir araya geliyor olmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Yani, "alan ortaksa kavramlar da ortaktır" düşüncesiyle şekillenmiştir. Dolayısıyla hocanın felsefe ve psikoloji karması bir anlayışla ele alınmış din psikolojisi çalışmaları mevcuttur.”

+Katılımcı-4=R-4: [K/39] “Kısmen evet. Ancak hocanın alanın Türkiye'deki kurucularından olması böyle bir durumu gerekli kılmıştır

diye düşünüyorum. Ayrıca hocamızın felsefenin oldukça güçlü ekollerinin bilim anlayışında yer aldığı Almanya’da doktora eğitimi almış olması da böyle bir eğilim içerisinde olmasına neden olmuş olabilir, diye düşünüyorum.”

+Katılımcı-5=R-5: [E/59] “Kısmen düşünülebilir.”

+Katılımcı-6=R-6: [E/37] “Fikrim yok.”

+Katılımcı-7=R-7: [E/54] “Bu konuda kesin bir şey söyleyemem.”

+Katılımcı-8=R-8: [E/67] “Rahmetli Kerim hocamın çalışmaları daha çok felsefi din psikolojisi kapsamında değerlendirilebileceği görüşüne katılmıyorum. Ama böyle bir yönünün de olduğunu söyleyebilirim.”

+Katılımcı-9=R-9: [E/43] “Burada özellikle ‘felsefi’ tanımlamasının veya nitelemesinin doğru olmadığını düşünüyorum. Kuşkusuz Kerim hocamızın çalışmalarında kullandığı yaklaşımın felsefi tarafları vardır ancak betimleyici/tasvir edici Alman ekolünü devam ettirdiğini söylemek daha doğru olur kanısındayım.”

+Katılımcı-10=R-10: [E/48] “Bu sorunuzdaki ‘felsefi din psikolojisi’ kavramının içeriği, onu nasıl tanımladığımıza bağlıdır. Bu kavram, dini deneyimlerin ve inançların psikolojik boyutlarının felsefi perspektiflerle analiz edilmesini ifade etmektedir. Yani, dini olguların hem psikolojik boyutları hem de felsefi yönleri ele alınır. Felsefi din psikolojisi; dini inançların mantıksal ve epistemolojik temellerini, dini deneyimlerin gerçekliğini ve doğasını, ayrıca bunların kişinin yaşamına etkilerini derinlemesine düşünmeyi içerir. Bunun yanında, din psikolojisinin temel kavramları, teorileri ve araştırmalarını, din psikolojik bulguların felsefi anlamlarını yorumlamayı da kapsar. Ayrıca, din ve inanç sistemlerinin bireylerin hayatlarına nasıl anlam ve yön sağladığı, felsefi bir bakış açısıyla tartışılır. Bu alan, bireysel ve toplumsal anlam arayışlarının nasıl şekillendiğini anlamak için önemli bir katkı sunar. Bu bağlamda, Yavuz’un çalışmalarının daha çok “felsefi din psikolojisi” araştırmaları kapsamında değerlendirilebileceği kanaatindeyim.”

+Katılımcı-11=R-11: [E/34] “Bence değerlendirilemez. Çünkü çalışmalarının neredeyse tamamı din psikolojisi alanının temel problemleriyle ilgilidir. Bu sebeple hocanın felsefi bir bakış açısıyla din psikolojisi yaptığını düşünmüyorum.”

+Katılımcı-12=R-12: [K/39] “Din psikolojisinin neyi nasıl araştırması gerektiği günümüzde de hala tartışılan konulardandır. Bu tartışmalar, alan çalışmalarının sağlam bir zeminde ilerlemesi için elbette ki

önemlidir. Bu açıdan bakılırsa her bilim dalının kendi felsefi etkileşim geleneği içinde tartışılması sağlıklıdır diyebilirim.”

+Katılımcı-13=R-13: [K/41] “Felsefi din psikolojisi kavramını anlamlandıramadım. Eğer burada, din psikolojisinin felsefi temelleri kastediliyor ise hocanın çalışmalarının bu kategoride olduğunu düşünmüyorum.”

+Katılımcı-14=R-14: [E/39] “Kerim Yavuz'un Türk din psikolojisi alanındaki çalışmaları, şüphesiz bu disipline önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle Batı'daki din psikolojisi kuramlarını Türk kültürel bağlamına uyarlama çabaları ve bu alanda bilimsel bir zeminin oluşturulmasına yönelik katkıları takdire değerdir. Yavuz'un çalışmaları, dinin birey üzerindeki etkisi, dini inançların oluşumu gibi konulara odaklanmıştır. Bu konular hem psikolojik hem de felsefi bir boyuta sahiptir. Yavuz'un çalışmaları incelendiğinde, dinin anlamı, değerleri ve insanın hayatındaki yeri gibi daha çok felsefi sorulara da değindiği görülür. Ayrıca Kerim Yavuz, Batı'da yapılan din psikolojisi çalışmalarından etkilenmiştir. Batı'daki çalışmaların birçoğu, felsefi bir arka plana sahip olduğu için Yavuz'un çalışmalarında da bu etkileşim fazlasıyla görülmektedir. O, Türk kültürü, din ve felsefe arasında güçlü bir bağ kurmuştur. Bu nedenle, onun Türk din psikolojisi çalışmaları, doğal olarak felsefi bir boyuta sahip gözükmektedir.”

+Katılımcı-15=R-15: [K/39] “Diyebiliriz uygulamalı çalışmalar yerine kuramsal çalışmalara ağırlık vermesi sebebiyle.”

+Katılımcı-16=R-16: [E/45] “Bu soruya kısmen evet diyebilirim ama hocanın örneğin; Osman Pazarlı gibi psikolojiden çok yoğun bir felsefe yaptığını da söyleyemem. Hoca lisansüstü eğitimini psikoloji biliminin doğduğu Almanya'da tamamladığı için psikoloji bilimine felsefeden daha yakındı. En azından hocanın zihnindeki psikoloji, felsefi köklerinden sıyrılarak ayrı ve bağımsız bir bilim dalı haline gelmişti.”

+Katılımcı-17=R-17: [E/31] “Kerim Yavuz'un çalışmalarını ‘felsefi din psikolojisi’ kapsamında değerlendirmekten daha çok bilimsel din psikolojisine geçiş döneminin ürünleri olarak değerlendirmek daha uygundur kanaatindeyim.”

+Katılımcı-18=R-18: [E/40] “Pek öyle düşünmüyorum. Daha çok Türk din psikolojisinin metodolojik iskeletinin ve kuramsal çerçevesinin oturmasında öncülük etmiştir, diyebilirim.”

+*Katılımcı-19=R-19: [E/59]* “Çok doğru bir tespit. Yukarıdaki cevaplarda da belirttiğim gibi çalışmalarını ve yaptırdığı tezlerin konusuna baktığımızda böyle bir eğilim güçlü bir şekilde görülmektedir.”

+*Katılımcı-20=R-20: [K/53]* “Felsefi din psikolojisi kavramından kastedilen teorik çalışmalarına çoğunlukla evet.”

+*Katılımcı-21=R-21: [K/38]* “Bu görüşe katılmadığımı ifade etmeliyim. Günümüz çalışmalarının bilimsellik adı altında pozitivist bir kalıba büründüğünü bu sebeple birey gerçeğini göz ardı ettiğini düşünüyorum. Rahmetli Kerim hoca, din psikolojisini felsefi değil fenomenal bir bakış açısıyla çalışmıştır.”

+*Katılımcı-22=R-22: [E/69]* “Felsefenin psikoloji de dâhil olmak üzere bazı bilim dallarına kaynaklık ettiği söylenir. Böyle olunca tüm din psikolojisi çalışmalarında da felsefi bir yön bulmak veya görmek mümkündür.”

[Soru] = 7. *Sizce göre Kerim Yavuz’un 1979 yılında yaptığı “Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” isimli doçentlik tezi ve aynı isimli sonraki yıllarda birden fazla baskı yapan kitap çalışmasının içerik ve yöntem olarak Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi nedir?*

+*Katılımcı-1=R-1: [E/60]* “Çalışma Türkiye’de alandaki ilk olarak değerlendirilebilir. Öncü ve örnek bir çalışmadır.”

+*Katılımcı-2=R-2: [E/62]* “İlk çalışmalardandır.”

+*Katılımcı-3=R-3: [E/45]* “Kişisel görüşüm, alan için geçmişteki konuyla alakalı en önemli tespitleri içeren kaynaklardan olduğudur. Yukarıda da ifade etmiştim. Bir sebeple bu kaynağı okuma fırsatım oldu. Dini gelişim dönemi olarak çocukluk dönemini detaylı ve çok anlaşılır bir formatta analiz eden hocamız, çocuk üzerinden ebeveyn yeterliliklerine de atıfta bulunmuştur ki bana göre güncel söylemlerle birebir eşleşmektedir.”

+*Katılımcı-4=R-4: [K/39]* “Alanda dini gelişim konusunda yapılan ilk çalışma olması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca psikolojinin iki önemli konusu olan duygu ve tecrübe konularının din psikolojisi perspektifiyle ele alınmış olması da önemli bir katkıdır.”

+*Katılımcı-5=R-5: [E/59]* “Rahmetli hocanın bu eseri, Türk din psikolojisi alanında hem konu hem de bilimsel yöntem/teknik açısından öncü eserler arasında olup önemli katkılar sağlamıştır.”

+Katılımcı-6=R-6: [E/54] “Din psikolojisi alanında sadece konu olarak değil araştırma yöntemi, çalışma alanları, kaynak kullanımı vb. gibi yönleriyle de alanda sonraki çalışmalara yol gösterici olmuştur.”

+Katılımcı-7=R-7: [E/43] “Bu çalışmanın, alandaki sonraki çalışmalara kurucu ve rehberlik edici bir rolünün olduğunu düşünüyorum. Uzunca yıllar yöntem konusunda yol gösterici olmuştur.”

+Katılımcı-8=R-8: [E/48] “Bu eser, beni etkileyen ve hala ara ara dönüp baktığım bir çalışmadır. Önceki soruların cevabında da değindiğim gibi anket tekniğine dayalı bu çalışma, bir yönüyle küçük insan olan çocuğun diğer gelişim alanları gibi dini gelişim sürecini anlamamızı sağlarken değinilen konular, yetişkinlere de çocuğun dini duygu gelişiminin desteklenmesi yönünde bir perspektif kazandırmaktadır. Eserin çok sayıda baskı yapması ve birçok kütüphanede bulunması da esasında konuya olan ilgiyi ve çalışmanın başarısını ortaya koymaktadır. Türk din psikolojisinde anket tekniğine dayalı olarak Belma Özbaydar tarafından 1970 yılında gerçekleştirilen ‘Din ve Tanrı inancının gelişmesi üzerine bir araştırma’ başlığını taşıyan ilk alan araştırması sonrasında 1983 yılında hocanın yaptığı bu çalışma, ankete dayalı ikinci alan araştırmasıdır.”

+Katılımcı-9=R-9: [E/34] “Hatırladığım kadarıyla hocanın yıllar öncesinde yaptığı bu çalışma, bugün din psikolojisi alanında yapılan çalışmaların içerik ve yöntem özellikleriyle çok benzeşiyor. Hocanın dili ve konuları ele alış tarzının bu açıdan güncelliğini koruduğu ifade edilebilir.”

+Katılımcı-10=R-10: [K/48] “Dini inancın gelişimi üzerine anne-baba rolüne de dikkat çeken ilk dönem çalışmalardan biridir.”

+Katılımcı-11=R-11: [K/41] “İçerik ve yöntem açısından kendi döneminde önemli katkılar sağladığı söylenebilir.”

+Katılımcı-12=R-12: [E/39] “Kerim Yavuz’un bu çalışması, çocuklardaki dini duygu ve düşüncenin gelişimine odaklanarak, o dönemde Türkiye’de din psikolojisi alanında çocukluk dönemi üzerine yapılan nadir çalışmalardan biridir. O dönemde din psikolojisi genellikle daha genel veya yetişkinler üzerine odaklanmışken, Yavuz’un çocuklara yönelik bu spesifik çalışması, önemli bir boşluğu doldurmuştur. Çalışmanın içeriği, çocukların dini algılarının ve düşüncelerinin nasıl şekillendiğini, gelişimsel süreçlerin bu algı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu da Türkiye’de din eğitimi ve din psikolojisi açısından önemli bir kaynak oluşturmuştur. Ayrıca Kerim Yavuz, çalışmasında hem psikolojik hem de

felsefi yaklaşımları bir araya getirerek, çocukluk dönemindeki dini gelişimin karmaşık yapısını daha iyi anlamayı amaçlamıştır. Bu interdisipliner yaklaşım da çalışmanın derinliğini artırmıştır.”

+*Katılımcı-13=R-13: [K/39]* “Konu hakkında yorumum yok.”

+*Katılımcı-14=R-14: [K/45]* “Türk din psikolojisi tarihinde çocuklarla ilgili yapılmış olan ilk çalışma olması ve halen yerini tutacak kapsamda bir çalışma yapılmamış olması bakımından oldukça önemlidir.”

+*Katılımcı-15=R-15: [E/45]* “Tamamen döneminin bilimsel bakış açısını ve metodolojisini yansıtan bir eserdir. Özellikle çocuklarla çalışmanın zorluğu da göz önüne alındığında hocanın akademik disiplinini yansıttığını söyleyebilirim.”

+*Katılımcı-16=R-16: [E/31]* “Kerim Yavuz’un “Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” adlı bu eseri, Türk din psikolojisi tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu eser, dini duyguların çocuklardaki gelişim süreçlerini anlamak açısından hem içerik hem de yönetime ilişkin özgün bir çalışmadır. Din psikolojisi alanında yapılan diğer çalışmalara da metodolojik olarak öncülük ettiğini söylemek mümkündür.”

+*Katılımcı-17=R-17: [E/40]* “Çocuğun dini duygu ve düşüncesinin gelişiminde sadece psikolojik gelişimi değil; psikolojik gelişimi doğrudan veya dolaylı etkileyen tüm faktörleri çalışma kapsamına aldığını düşünüyorum. Özellikle sosyal, biyolojik ve fizyolojik, bilişsel gelişiminin yanında “ekolojik çevresi içinde birey” anlayışıyla çocuğu holistik bir bakış açısıyla ele aldığını görüyoruz.”

+*Katılımcı-18=R-18: [E/59]* “Rahmetli hocanın belki de en önemli akademik çalışmasıdır. Yöntem ve konu itibarıyla günümüzde yapılan çalışmalara da örnek olabilecek bir çalışma olarak görülebilir. Türkiye’de yapılmış çocuk ve din ilişkisini konu edinen ilk ampirik çalışmadır diyebilirim.”

+*Katılımcı-19=R-19: [K/53]* “Bu çalışma, bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Hazırlandığı yıllar göz önünde bulundurulduğunda, istatistiksel açıdan iyi bir şekilde hazırlanmış olduğu görülmektedir. Sonuçlarda tutarlılık vardır ve çalışma bulguları, genellenebilir niteliktedir. Kitap genel olarak incelendiğinde ise çalışmanın titizlikle yapıldığı anlaşılmaktadır.”

+*Katılımcı-20=R-20: [K/38]* “İlk nicel çalışma olması açısından son derece önemlidir. Üstelik ilk olmasına rağmen oldukça tutarlı istatistiklerin olması, günümüzde spss programıyla yapılan çalışmalar hatadan geçilmezken oldukça etkileyicidir.”

+Katılımcı-21=R-21: [E/69] “Din psikolojisi alanında, insan hayatının farklı gelişim dönemleriyle ilgili çalışmalar yapıldığını biliyorum. Ancak Prof. Dr. Kerim Yavuz hocanın ‘Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi’ konusunda yaptığı çalışmanın, alandaki döneme özgü ilk akademik çalışma olduğunu düşünüyorum.”

[Soru] = 8. *Türk din psikolojisi literatüründe Kerim Yavuz’un 1989 yılında “Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri” isimli profesörlük tekdüm tezi olarak yazdığı ve daha sonra da geliştirecek 2020 yılında kitap olarak basılan ‘Freud, Jung ve Adler: Psikanalizde çığır açanların dine bakışları’ isimli eserinin alana ve sonraki çalışmalara hangi açılardan ne gibi bilimsel katkıları olmuştur?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/60] “Türk din psikolojisi alanına psikanalizi orijinal kaynaklardan yararlanarak tanıtması açısından kendi döneminde önemli bir katkı sağlamıştır.”

+Katılımcı-2=R-2: [E/62] “Bu kitaplarını incelemedim.”

+Katılımcı-3=R-3: [E/45] “Günümüzde çokça dillendirilen din-bilim çatışmasına ve arada kalan, durumdan etkilenen insana yönelik anlatımların yer aldığı bir eserdir. Ayrıca psikoloji dünyasına damgasını vurmuş olan söz konusu güçlü isimlerin görüşlerini din psikolojisi perspektifinden değerlendirmiş olduğu ilk dönem eserlerden biridir. Psikoloji ile din psikolojisi arasındaki ilişki bağlamında düşünüldüğünde, adı geçen ve din hakkında görüşleri halen önem arz eden Batılı psikologların görüşlerine yer verilen bu kitap, hocanın çocukların dini gelişimine dair yazdığı eseri kadar güncel ve önemlidir. Öyle ki halen Batılı psikologların dine dair görüşleri çalışmalarımız için gerekli olan bilgi ve kaynak değeri taşımaktadır. Dönemi itibariyle böylesi bir tespiti yaparak yayımlayan rahmetli hocamızın çalışmasının Türk din psikolojisinin ilk dönem eserleri adına önemli bir kazanım ortaya koyduğu ve alana kaynak sunduğu kanaatindeyim.”

+Katılımcı-4=R-4: [K/39] “Psikoloji tarihinde önemli bir ekol olan psikanalizin din ve Tanrı görüşlerinin ele alındığı bu eserin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu konuda sonraki yıllarda yapılan çalışmalara da kaynaklık etmiş önemli bir eserdir. Nitekim psikanaliz, modern psikoloji tarihinde dini konuları ele alıp tartışan önemli bir ekoldür. Her ne kadar özellikle Freud’un dine karşı bakış açısı onu bir yanılsama ve psikopatoloji olarak kabul etme şeklinde olsa da psikanalitik düşüncenin günümüz psikoloji akımlarındaki derin etkisi sebebiyle din psikolojisi açısından da detaylı olarak ele alınması önemlidir. Nitekim ülkemizde psikoloji ve pdr öğrencilerinin psikanalizde dini konuların ele alındığını

bilmemesi, dinin insan psikolojisindeki yeri ve öneminin hiç tartışılmamış olduğunu düşünmesi dikkate alındığında böyle bir eserin akademiye önemli bir katkısı olduğu kanaatindeyim. Kerim Yavuz hocanın psikoloji, sosyal bilimler ve felsefe birikimi de yaptığı çalışmalarda öne çıkmaktadır. Bu sebeple onun eserlerinin sadece din psikolojisi için değil psikoloji ve pdr alanlarında da faydalı olacağı kanaatindeyim.”

+*Katılımcı-5=R-5: [E/59]* “Bu eser, özellikle Alman geleneğinde psikanalizin kurucu bilim adamlarını tanıtmaya ve alana katkıları açısından başucu değerinde bir eserdir. Söz konusu bilim adamlarını orijinal eserleri üzerinden alanımıza aktarması bakımından bu eser güncelliği ve kalıcı etkisini hala korumaktadır.”

+*Katılımcı-6=R-6: [E/54]* “Bir anlamda din psikolojisi tarihi alanına katkı sağlamış ve alandaki araştırmacılara derli toplu konuya ilişkin bilgiye ulaşma imkânı sağlamıştır.”

+*Katılımcı-7=R-7: [E/43]* “Akademik eleştiri kültürüne örnek olması açısından önemlidir. Sonraki yıllarda da alandaki benzer çalışmaların yolunu açmıştır.”

+*Katılımcı-8=R-8: [E/48]* “Bu eser, alanın kuramsal zeminini şekillendiren yapıtlardan birisi olarak ifade edilebilir. Çünkü din ile psikolojinin kesişim noktasında yer alan din psikolojisi, bulgularını psikolojinin kuramsal çerçevesi içerisinde yorumlar ve anlamlandırır. Adı geçen psikanalistler, insanın davranışlarını incelerken onun dini içerikli davranışlarını da kendi bakış açılarına göre yorumlamışlardır. Bir din psikoloğunun en temel görevlerinden biri de modern psikoloji tarihinde isim yapmış psikologların din ve Tanrı konusundaki görüşlerini bilmesidir. Böyle bir perspektif, din psikoloğuna karşılaştırmalı ve kuşatıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Kerim hocanın bu eseri de kuramsal açıdan adı geçen öncü isimlerin din ve Tanrı anlayışlarını ortaya koyması bakımından önemlidir.”

+*Katılımcı-9=R-9: [E/34]* “Bu çalışmayla Freud, Jung ve Adler gibi isimlerin din psikolojisi alanında ayrı bir değer barındırdığı anlaşılabilir. Hatta daha sonra alandan olan Ali Köse'nin Freud; Abdülkerim Bahadır'ın Jung, Mustafa D. Karacoşkun'un Fromm üzerine yaptıkları kıymetli çalışmalar, Yavuz'un ilk dönemdeki bu çalışmaya bağlı olarak yol açmasıyla ilişkilendirilebilir.”

+*Katılımcı-10=R-10: [K/48]* “Bu eser, psikanalitik kuramların dine bakış açısıyla ilgili olan alandaki önemli ilk dönem eserlerinden biridir. Günümüzde ise dinamik psikolojinin birçok kuramı açısından dini gelişimin

incelenmesi halen daha önemini korumaktadır. Örneğin; psikanalizin neredeyse ikinci kurucusu sayılan Kohut'a göre dini inanç, kendilik nesnesi işlevini olumlu ve olumsuz şekillerde ortaya koyabilir. Hocalarımız bizlere, davranışı ve dini davranışı açıklama yönünde psikolojinin çeşitli pencerelerinden bakmayı işaret etmişlerdir.”

+*Katılımcı-11=R-11: [K/41]* “Hocanın kendi dönemi açısından önemli bir eserdir. Günümüzde değerli hocalarımız bu çalışmalara benzer daha güçlü eserler kaleme almışlardır. Kerim hocanın bu eseri de diğerleri gibi konuyla ilgili yeni çalışmalara kaynak oluşturmuştur.”

+*Katılımcı-12=R-12: [E/39]* “Bu eser hem din psikolojisi hem de psikanalitik teorilerin din ile ilişkisini inceleyen çalışmalar için önemli bir referans kaynağı olmuştur. Bu eserin Türk din psikolojisi literatürüne kazandırdığı en önemli katkılardan biri, teorik zenginliktir. Yavuz, psikanalizin din üzerindeki etkilerini ele alarak, Türk din psikolojisi literatürüne yeni teorik çerçeveler kazandırmıştır. Özellikle psikanalizin dine yaklaşımını ele alan bu çalışma, sonraki dönem din psikolojisi araştırmalarında yeni soru ve hipotezlerin geliştirilmesine olanak tanımıştır.”

+*Katılımcı-13=R-13: [K/39]* “Konu hakkında yorumum yok.”

+*Katılımcı-14=R-14: [K/45]* “Din psikolojisi alanının temel konularıyla ilgili yapılmış çalışmalar, Türkiye’de sınırlı sayıdadır. Özellikle modern psikoloji tarihinin öncüleri konumundaki Batılı psikologların dinle ilgili görüşlerinin incelendiği çalışmalar gerekli ve önemli olduğu için Kerim Yavuz’un ilgili çalışması da bu kategorideki temel eserlerden biridir.”

+*Katılımcı-15=R-15: [E/45]* “Bu kitap, rahmetli hocanın teorik yaklaşımının oldukça klasik bir örneğidir. Kitabın tez halinden, hocanın ders içeriğinde sıklıkla alıntı yaptığını hatırlıyorum. Din psikolojisi alanında, psikanalizin önemli bir yere sahip olduğunu düşünüyorum. Bu açıdan, özellikle Freud, Jung ve Adler gibi isimlerin düşüncelerinin bilinmesi oldukça önemlidir. Sonraki dönemde, Prof. Dr. Ali Köse’nin ‘Freud ve din’ başlıklı kitabı sayesinde Freud’u Türkçe bir kaynaktan okumuştum. Ancak Jung’u ilk kez alandan olan Abdülkerim hocadan duymuştum. Hoca, dine olan tarafsız tutumu ve olgusal olarak dinin var olduğunu kabul etmesi gibi nedenlerle Jung’u, Freud’a göre daha çok benimserdi. Ayrıca, dinin psikolojik olarak insanlara iyi geldiğini ifade etmesi de bu tercihinin etkiliyordu. Bu düşüncesi beni de etkilemiş olmalı ki hocanın etkisiyle, bir din psikoloğu olarak kendimi Jung’a hep daha yakın hissettiğimi fark ediyorum.”

+*Katılımcı-16=R-16: [E/31]* “Söz konusu eserin din psikolojisi literatürüne önemli katkılarda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Freud, Jung ve Adler gibi psikanalizin önde gelen isimlerinin din üzerine düşüncelerini ele alan Yavuz, bu teorilerin dinle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu analiz etmektedir. Bu eser, alandaki araştırmacılar için hem bir kaynak hem de bir rehber niteliğindedir. Çünkü dinin psikanaliz perspektifinden nasıl ele alınabileceğini sonraki dönem din psikologlarına kapsamlı bir şekilde sunmaktadır.”

+*Katılımcı-17=R-17: [E/40]* “Bu çalışmasının ve eserinin, sonraki çalışmalara daha çok çocuğun gelişim dönemleri ve dini gelişim süreçlerinin bilimsel ele alınma stilleri açısından etki ettiğini düşünüyorum. Ayrıca dindarlık tarzlarının korku, ölüm ve şiddet gibi kavramlarla ilişkisini ele alan konulardaki çalışmalara katkısı olmuştur.”

+*Katılımcı-18=R-18: [E/59]* “Psikanaliz ve din ilişkisini Türk din psikolojisi tarihinde objektif olarak inceleyen ilk kitap olarak anılabilir. Freud, Jung ve Adler’in din anlayışlarını, objektif olarak tanıtan alandan ilk çalışmadır. Bu yönüyle Türkiye’deki alan tarihi içerisinde önemlidir.”

+*Katılımcı-19=R-19: [K/53]* “Hocanın bu çalışmasını okumadığım için fikrim yok.”

+*Katılımcı-20=R-20: [K/38]* “Bu çalışma, alandaki konuları farklı boyutlarıyla düşünmemi sağlaması açısından benim için özeldir. Rahmetli Kerim hocanın, yine bugün konuşmaktan kaçınılan konuları inceleme alanı yapması da cesur bir seçimdir. Freud’u yerip Jung’u alkışlama gibi günümüz yanlılığının bulunmaması da hocanın objektifliğinin göstergesidir.”

+*Katılımcı-21=R-21: [E/69]* “Modern psikolojinin önemli kişiliklerinden olan bu üç isim; Freud, Carl Gustav Jung ve Alfred Adler, halkın geniş bir kesimi tarafından bilinen kişilerdir. Şimdilerde adı pek duyulmasa da Bakırköy Ruh ve Sinir Hastanesinin kurucusu psikiyatr Dr. Mazhar Osman Uzman da halk düzeyinde tanınan bir figürdü. O dönemlerde, halk arasında “Mazhar Osmanlık” tabiri sıkça kullanılırdı. Ayrıca, köpekler üzerinde deneyler yapan Pavlov da biliniyor ve halk arasında “Pavlov’un köpekleri gibi” tabiri yaygın bir şekilde kullanılıyordu. Bahsettiğiniz Prof. Dr. Kerim Yavuz’un ‘Freud, Jung ve Adler: Psikanalizde çığır açanların dine bakışları’ adlı 2020 yılında yayımlanan kitabının alana ve çalışmalara hangi açılardan bilimsel katkılar sağladığını bilmiyorum. Tabii bu süreçte araya pandemi ve depresyon gibi olaylar da girdi, bu nedenle kitap kolilerimi hâlâ açamadım. Hocanın söz konusu kitabını henüz okuyamadım. Ancak, kitabın mutlaka alana katkı ve etki sağladığını düşünüyorum.”

[Soru] = 9. Kerim Yavuz'un yapmış olduğu din psikolojisi araştırmalarına genel olarak bakıldığında bu çalışmaların, sonraki dönemlerde Türk din psikolojisi araştırmalarının içeriğini etkilediğini düşünüyor musunuz? (evet ise) Türk din psikolojisi çalışmalarına 'ekolleşme' düzeyinde bir etki yapmış mıdır? Niçin? (evet ise) temsilcileri kimlerdir?

+Katılımcı-1=R-1: [E/60] "Türk din psikolojisi alan tarihinde büyük bir etkiye sahip olduğu ve ekolleştiğı söylenemez."

+Katılımcı-2=R-2: [E/62] "Net bir şey söyleyemem ancak kişilik açısından kendisinin önemsedini duyuyordum."

+Katılımcı-3=R-3: [E/45] "Hocamızın çalışmalarının birçoğunun günümüz din psikolojisi çalışmalarına kaynaklık ettiği kanaatindeyim. Metodolojiyle ilgili çalışmaları, çocuk ve dini gelişim, din eğitime yönelik çalışmaları ve Batılı psikologlara yönelik çalışmalarının alanı ve alanla ilgili sonraki dönem çalışmaları etkilediğı ve kaynaklık ettiği bir gerçektir. Ev yaparken bina için bile önce temel gerekir. Günümüzde yürütölen modern din psikolojisi çalışmalarının, alandan ilk dönem hocalarımızın temelde ortaya koydukları bu eserler üzerine bina edildiğı ve geliştirildiğı su götürmez bir gerçekliktir. Ancak ekolleşme boyutuna varabilecek güçte midir, değerlendirilmesi gerekir. Zira ekolleşmenin önünü açabilecek çalışmaların çok güçlü, söylenmiş olandan farklı ve de ciddi taraftar kitle toplayan bir yapı arz etmesi gerektiğı kanaatindeyim. Bu anlamda var olan Batı orijinli ekolleşmeye ek bir yenilikçi yaklaşım oluşturabildiğini düşünüyorum. Bu konudaki en sağlıklı yorum ve kanaatin, biz yeni jenerasyon akademisyenlerden daha çok alana emek vermiş ismiyle ve çalışmalarıyla alanda güçlü hocalarımıza ait olduğunu düşünüyorum. Görüşüm kişiseldir. Ekolleşmeye yönelik görüşümün hadsizlik olarak algılanmamasını dilerim."

+Katılımcı-4=R-4: [K/39] "Kerim Yavuz hoca, bana göre çok yönlü bir bakış açısıyla eserlerini kaleme almıştır. Onun eserlerinde yöntem tartışmaları, kavramsal yaklaşım, nicel araştırma, tasavvuf psikolojisi ve betimsel analizler dikkati çekmektedir. Bu da her alanda ve hemen her yöntemle çalışmalar yaptığıını gösterir niteliktedir. Özellikle bir din psikoloğı olarak din eğitimi alanına yakın çalışmalar da yapmasıyla din eğitimi ve din psikolojisi çalışmaları arasında bir yakınlaşmayı sağladığı da iddia edilebilir."

+Katılımcı-5=R-5: [E/59] "Yaptığı çalışmalarla Kerim hocam, sonraki dönemlerde Türk din psikolojisi araştırmalarının içeriğini etkilediğini düşünüyorum. Fakat bir ekolleşmeden bahsedilebileceğini düşünmüyorum."

+Katılımcı-6=R-6: [E/43] “Henüz Türk din psikolojisi çalışmalarının ekolleşecek düzeyde kurumsallaşmadığını düşünüyorum. Ancak hocanın çalışmalarının ana akım Türk din psikolojisi çalışmalarına yön verdiğini, sonraki dönem temel niteliğini belirlediğini ifade edebilirim. Bugün “Türk din psikolojisi çalışmaları” dediğimizde kastettiğimiz niteliklerin belirginleşmesinde rahmetli Kerim Yavuz hocanın kurucu ve belirleyici bir rolü olmuştur.”

+Katılımcı-7=R-7: [E/48] “Araştırmaları ve danışmanlığında tamamlanan tezler incelendiğinde Yavuz’un çalışmalarının sonraki çalışmaları yönlendirmesi, yeni araştırmalara ilham vermesi söz konusu olabilir. Ancak Türk din psikolojisi açısından özel bir ekolleşmeye sebep olduğunu düşünmüyorum.”

+Katılımcı-8=R-8: [E/34] “Bunu öngörmek için henüz çok erken bence. Biraz daha zaman geçmesi gerekiyor.”

+Katılımcı-9=R-9: [E/48] “Kerim Yavuz hocayı, daha çok alandan kendi danışman hocamın perspektifiyle gördüğüm ve kabul ettiğim için onun yaklaşımını bu bakış açısıyla değerlendirebilirim. Günümüzde Türk din psikolojisi çalışmalarını takip ettiğim kadarıyla, net bir şekilde söyleyebilirim ki Kerim hoca, nitel çalışmaların önemine işaret etmesi açısından ileri görüşlü bir akademisyendir.”

+Katılımcı-10=R-10: [K/41] “Hocanın çalışmalarının ekolleşme düzeyinde bir etki yarattığını düşünmüyorum. Ancak, gelişim dönemlerini ele alış biçimi, Tanrı tasavvurlarına yaklaşımı ve nicel yöntem uygulamaları açısından döneminin ilerisinde bir bakış açısına sahip olduğunu söyleyebilirim.”

+Katılımcı-11=R-11: [E/40] “Evet, Kerim Yavuz’un çalışmaları, Türk din psikolojisi araştırmalarının içeriğini etkilemiştir. Yavuz’un özellikle çocuklarda dini duygu ve düşüncenin gelişimi, din ve psikanaliz ilişkisi gibi konular üzerine yaptığı çalışmalar, bu alanlarda daha sonraki araştırmalar için önemli bir temel oluşturmuştur. Çocukların dini gelişimi üzerine yaptığı çalışmaları, bu alandaki araştırmalara metodolojik bir zemin hazırlamış ve din eğitimi ile din psikolojisi araştırmalarında çocukların dini gelişimi üzerine daha fazla araştırma yapılmasına öncülük etmiştir. Yavuz’un çalışmaları, Türk din psikolojisi alanında önemli bir etki yaratmış olsa da onun etrafında doğrudan bir "ekol" oluştuğunu söylemek zordur.”

+Katılımcı-12=R-12: [K/39] “Konu hakkında yorumum yok.”

+*Katılımcı-13=R-13: [K/45]* “Türk din psikolojisinde ekolleşmenin henüz gerçekleştiğini düşünmüyorum. Ancak Kerim Yavuz, farklı yaklaşım ve yöntemlerle yaptığı çalışmalarıyla alanda kendi dönemi için çığır açmıştır. Aynı zamanda yetiştirdiği öğrencileri yoluyla da kendi bakış açısı ve çalışma disiplini alana kazandırmıştır, diyebilirim.”

+*Katılımcı-14=R-14: [E/45]* “Kesinlikle evet. Türkiye genelinde, coğrafi uzaklık sebebiyle bu etki tam olarak hissedilmemiş olabilir. Ancak kendisinden ders alma fırsatı yakalamış olan bizler için hocanın iz bırakan bir etkiye sahip olduğunu ifade edebilirim. Özellikle, hocanın Kayseri’de görev yapmış olması ve Kayseri’den hep güzel anılarla bahsetmesi, Çukurova ve Erciyes Üniversitelerini birbirine oldukça yakınlılaştırdı. Çukurova Üniversitesi, bizim için kendi fakültemizden farklı değil. Bu açıdan, eğer bir ekolleşmeden bahsedeceksek, Bursa Ekolü, Marmara Ekolü ve İzmir Ekolü’ne ek olarak, Kayseri ve Adana’yı birleştiren bir Yavuz Ekolünden de söz edebiliriz. İsim vermek ne kadar doğru olur bilmiyorum, ancak hocanın çalışma arkadaşlarının ve kendisinden ders alan akademisyenlerin en azından akademik hayatlarının bir döneminde bu ekolün mensubu olduğunu söyleyebilirim. Bununla birlikte, Türkiye’deki ekolleşmenin -alandaki ilk isimler olan örneğin, Kerim Hoca ve Hayati Hoca sonrasında- etkisinin giderek azaldığını düşünüyorum. Bu sebeple, günümüzde bir düşünce geleneği ve onun etkisiyle hareket eden akademisyenlerden daha çok eklektik bir bakış açısına sahip araştırmacıların çoğunlukta olduğu kanaatindeyim.”

+*Katılımcı-15=R-15: [E/31]* “Kerim Yavuz’un çalışmaları, Türk din psikolojisi araştırmalarını içerik olarak büyük ölçüde etkilemiştir. Ekol düzeyinde olmasa da özellikle öğrencileri ve takipçilerinin, Yavuz’un metodolojik bakış açısını sürdürerek, alandaki araştırmaların ileriye taşınmasına katkı sunduklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Kerim Yavuz’un çalışmalarının Türk din psikolojisi alanında kalıcı bir miras bıraktığı söylenebilir.”

+*Katılımcı-16=R-16: [E/40]* “Din Psikolojisinin edebiyattaki gelişimini yakında takip etmiş bu konuda Yunus Emre, Ziya Gökalp ve Karacaoğlan gibi isimlerin eserlerini incelemiştir. Ayrıca Eğitim ve Din Eğitimi alanlarıyla yakından ilgilenmiş ve bu alanlarda interdisipliner bakış açısıyla eserler kaleme almıştır. Disiplinler arası çalışma anlayışı, din psikolojisinin diğer disiplinleri beslemesi ve onlardan beslenmesi açısından örnek bir çalışma stilidir denilebilir.”

+*Katılımcı-17=R-17: [E/59]* “Hayır. Kerim Yavuz’un çalışmalarının, Türk din psikolojisinde bir ekol oluşturma gücüne sahip olduğunu düşünmüyorum.”

+*Katılımcı-18=R-18: [K/53]* “Hoca, nicel tekniğe karşıydı ama bilimin bugün bile hala devam eden zihniyeti nicel çalışmaları öne çıkardığından onun bu karşıtlığından bir ekol ortaya çıkmamış diye düşünüyorum. Kendisi dahil öğrencilerinin çalışmalarına bakıldığında nicelden tamamen kopmadıklarını da görebiliyoruz.”

+*Katılımcı-19=R-19: [K/38]* “Kesinlikle etkilemiştir. Kendisi yaşayışta şayet şu an oldukça sesli bir şekilde dile getirilen İslami psikoloji düşüncesine mesafeli olurdu muhtemelen. Onun için din psikolojisi bireyleri anlamak için esastır. Din psikolojisi daha özgün daha objektif daha birey odaklı olmalıdır. Bunda hocanın Almanya eğitimi olması etkilidir sanırım. İsim vermemeyi tercih ederim.”

+*Katılımcı-20=R-20: [E/69]* “Bu sorunun da cevabını bilemiyorum. Ancak gerek halkın gerekse akademik çevrelerin ‘kendi ülkelerinde yapılan çalışmalara ve kendi değerlerine’ pek önem vermedikleri, önemsemedikleri hatta görmezden geldikleri söylenebilir. Diğer bir konu da Gazali’nin ‘insanlar sevdikleri, benimsedikleri kişilerin hata ve yanlışlarını görmezden gelme hatta doğru kabul etme; sevmedikleri kişilerin de doğru söz ve davranışlarını yanlış görme eğilimindedirler,’ ifadesi sanki bugün de geçerliliğini sürdürmektedir, diye düşünüyorum.”

[Soru] = 10. *Alanda çalışan akademisyen bir din psikoloğu olarak siz, Kerim Yavuz üzerine psiko-biyografik bir çalışma yapmak isteseydiniz, böyle bir nitel çalışmanın ana temaları neler olurdu?*

+*Katılımcı-1=R-1: [E/45]* “Alandan siz değerli hocamız, zaten alandaki tüm eski hocalarımız üzerine tek tek çalışıyorsunuz ve bu konuda en tecrübeli bilgiye sahip olan kişi sizsiniz, kıymetli hocam. Ancak mademki soruldu, naçizane fikrimi ifade etmek isterim. Eğer böyle bir çalışma yapmış ya da yapacak olsaydım, öncelikle genişçe hayat hikâyesini onu en yakından tanıyan birinden dinlemek ve yazmak isterdim. Birinci ağıza en yakın kaynaktan bilgi almayı tercih ederdim. Sonrasında, kronolojik olarak eserlerini, çalışmalarını ve alana katkılarını derlerdim. Bu bilgileri, mümkünse öğrencilerinden biri ya da ikisiyle röportaj yaparak tamamlamayı düşünürdüm. Ayrıca, varsa birlikte yaşadıkları hatıralardan bir ya da birkaçına da yer vermek isterdim. Tabii ki siz zaten bu işin pirisiniz hocam. Affınıza sığınarak, "arife tarif gerekmez" diyerek hürmet ve selamlarımı iletiyor, hayırlı çalışmalar diliyorum.”

+*Katılımcı-2=R-2: [E/59]* “Böyle bir çalışma yapmak istemem.”

+*Katılımcı-3=R-3: [E/37]* “Eğer bir din psikoloğu olarak Kerim Yavuz üzerine psiko-biyografik bir çalışma yapacak olsaydım, ana tema-

lar şu şekilde olurdu: Öncelikle, Kerim Yavuz'un kişiliği üzerine odaklanırdım. Onun kişisel özellikleri, karakteri, hayatındaki önemli olaylar ve bu olayların kişiliği üzerindeki etkilerini incelerdim. İkinci olarak, Kerim Yavuz'un dine bakışını ele alırdım. Dini inançları, dinle olan ilişkisi ve bu ilişkinin çalışmalarına nasıl yansıdığını anlamaya çalışırdım. Üçüncü olarak, Yavuz'un din psikolojisi çalışmalarında tercih ettiği yöntemleri değerlendirirdim. Hangi metodolojik yaklaşımları benimsediği, bu yöntemleri neden seçtiği ve bunların alanındaki etkileri üzerinde dururdum. Dördüncü olarak, Türkiye'de din psikolojisi alanına yaptığı katkıları analiz ederdim. Bu alandaki yenilikçi yaklaşımları, geliştirdiği kavramlar ve bıraktığı akademik miras üzerinde dururdum. Son olarak, Yavuz'un çalışmalarını içerik ve teknik açıdan değerlendirirdim. Çalışmalarının bilimsel tutarlılığı, ele aldığı konuların derinliği, kullandığı akademik dil ve üslup gibi unsurları inceleyerek genel bir değerlendirme yapardım.”

+Katılımcı-4=R-4: [E/54] “Kerim Yavuz üzerine bir psiko-biyografik çalışma yapmayı planlasaydım, şu başlıklara odaklanırdım: Öncelikle, Yavuz'un hayat hikâyesini ele alırdım. Onun yaşamında karşılaştığı önemli olayları, bu olayların kişisel ve profesyonel yaşamını nasıl şekillendirdiğini ayrıntılı bir şekilde incelerdim. Sonrasında, onun akademik kimliğini değerlendirirdim. Yavuz'un akademide nasıl bir yer edindiğini, hangi niteliklerle öne çıktığını ve diğer akademisyenlerle ilişkilerini analiz ederdim. Bilimsel çalışmalarını derinlemesine gözden geçirirdim. Hangi araştırma alanlarına yoğunlaştığını, hangi yöntemlerle çalıştığını ve bu çalışmaların içeriğine dair kapsamlı bir değerlendirme yapardım. Ayrıca, bu çalışmaların din psikolojisi alanına getirdiği yenilikleri ve katkıları ele alırdım. Yavuz'un alandaki etkisini, getirdiği yeni bakış açılarını ve bu katkıların uzun vadede nasıl bir akademik iz bıraktığını araştırırdım. Yavuz'un geliştirdiği özgün teorileri ve yaklaşım tarzını da incelemek önemli olurdu sanırım. Onun bilimsel eserlerinde ortaya koyduğu teorilerin din psikolojisi içindeki yerini değerlendirirdim. Son olarak, onun yönetiminde tamamlanmış lisansüstü tezler ve yetiştirdiği öğrenciler üzerine odaklanırdım. Yavuz'un akademik etkisini öğrencileri aracılığıyla nasıl devam ettirdiğini ve bu öğrencilerinin alana yaptığı katkıları ele alırdım.”

+Katılımcı-5=R-5: [E/43] “Yavuz üzerine bir çalışma yapacak olsaydım, şu başlıkları ele almayı tercih ederdim: (i) din psikolojisinin temel nitelikleri, (ii) din psikolojisi anlayışında yöntemin önemi, (iii) din psikolojisi anlayışında İslam kültür unsurlarının yorumlanması ve (iv) din psikolojisi anlayışında Anadolu kültürünün değerlendirilmesi. Bu başlıklar çerçevesinde, Yavuz'un bilimsel yaklaşımlarını detaylı bir şekilde ele

almak isterdim. Özellikle din psikolojisi anlayışındaki yöntemlerin öneme vurgu yapar, İslam kültürü ile Anadolu kültürüne dair değerlendirmelerini analiz ederdim. Bu konuların her birini derinlemesine inceleyerek kapsamlı bir çalışma hazırlamayı amaçlardım.”

+*Katılımcı-6=R-6: [E/48]* “Kerim Yavuz’un çocukluğu, gençliği ve eğitim hayatı; akademik yaşamı ve eserleri (tezleri, kitapları, makaleleri, bildirileri gibi tüm akademik ürünleri) ile yetiştirdiği öğrenciler aracılığıyla alana katkıları, Türk din psikolojisinin tarihsel gelişimindeki yeri ve önemi gibi başlıkları ana temalar olarak belirledim.”

+*Katılımcı-7=R-7: [E/34]* “Kerim Yavuz’un marjinal bir kişiliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Kendisini tanıyanların aktardığına göre, nevrotik bir yapıya sahiptir. Öğrencileri ve arkadaşlarının ortak bir görüşü, hocanın sert ve eleştirel bir mizaca sahip olduğudur. Bu noktadan hareketle, hocanın kişiliği, bu özellikler üzerinden ele alınabilir. Zaten psiko-biyografi çalışmalarının amacı, kişiliği meydana getiren unsurları ortaya çıkarmaktır. Bu unsurlar bazen kişiye ait eserlerle, bazen de diğer faktörlerle birlikte değerlendirilir.”

+*Katılımcı-8=R-8: [K/48]* “Bu çalışma, zaten çok yönlü görünüyor. Şayet böyle bir çalışma yapacak olsaydım eğer din psikolojisinin gelişimiyle ilgili görüşlerini toplardım sanırım.”

+*Katılımcı-9=R-9: [K/41]* “Din psikolojisi alanında önemli isimler arasında yer alan hocanın çalışma arkadaşları ve öğrencileriyle mülakat yaparak kişilik tipolojisi üzerine bir çıkarımda bulunmak isterdim.”

+*Katılımcı-10=R-10: [E/39]* “Kişisel ve akademik hayatı, akademik ve bilimsel katkıları, felsefi ve teorik yaklaşımı, Türk din psikolojisine katkıları, çalışmalarının eleştirileri ve savunulması ile sonraki nesil araştırmacılara etkisi gibi konuları ele alırdım.”

+*Katılımcı-11=R-11: [K/45]* “Özellikle onun Alman eğitim tarzından gelen çalışma disiplini ile din psikolojisi ve din eğitimi bir arada ele alma yaklaşımını incelemek isterdim. Bu sayede, din psikolojisinin uygulamalı alanlarını genişletme fırsatı bulabilirdim.”

+*Katılımcı-12=R-12: [E/45]* “Genel olarak sorularınız ekseninde bir çalışma olurdu sanırım. Bu açıdan ekleyebileceğim farklı bir başlık olmazdı.”

+*Katılımcı-13=R-13: [E/31]* “Eğer Kerim Yavuz üzerine psiko-biyografik bir çalışma yapacak olsaydım, çalışmanın ana temaları arasında onun hayatının akademik serüvenine etkileri, akademik kariyeri, eserleri ve din psikolojisine katkıları, yetiştirdiği öğrenciler gibi konular

çalışmamda yer alırdı. Ayrıca, onun metodolojik yaklaşımı ve din psikolojisi literatürüne getirdiği yenilikler de bu çalışmanın önemli temalarından biri olurdu. Bu tür bir çalışma, Kerim Yavuz'un akademik mirasını ve Türk din psikolojisi üzerindeki etkisini daha geniş bir perspektiften ele almak adına daha anlamlı olurdu diye düşünüyorum.”

+*Katılımcı-14=R-14: [E/40]* “Çocuk ve din, çocuğun dini ve manevi eğitimi, din psikolojisinin dünü, bugünü ve yarını; din psikolojisinde yöntem sorunu, edebiyatımızda din psikolojisi ve psikanalizde din psikolojisinin yeni gibi konular üzerine çalışmak isterdim.”

+*Katılımcı-15=R-15: [E/59]* “Rahmetli Kerim Yavuz'dan doktora derslerimiz esnasında edindiğim izlenim, akademik bir din psikoloğundan daha çok bir din eğitimcisi gibi yaklaşımları söz konusuydu. Pek çok makalesinde ve yaptırdığı tezlerde bunu açıkça görüyoruz. Bu kadar uzun akademik yaşamında neden bu kadar az kişiye lisansüstü bir tez yaptırdığı ve pek çok arkadaşın hocadan tez yapmak istemediği de sorgulanabilir. Hocanın mükemmeliyetçi diyebileceğimiz bir kişiliği söz konusuydu. Çoğu zaman kendi yazdığını da bir gün sonra beğenmezdi. Bu sebeple pek çok elle yazılmış ders notlarının olduğunu ancak yayınlamadığını biliyoruz.”

+*Katılımcı-16=R-16: [K/53]* “Kesinlikle akademik disiplini öne çıkarırdım. Bugün din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda bu disipline çok ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Kerim Yavuz hoca gibi onun kuşağında olan hocaların da akademik disipline çok önem verdiklerini biliyorum. Din psikolojisi alanındaki çalışmalarda giderek akademik kalitenin azaldığını görmek gerçekten üzücü. Elbette ki amacımız zorlaştırmak değil ancak akademik kaliteyi artırmak, bunu teşvik etmek, akademik titizliği elden bırakmamak olmalıdır. Kanaatimce hocanın bu konudaki modelliliğinin öne çıkarılması yararlı olacaktır.”

+*Katılımcı-17=R-17: [K/38]* “Bir kere hocanın yaşadığı dönemden oldukça ileri bir bakış açısına sahip olduğunu düşünüyorum. Alanın çalışma konuları ve çalışma metotları gibi çalışmaları bunun göstergesidir. Yaşamının son döneminde önceki çalışmalarını güncelleyip yeniden yayınlaması hep dikkatimi çekmiştir. Değişen dile uyum sağlama çabası oldukça önemlidir. Din eğitimi de çalışmış akademisyen bir din psikoloğu olarak iki alan arasında net bir çizgi çekmiş olması benim açımdan önemlidir. Hocanın zihin yapısı oldukça kendine özgüdür kanaatimce. Bir defasında derste birey ve fert ya da kişi kavramlarının eş anlamlı olmadığını vurgu yapmıştır. Kısaca her bir teknik kavram, onda oldukça spesifik noktalara temas etmektedir.”

+Katılımcı-18=R-18: [E/69] “Kendisinin etkilendiği veya tercih ettiği bir psikoloji ekolü var mıydı? Modern psikoloji çalışmalarının daha çok yapıldığı ‘Batı’yı ulaşılması gereken son nokta olarak görüyor muydu? Dünyada din psikolojisi alanıyla ilgili olarak iyi bir takipçi mi, öncü mü, üretici mi, tüketicisi miydi? Alfred Adler, ‘yaygın işsizlik de dahil olmak üzere bir psikolog toplum sorunlarına kayıtsız kalmaz’ diyor. Bu konuda Kerim Yavuz hocamızın tutumu nasıldı? Hocamızın çalışmalarında din psikolojisi alanını, sınırlarını, kalıplarını genişletecek daha çok hangi özgün çizgiler dikkati çekiyor? vb. Bu sorular kapsamında bir çalışma yapabiliyordum.”

-alan dışı-(n=3) / - [röportaj soru sayısı=3]

alan dışı-(emekli akademisyen din pedagoğu)-

(i) – *Özel ve akademik yaşamı:*

[Soru] = 1. *Kerim Yavuz ile yüz yüze tanışıp görüştünüz mü? Sizin din psikolojisi alanında yetiştiğiniz dönemde üzerinizde emeği olan hocalarınızdan, Kerim Yavuz hakkında, yani onun kişiliği, akademik çalışma disiplini ve öğrenci yetiştirme stili gibi onu betimleyici konularda genel olarak neler duyduunuz? Konuya ilişkin neler söyleyebilirsiniz?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Evet, merhum hocamla yaklaşık 10 yıl beraber çalıştım. Hocamın akademik kimliğim üzerinde çok büyük etkisi ve katkısı olmuştur. Merhum hocam sert görünümlü oldukça insancıl bir kişiliğe sahipti. Hoca akademik disiplinden asla taviz vermez ve öğrenciyi yönlendirmede oldukça hassas davranırdı. Merhum hocam ri-yakâr tutum ve davranışları hiç sevmezdi. O, gerçek bir vatanperver ve samimi bir Müslümandı.”

(ii) – *Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi:*

[Soru] = 2. *Kerim Yavuz, 1973 yılında Almanya’da Albert Ludwig Üniversitesinde doktorasını bitirmiştir. 1979 yılında doçent ve 1989 yılında profesör olan Yavuz, Türkiye’deki çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği ve dekanlık yapmıştır. 2008 yılında yaş sınırlamasından emekli olan Kerim Yavuz’un Türk din psikolojisi alan tarihindeki yeri ve önemi nedir? Bu bağlamda ona Türkiye’nin ilk akademisyen din psikologlarından birisidir diyebilir miyiz? Niçin?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Merhum Kerim Yavuz hem alandaki bilimsel çalışmalarıyla hem de yaş itibarıyla din psikolojisi alan tarihinin ilklerindenidir. Yaptığı araştırmalar ve yetiştirdiği öğrencilerle din psikolojisi alanındaki yeri ve önemi büyüktür.”

[Soru] = 3. *Kerim Yavuz’un bilimsel kitap, makale ve bildiri gibi akademik ürünlerinde en çok beğendiğiniz ve basıyapıtı diyebileceğiniz bir eseri/ çalışması*

var mıdır? Varsa hangisi ve/veya hangileridir?

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Bir din eğitimcisi olarak hocanın bütün çalışmaları benim için değerlidir. Örneğin; Türkiye’de din eğitimi, Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişimi.”

[Soru] = 4. *Kerim Yavuz’un din psikolojisi alanında bildiğiniz lisansüstü öğrencileri kimlerdir?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Merhum Prof. Dr. Abdülvahit İmaoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Certel, Prof. Dr. Asım Yapıcı (!)”

[Soru] = 5. *Türk din psikolojisi tarihi perspektifinden bakıldığında Kerim Yavuz’un din psikolojisi çalışmalarının şimdiye kadar ki yapılan alandaki çalışmalarla içerik ve/veya metodolojik perspektiften benzer ve farklılaşan yönleri nelerdir?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Alan dışı bir akademisyen olarak alandaki diğer çalışmaları yeterince incelemediğim için sağlıklı bir değerlendirme yapamayacağım.”

[Soru] = 6. *Türk din psikolojisi tarihi perspektifinden bakıldığında Kerim Yavuz’un din psikolojisi çalışmaları, daha çok ‘felsefi din psikolojisi’ araştırmaları kapsamında değerlendirilebilir mi? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Merhum Kerim Yavuz hoca, hem Batı literatürüne hâkim hem de ülkemizin sosyo-kültürel ve dini problemlerini çok iyi tanıyan bir akademisyendi. Çalışmalarının teorik temellerinde zorunlu olarak Batı literatürünü kullanması, çalışmalarının felsefi din psikolojisi şeklinde değerlendirilmesine neden olsa da hocanın din psikolojisi ve din eğitimi alanındaki araştırmalarında sosyolojik ve pedagojik analiz ve değerlendirmeleri oldukça fazla ve özgündür.”

[Soru] = 7. *Sizce göre Kerim Yavuz’un 1979 yılında yaptığı “Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” isimli doçentlik tezi ve aynı isimli sonraki yıllarda birden fazla baskı yapan kitap çalışmasının içerik ve yöntem olarak Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi nedir?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Bana göre oldukça önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Din psikoloji alanında hem içerik hem de metodik olarak farklılık gösteren çalışmalardandır, diyebilirim.”

[Soru] = 8. *Türk din psikolojisi literatüründe Kerim Yavuz’un 1989 yılında “Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri” isimli profesörlük tezi olarak yazdığı ve daha sonra da geliştirerek 2020 yılında kitap olarak basılan ‘Freud, Jung ve Adler: Psikanalizde Çığır Açanların Dine Bakışları’ isimli eserinin alana ve sonraki çalışmalara hangi açılardan ne gibi bilimsel katkıları olmuştur?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Hocanın alandaki sonraki çalışmalarını incelemediğim için katkısını somut olarak değerlendiremem. Ancak söz konusu eserlerin alanda ve alan dışında pek çok araştırmada kaynak gösterildiğini söyleyebilirim.”

[Soru] = 9. *Kerim Yavuz’un yapmış olduğu din psikolojisi araştırmalarına genel olarak bakıldığında bu çalışmaların, sonraki dönemlerde Türk din psikolojisi araştırmalarının içeriğini etkilediğini düşünüyor musunuz? (evet ise) Türk din psikolojisi çalışmalarına ‘ekolleşme’ düzeyinde bir etki yapmış mıdır? Niçin? (evet ise) temsilcileri kimlerdir?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Din psikoloğu olmadığım için bu sorunuzu cevaplayamam.”

[Soru] = 10. *Alanda çalışan akademisyen bir din psikoloğu olarak siz, Kerim Yavuz üzerine psiko-biyografik bir çalışma yapmak isteseydiniz, böyle bir nitel çalışmanın ana temaları neler olurdu?*

+Katılımcı-1=R-1: [E/71] “Sayın hocam, biliyorsunuz ben din psikolojisi alanında çalışmadım. Ben din eğitimi alanında çalıştım. Merhum hocam akademik danışmanımdı. Sorularınızı, alan dışından birisi olarak cevaplamamı istediğiniz için cevaplamaya çalıştım. Böyle bir çalışma yaptığınız için mutlu oldum. Başarı dilekleriyle selamlarımı sunarım.”

“*Araştırmacı*. Saygıdeğer hocam, röportajımıza katılma zahmetinde bulunduğunuz için şahsım ve tüm din psikoloğu meslektaşlarım adına size çok teşekkür eder, çalışma/emeklilik yaşamınızda sağlık ve mutluluklar dilerim.”

(i) – *Özel yaşamı:*

[Soru] = 1. *Kerim Yavuz nasıl bir eşi? (eşi)-*

+Katılımcı-1=R-1: [K/75] “Rahmetli eşim, 50 sene hayatımı paylaştığım yol arkadaşım. O, aynı zamanda özel danışmanım ve yol göstericim. Hayatın her aşamasında, onun fikirleri benim için her zaman çok değerliydi; hayata daha geniş bir pencereden bakmamı sağlardı. Eşim, daima ilerlemem için beni motive eden bir hayat arkadaşıydı. Hayatımızı birlikte inşa ederken, çocuklarımızı büyütüp yetiştirirken her adımda yanımda olan en büyük destekçimdi. Evliliğimiz boyunca beraber biriktirdiğimiz sayısız anılar, paylaştığımız mutluluklar ve üstesinden geldiğimiz çok zorluklar oldu. Onunla zorluklar karşısında el ele verdik, birlikte mücadele ettik ve her güçlüğü beraber aşmayı başardık. Evimizde huzur vardı. Evimizde misafir ağırlamak, insanlara yardım eli uzatmak ve onları mutlu etmek isterdik. Güzel sohbetlerin olduğu masalarımız olurdu. Bu yönüyle evimizde, her zaman sıcak bir

ortam olurdu. Onunla geçirdiğim yıllar, bana huzurlu bir yuvanın, dürüst bir hayat sürmenin, paylaşımın ve karşılıklı saygının ne kadar kıymetli olduğunu öğretmiştir. Onu her zaman özleyecek, sevgiyle hatırlayacak ve onun anısıyla yaşamaya devam edeceğim.”

[Soru] = 2. *Kerim Yavuz nasıl bir babaydı?* (çocukları)-

+*Katılımcı-2=R-2:* [ortak cevap] “Sevgili babamız, güzel ve kıymetli bir insandı. Onun yüreğinde biz çocukları için sevgi ve şefkat barınır. Öyle bir babaydı ki, mutlu ve huzurlu bir hayat sürmemiz için elinden gelenin fazlasını yapar, bizim için en iyisini isterdi. Babamız, bizim sadece kendi hayatlarımızda başarılı olmamızı değil, aynı zamanda da vatana ve millete faydalı bireyler olmamızı da arzu ederdi. Onun bu bakışı, bizleri sürekli kendimizi geliştirmeye ve etrafımıza faydalı bireyler olmamıza teşvik etmiştir.

Babamız bizim ilk öğretmenimizdi. Biz, onunla sabrın, merhametin, şefkatin, yardımsever olmanın, pes etmemenin, ilim peşinde koşmanın, vatanını sevmenin ne demek olduğunu öğrendik. O, bazen sessizce davranışlarıyla bize en büyük dersleri verirdi. Bazen de söylediği sözler, bize bir ışık olurdu. Onun sayesinde bugün kim olduğumuzu ve bu hayatta ne için çabaladığımızı biliyoruz. O, her güzel yürekli baba gibi bizim başarılarımızla gurur duyardı, başarısızlıklarımızda da yanımızda olurdu. Biz böylece bu hayatta onun sevgisiyle ve şefkatiyle büyüdük, onun desteğiyle ve öğütleriyle güçlendik. Sadece bizlere değil yüzlerce öğrencisine, yeni akademisyenlere ve de çevresine de aynı şekilde yardım eder bunu bir sorumluluk olarak görürdü.

Kendisi hayatın zorluklarına karşı dimdik durmuş, ne olursa olsun umudunu kaybetmeyen güçlü bir insandı. Bu da babamızın en hayran olduğumuz yanlarından biri olmuştur. Çaresiz hissettiğimiz anlarda onun hayatta gerçekleştirdikleri bize ilham verirdi. O, hayattaki sorunların karmaşıklığını bizim için sadelikle çözebilen biriydi. Ne kadar zor olursa olsun, her sorunumuza bir çözüm bulurdu ya da bizi en iyi çözüme yönlendirirdi. Ne zaman bir çıkmazda kalsak, onun tecrübeleriyle verdiği öğütler yolumuzu bir fener gibi aydınlatırdı, bizim için ona danışmak en doğru yol olurdu.

Fener demişken, babamızın Fenerbahçe sevgisini de unutmak olmaz. Özellikle vatan savunmasındaki katkılarından dolayı Fenerbahçe’yi ayrı bir sever, maç günleri bir çocuk gibi heyecanlanırdı. Bu sevgiyi de bizlere miras olarak bıraktı. Vatani ve milleti onun için çok değerliydi. Kendi deyimiyle “Beni Almanya milliyetçi yaptı” derdi ve orada geçirdiği yıllarda yaptığı gözlemlerle Türk halkının ne kadar geniş

ve cömert yürekli olduğunu söylerdi ve son zamanlardaki toplumsal dejenerasyon onu çok üzerti. Almanya’da kalıcı oturma alma fırsatı varken “beni okutmak için zaman ve para harcamış devletime vatanıma bunu yapamam” deyip Erzurum’da göreve başlamıştı. Bir de kendi memleketi olan Elmalı ve köyüne yani Güğü’ye ayrı bir sevgisi vardı. Ömrünün büyük bir kısmında başka şehirlerde yaşamasına rağmen sık sık köyünü ve anne babasını ve akrabalarını ziyaret ederdi, dağlarında otururken bir türkü tutturdurdu. En son emekliliğiyle birlikte biz çocuklarını bir fener gibi Elmalı’ya çekip bütün akrabalarımızla bağ kurmamızı sağladı. Bir de çalışkanlığı bizlere hep örnek olmuştu. Her an elinde bir makale, kitap ya da kendi yazdıkları notlar olurdu. En son olarak Pehlivanlar Yurdu Elmalı adı altında kitabını çeşitli sağlık sorunlarına rağmen çok disiplinli bir şekilde tamamlayıp basılmasını sağladı.

Babamız, bizim için gölgesinde hep güvende hissettiğimiz bir liman oldu. Onun yokluğu her zaman içimizde büyük bir boşluk bırakacak. Ama onun bize verdiği sevgi ve destek, bıraktığı öğütler ve değerler her zaman bizimle olacak. Onunla yaşadığımız her an, bizim için kendini hep koruyacak bir hazine ve hiç solmayacak bir rehber. Artık aramızda değil ama hayatta attığımız her adımda onun izlerini taşıyor olacağız.”

“*Araştırmacı*. Saygıdeğer hanımefendi/beyefendi, Kerim Yavuz’un eşi/çocukları olarak röportajımıza katılma zahmetinde bulunduğunuz için şahsım ve tüm din psikoloğu meslektaşlarım adına size çok teşekkür eder, emeklilik yaşamınızda sağlık ve mutluluklar dilerim.”

S o n u ç

Türkiye’de din psikolojisi çalışmaları, Batı’ya göre yaklaşık elli yıl gecikerek başlamıştır. İlk dönemlerde bu alanı tanıtmak amacıyla yazılan kitaplar, ya Batı’dan aktarılan konu ve tartışmalarla sınırlı kalmış ya da klasik teoloji yaklaşımlarını öne çıkaran, modern din bilimlerinden uzak bir içerik ve yapı sergilemiştir. Ancak, son yıllarda din psikolojisi alanının tarihsel gelişim süreci hem Batı’da hem de Türkiye’de önemli değişimlere sahne olmuştur. Post-modern düşüncenin etkisiyle Batı’daki bilim anlayışı, kendi sınırları dışındaki gerçekliklere daha fazla açılma eğilimi göstermiş; farklı din ve kültürleri tanıma, bu kültürler üzerine araştırmalar yaparak kendi görüşlerini yeniden şekillendirme ve zenginleştirme yoluna gitmiştir. Türkiye’de ise alanın başlangıcından itibaren birçok akademisyen din psikoloğu yetişmiş, yapılan tezler ve yayınlar sayesinde Türk din psikolojisinin hem daha fazla ilgi gördüğü hem de yerel gerçekliklerle daha fazla etkileşim kurarak özgün bilgi

üretimine doğru yönelme çabası içerisinde olduğu gözlemlenmiştir (Hökelekli, 2010: 5).

Klasik bilimler sınıflandırmasına göre ister sosyal ister fen bilimlerinde olsun, her bir uzmanlık alanı insan üretiminin bir parçası olarak belirli bir bilim dalında faaliyet gösteren 'aktörler/akademisyenler/araştırmacılar' tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle, bilimsel araştırmaların ve bunları içeren akademik yayınların kalitesi, alandaki uzmanların nitelikleriyle doğrudan bağlantılıdır. Din psikolojisi alanında akademik üretim yapılan üniversitelerde görev alan tüm akademik kadro ise 'öğretim elemanı / academic staff' olarak adlandırılmaktadır. Öğretim elemanı kavramı, profesör, doçent, doktor öğretim üyesi, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi, uzman ve çevirmen gibi çeşitli akademik pozisyonları içermektedir. Türk üniversitelerinin din psikolojisi ana bilim dallarında çalışan öğretim üyeleri, genellikle yükseköğretim kurumlarında 'profesör, doçent' veya 'doktor öğretim üyesi' unvanlarına sahip olarak din psikolojisi alanındaki araştırmalarını sürdürmektedirler (bkz. Karakütük, 2001: 11-12).

Türkiye'deki psiko-teolojik içerikli akademisyen biyografilerinde Kerim Yavuz'un yer almaması, onun Türk din psikolojisi tarihindeki öneminin yeni nesil akademisyen din psikologları tarafından yeterince kavranamamasına neden olmaktadır. Bu durum, genç din psikologlarının Yavuz'un alandaki katkılarını anlamalarını güçleştirirken, onun düşüncelerinden faydalanma olasılığını da azaltmaktadır. Türk din psikolojisinin önde gelen isimlerinden biri olan din psikoloğu Kerim Yavuz (1941-2023), Atatürk Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesi'nde uzun yıllar boyunca akademik unvanlarla öğretim üyesi olarak 34 yıl görev yapmış ve pek çok lisansüstü öğrenci yetiştirmiştir. Bu çalışmada, Yavuz'un akademik çalışmalarının yanı sıra, kendisi hakkında alan içi ve alan dışı katılımcılarla (n=26) yapılan röportajlara da yer verilmiştir.

Kerim Yavuz (1941-2023) üzerine yapılan biyografik içerikli bu araştırmada sonuç olarak;

(i)-*Akademik hayatı*: 1941 yılında Antalya Elmalı'da doğmuş, ilköğrenim ve ortaöğrenimini Antalya'da tamamladıktan sonra 1966 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. 1967 yılında devlet bursuyla Almanya'ya giderek Albert Ludwig Üniversitesinde doktora çalışmalarına başlamış ve 1973 yılında "Modern Türk yazarlarının eserlerinde İslam" başlıklı teziyle doktor unvanını almıştır. Türkiye'ye döndüğünde, 1974 yılında Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde asistan doktor olarak görev almış ve burada

din psikolojisi ile din eğitimi ana bilim dallarını kurarak bu alanlara önemli akademik katkılar sunmuştur. 1979 yılında din psikolojisi alanında doçent, 1989 yılında ise profesör unvanını kazanmış, bu dönemde özellikle psikanaliz ve din psikolojisi ilişkisine odaklanmıştır. Yavuz, 1990 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesine öğretim üyesi olarak atanmış, 1994-2002 yılları arasında ise Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde dekanlık dâhil çeşitli akademik-idari görevlerde bulunmuştur. Emekliye ayrıldığı 08 Ekim 2008 tarihine kadar din psikolojisi alanında Türkiye’de pek çok genç araştırmacı yetişmesine öncülük etmiş; Almanca ve Arapça bilgisiyle ulusal ve uluslararası düzeyde makaleler yayımlamıştır. 12 Ekim 2023 tarihinde Elmalı’da kalp krizi sonucu vefat eden Yavuz, ertesi gün Elmalı’daki aile mezarlığına defnedilmiştir.

Özetle, Yavuz’un akademik yaşamına ilişkin olarak; 25 yaşında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olduğu; 32 yaşında Almanya’da Albert Ludwig Üniversitesinde doktora eğitimini tamamlayarak ‘doktor’ unvanını aldığı; 33 yaşında Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde ‘asistan doktor’ olarak göreve başladığı; 38 yaşında ‘doçent’, 48 yaşında ise din psikolojisi alanında ‘profesör’ unvanını kazandığı; 49 yaşında Erciyes Üniversitesine öğretim üyesi olarak atandığı ve 53-61 yaşları arasında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde dekanlık yaptığı; 67 yaşında ise yaş haddinden emekli olduğu ve toplamda 34 yıl akademik kariyerini sürdürdüğü; 12 Ekim 2023 tarihinde 82 yaşında vefat ettiği saptanmıştır.

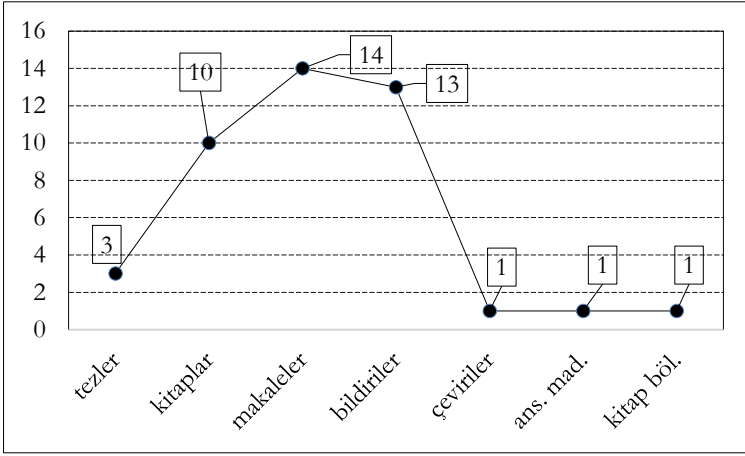
(ii)-*Özel ilgi alanları*: (i) din psikolojisi, (ii) eğitim psikolojisi, (iii) kültürlerarası din eğitimi, (iv) çocuk gelişimi ve din eğitimi, (v) dinsel inançların psikanalizi, (vi) toplumsal dönüşüm, (vii) edebi metinlerde dinsel semboller ve (viii) sosyal bağlamda dinsel kimlik’ gibi özel ilgi alanlarının (n=8) olduğu;

(iii)-*Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumu*: Din psikoloğu olarak Yavuz’un, din psikolojisinin tanınmasını kapsayan birinci dönem [1949-1979] içerisinde değerlendirilebileceği;

(iv)-*Akademik çalışmaları / eserleri*: Yavuz’un akademik çalışmalarına bakıldığında ise: (a) *tezleri*: (1973-1989) Doktora, doçentlik ve profesörlük takdim tezlerine (n=3) sahip olduğu; (b) *kitapları*: (1983-2024) Din psikolojisi ve din eğitimi alanlarında basılmış kitaplarının (n=10) olduğu; (c) *makaleleri*: (1977-2004) Ulusal ve uluslararası akademik hakemli dergilerde yayınlanmış bilimsel makalelerinin (n=14) olduğu; (d) *bildirileri*: (1982-2004) Çeşitli ulusal ve uluslararası sempozyum ve kongrelerde sunulmuş bildirilerinin (n=13) olduğu; (e)

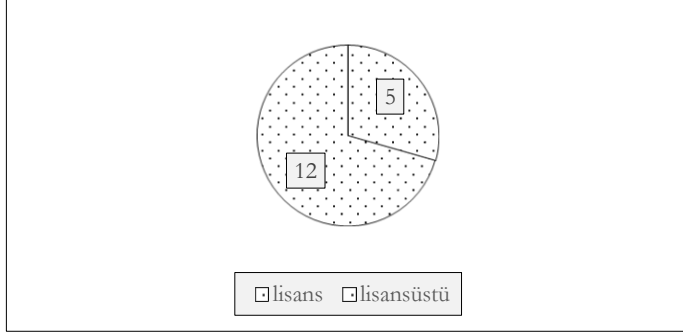
çevirileri: (1986) Eğitim psikolojisi alanında yapılmış çevirisinin (n=1) olduğu; (f) *ansiklopedi maddeleri*: (1994) Din psikolojisi üzerine katkı sunduğu ansiklopedi maddesinin (n=1) olduğu; (g) *kitap bölümleri*: (2003) Sosyal bilimler alanında güven üzerine katkı sunduğu kitap bölümünün (n=1) olduğu; Toplamda önemli sayıda (n=43) bilimsel çalışmaları / eserleri bulunan Yavuz'un akademik ürün çeşitliliği açısından incelendiğinde en fazla makaleleri (n=14) ile bildirilerinin (n=13) olduğu, bunu da sırasıyla kitaplarının (n=10) ve diğer çalışmalarının izlediği görülmüştür (bkz. Grafik-1).

Grafik-1:
Yavuz'un akademik ürünleri-(çalışmalar/eserler)

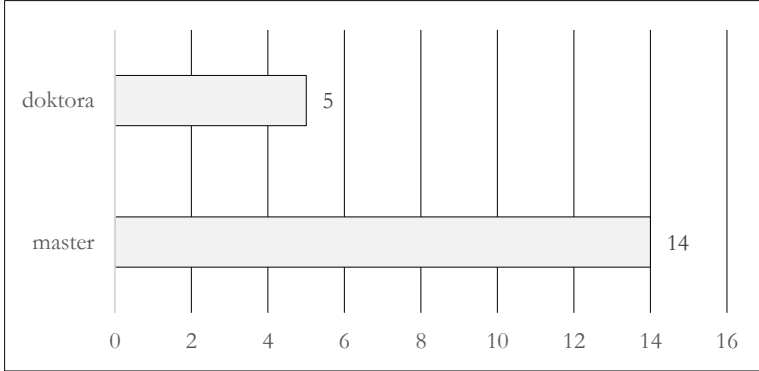
(v)-*Lisans ve lisansüstü dersleri*: Yavuz'un öğretim üyeliği süresince verdiği derslere bakıldığında da: (a)-*lisans dersleri*: Lisans düzeyinde, din psikolojisi başta olmak üzere ilgili yan alanları kapsayan derslerin yanı sıra pedagojik formasyon dersleri de (n=5) verdiği; (b)-*(lisansüstü)-yüksek lisans dersleri*: Yüksek lisans düzeyinde din psikolojisi ve din bilimleri alanlarında çeşitli dersler (n=12) verdiği saptanmıştır. Doktora programı olmadığı için doktora düzeyinde hiç ders vermediği bulgulanmıştır (bkz. Grafik-2). Dolayısıyla bu istatistiksel verilere göre, Yavuz'un toplamda hem lisans hem de lisansüstü düzeyde (n=17) dersler verdiği görülmektedir. Yavuz'un akademik ürün çeşitliliğine göre bakıldığında ise en çok lisansüstü düzeyinde (n=12) dersler verdiği, bunu lisans düzeyindeki (n=5) derslerinin takip ettiği saptanmıştır.

Grafik-2:
Yavuz'un akademik ürünleri-(dersler)

(vi)-*Yönettiği lisansüstü tezleri*: Son olarak Yavuz'un öğretim üyeliği boyunca yönettiği lisansüstü tezlere bakıldığında ise yüksek lisans (n=14; 1993-2008) ve doktora (n=5; 1991-1997) düzeyinde toplamda 19 tez yönettiği saptanmıştır (bkz. Grafik-3). Elde edilen resmi kayıtlara göre hem yüksek lisans hem de doktora tezleri yöneten Yavuz'un ilk yüksek lisans tez öğrencisinin Zeki Salih Zengin (1993), son yüksek lisans tez öğrencisinin ise Şule Öz (2008) olduğu; ilk doktora tez öğrencisinin Abdülvahit İmamoğlu (1991), son doktora tez öğrencisinin ise Nebahat Göçeri (1997) olduğu tespit edilmiştir. Akademik ürün çeşitliliğine göre bakıldığında Yavuz'un yönettiği yüksek lisans tezlerinin (n=14), doktora tezlerinden (n=5) daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Grafik-3:
Yavuz'un akademik ürünleri-(yönettiği tezler)

Öte yandan bu makalede, Yavuz'un Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi üzerine yapılan röportajlarda, alan içi (n=23) ve alan dışı (n=3) olmak üzere toplam 26 katılımcının kişisel görüşlerine dayanan kayıtlar incelenmiştir. Röportaj soruları, "(i) özel ve akademik yaşamı, (ii) Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi" başlıkları altında sınıflandırılmış alt temalara göre düzenlenmiştir. Araştırmada kullanılan röportaj sorularına katılımcıların verdiği yanıtlar, alan içi

(n=23) ve alan dışı (n=3) ayrımı yapılarak değerlendirilmiş ve bu görüşlere dayalı olarak önemli nitel analizler gerçekleştirilmiştir (röportaj soruları için bkz. Ek-2).

Katılımcı (n=26) görüşlerine ilişkin tematik biçimde yapılan nitel içerik analizlerine göre Yavuz'un;

(i) Almanya'da doktora eğitimi aldığı ve Türkiye'deki akademik kariyerine bu birikimle başladığı; Almanya'daki akademik sistemin metodik titizliği ve kültürel derinliğinin, Yavuz'un akademik yapısının şekillenmesinde etkili olduğu; Türkiye'ye dönüşünde yerli bir din psikolojisi perspektifi oluşturmak amacıyla bu birikimini kullandığı ve akademik kariyerinin teorik olarak bu derinliğe dayandığı;

(ii) Din psikolojisi çalışmalarında, Batılı teorileri doğrudan benimsemek yerine, Türk kültürü ve İslami değerler sistemiyle uyumlu bir çerçevede ele almayı tercih ettiği; bu bağlamda, Batı kaynaklı teorileri olduğu gibi kullanmaktansa, onları yeniden yorumlayarak yerel bir anlayış geliştirmeye yönelik bilinçli bir çaba içinde olduğu dikkat çekmektedir. Çalışmalarında, din psikolojisine İslami bir perspektifi entegre ederek hem teorik hem pratik düzeyde özgün bir yaklaşım geliştirmeyi amaçladığı; bu doğrultuda, İslami bakış açısına sahip Türk kültürüne özgü bir "dini psikoloji" modeli ortaya koyma yönünde kapsamlı teorik çalışmalar yürüttüğü;

(iii) Disiplinli, çalışkan, mükemmeliyetçi, metodik ve detaycı bir kişilik sergilediği; sosyal ilişkilerinde esprili ve samimi bir yapıya sahip olduğu; öğrencilere yönelik dengeli ve anlayışlı bir yaklaşım içinde bulunduğu; katı bir akademik danışman olarak anılmasına rağmen yakın sosyal çevresine gerektiğinde destekleyici ve hoşgörülü olduğu; öğrencilerle güçlü bir iletişim kurmaya çalıştığı;

(iv) Metodolojik olarak yorumlayıcı yaklaşımı benimsediği; ampirik kapsamdaki nicel çalışmalara karşı mesafeli olduğu; basit düzeydeki anket ve alan araştırmaları gibi yöntemleri sadece doçentlik çalışmasında kullandığı; genel olarak derinlemesine analizlere ağırlık veren kuramsal bir yaklaşımı tercih ettiği; nicel araştırmalara karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirdiği; bu tür yöntemlerin yüzeysel bulgular sağladığına inandığı;

(v) Din psikolojisi alanında –doçentlik çalışması dışında- hiç ampirik araştırma yapmadığı;

(vi) Din psikolojisi alanında teorik çalışmalara ağırlık verdiği; alanın temel kavramlarının geliştirilmesi ile metodolojik ve tematik konularına yönelik katkılar sağladığı; dinsel gelişim ve inanç psikolojisi gibi konularda önemli teorik çerçeveler oluşturduğu; din psikolojisinin sınırlarının çizilmesi ve metodolojik çerçevesinin belirlenmesi konularında bilimsel katkılar sunduğu;

(vii) Çalışmalarında psikolojiye ek olarak pedagoji, sosyoloji, antropoloji ve İslam teolojisi gibi farklı disiplinlerden de faydalandığı; bu sayede din psikolojisinde disiplinler arası bir çerçeve oluşturulmasına katkıda bulunduğu; geniş bakış açısıyla Türk din psikolojisine teorik derinlik sağlandığı;

(viii) Öğrenci yetiştirme tarzının titiz ve seçici olduğu; az sayıda öğrenci yetiştirmesine rağmen derin etkiler bıraktığı; öğrencilerine metodolojik hassasiyet ve detaycılığı aştığı; onların akademik gelişimlerine katkı sağladığı; öğrencilerin akademik gelişimleri için özen gösterdiği;

(ix) “Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi” adlı eserinin en önemli çalışması olarak değerlendirildiği; “Freud, Jung ve Adler & Psikanalizde çığır açanların dine bakışları” gibi eserlerinin de alana önemli katkılar sunduğu; dolayısıyla bu eserlerin başyapıt niteliği taşıdığı;

(x) Akademik yaklaşımıyla ilgili çeşitli eleştirilerin bulunduğu; bu bağlamda pozitivist metodolojilere karşı mesafeli durmasının bilimsel normlara uyum sağlama konusunda kendisine bazı sınırlılıklar getirdiği; bu durumun Yavuz’un akademik etkisinin geniş kitlelere ulaşmasını zorlaştırdığı;

(xi) Türk din psikolojisi tarihinde felsefi içerikli psiko-tarih çalışmalarının öncülerinden birisi olduğu; bu bağlamda Yunus Emre, Ak Şemseddin ve Ziya Gökalp gibi Türk düşünce tarihindeki figürler üzerine yaptığı semantik analizlerle kültürel bir perspektif sunduğu; bu tür yerli malzemeli çalışmalara din psikolojisinde özgün bir yer kazandırdığı;

(xii) Türk din psikolojisi alanında özgün bir perspektif geliştirdiği ve bu alandaki temel konuları yerli bir bakış açısıyla ele aldığı; çalışmalarının, alandaki diğer akademisyenlere ilham vererek özgün bir yaklaşım sunmayı amaçladığı; ancak, geliştirdiği teorik çerçevenin ekolleşme düzeyinde kalıcı bir iz bırakmadığı; akademik çevrelerde bireysel bir ilham kaynağı olarak değerlendirilmesine rağmen yaygın akademik etki bağlamında Yavuz’un etkisinin kurumsal bir ekole dönüşmediği;

(xiii) Çalışmalarında felsefi ile betimleyici ve yorumlayıcı fenomenolojik bir perspektifin hâkim olduğu; dolayısıyla adı geçen perspektifleri kullanarak din psikolojisi alanında derinlemesine analizlere odaklandı; bu yaklaşımın ise Yavuz’un Türkiye’deki diğer akademisyen din psikologlarından ayrılmasını sağladığı; kısacası felsefi ve fenomenolojik yaklaşımlara verdiği önemin Türk din psikolojisine derin bir bakış kazandırdığı;

(xiv) Akademik çalışmalarında manevi ve etik değerlere bağlı kaldığı; modern bilimdeki katı pozitivist yaklaşımlara mesafeli yaklaştığı; bu tavrın özellikle Türk din psikolojisinde manevi değerlere duyulan hassasiyeti yansıttığı; bilginin içsel ve manevi boyutlarını dikkate aldığı;

(xv) Türk din psikolojisi alanının tarihsel gelişiminde öncü bir rol oynadığı; çalışmalarının din psikolojisi alanının kurumsallaşmasına ve gelişmesine büyük bir katkı sağladığı; bu çabaların Türkiye'deki din psikolojisi literatürüne kalıcı bir yer kazandırdığı bulgulanmıştır.

Din psikolojisi bilim dalındaki alan aktörlerinden akademisyen din psikoloğu olarak Kerim Yavuz üzerine biyografik içerikli elde edilen yukarıdaki verilerin yer aldığı bu makalede son olarak, Türk din psikolojisi alanında uzun yıllar akademik çalışmalar yürütmüş ve emekli olmuş akademisyen din psikologlarının yaşam öykülerini ve bilimsel araştırmalarını ele alan biyografik çalışmaların düzenli olarak yapılması önerilmektedir. Alan tarihi açısından önem taşıyan bu tür biyografik çalışmaların, özellikle ele alınacak emekli akademisyen din psikoloğu hakkında, onun lisansüstü öğrencilerinden birisi tarafından gerçekleştirilmesi en anlamlı yaklaşım olacaktır.

Kaynaklar

Alkan, E. (2010). Prof. Dr. Mustafa Tahralı: Biyografik ve bibliyografik bir değini. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 25, 9-19.

Batson, C. D., Schoenrade, P., & Ventis, W. L. (1993). *Religion and the individual: A social-psychological perspective*. Oxford University Press.

Belzen, J. A. V., & Wikström, O. (1997). *Taking a step back: Assessments of the psychology of religion*. Acta Universitatis Upsalensis.

Çapçioğlu, İ. & Ayten, A. (2013). Sunuş. [içinde] *Din ve maneviyat psikolojisi: Temel yaklaşımlar ve ilgi alanları*. (ss. 9-10). ed. R. F. Paloutzian & C. L. Park. Phoenix Yayınevi.

Durmuş, A. (2003). Türk din eğitiminde öncü bir isim: Beyza Bilgin. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 145-167.

Evans, C. H. (2017). *The social gospel in American religion: A history*. New York University Press.

Flournoy, T. (1902). Les principes de la psychologie religieuse. *Archives de Psychologie*, 2, 327-366.

Güvercin, G. (2015). Biyografik araştırmalar ve biyografik anlatı görüşmesi. [içinde] *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımlar*. (ss. 172-184). ed. F. N. Seggie & Y. Bayyurt. Anı Yayıncılık.

Hill, P. C., & Hood, R. W., Jr. (1999). *Measures of religiosity*. Religious Education Press.

Hökelekli, H. (2010). *Din psikolojisine giriş*. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Hyde, K. E. (1990). *Religion in childhood and adolescence: A comprehensive review of the research*. Religious Education Press.

Jacobs, P. (2015). The Social Gospel movement revisited: Consequences for the church. *HTS: Theological Studies*, 71(3), 1-8.

James, W. (1902). *The varieties of religious experience*. Longmans.

Jonte-Pace, D., & Parsons, W. B. (2002). *Religion and psychology: Mapping the terrain*. Routledge.

Karakütük, K. (2001). *Öğretim üyesi ve bilim insanı yetiştirme: Lisansüstü öğretimin planlaması*. (2. baskı). Anı Yayıncılık.

Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar-ilkeler-teknikler*. (31. baskı). Nobel Yayınları.

Kayıklık, H. & Yapıcı, A. (2012). Editörden: Prof. Dr. Kerim Yavuz'u anarken. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Din Psikolojisi Özel Sayısı)*, 12(2), 4-15.

Kayıklık, H. (2024). *Kişisel arşiv*. (Prof. Dr. Kerim Yavuz'un yüksek lisans öğrencisi). (Erişim tarihi: Ağustos 2024).

Koç, M. (2010). Türk din psikologları (1949-2010) üzerine biyografik bir araştırma—I. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 187-210.

Koç, M. (2011a). Türk din psikologları (1949-2010) üzerine biyografik bir araştırma—II. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 227-246.

Koç, M. (2011b). Türk din psikologları (1949-2010) üzerine biyografik bir araştırma—III. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 265-285.

Koç, M. (2012). Psychology of religion in Turkey (1949–2012): An overview. *Archive for the Psychology of Religion (Special Issue: Psychology of Religion in Turkey)*, 34 (3), 327-340.

Koç, M. (2015). Türkiye’de din psikolojisi çalışmaları (1949–2013) üzerine genel bir bakış. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 301-330.

Koç, M. (2018a). Türk din psikolojisinde öncü bir isim: Neda Armaner üzerine biyografik bir araştırma. *Bilimnâme Dergisi*, 36 (2), 213-259.

Koç, M. (2018b). Türk din psikolojisinde öncü bir isim: Hayati Hökelekli üzerine biyografik bir araştırma. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 65-126.

Koç, M. (2020). Türk din psikolojisinde akademisyen bir din psikoloğu: Abdülkadir Etöz üzerine biyografik bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 1, 13-74.

Koç, M. (2021a). Türk din psikolojisinde akademisyen bir din psikoloğu: Habil Şentürk üzerine biyografik bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 3, 161-221.

Koç, M. (2021b). Türk din psikolojisinin kurucusu: Bedi Ziya Egemen üzerine biyografik bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 4, 155-209.

Koç, M. (2022a). Türk din psikolojisinde öncü bir isim: Hüseyin Peker üzerine biyografik bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 5, 169-231.

Koç, M. (2022b). Türk din psikolojisinde akademisyen bir din psikoloğu: Hasan Arslan üzerine biyografik bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 6, 165-233.

Koç, M. (2023). Türk din psikolojisinde akademisyen bir din psikoloğu: Abdulvahit İmamoğlu üzerine biyografik bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 7, 131-191.

Koç, M. (2024). Türk din psikolojisinde öncü bir isim: Ali Murat Daryal üzerine biyografik bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 9, 175-272.

Ok, Ü. (2006). 'Türkiye'de din psikolojisi: Neredeyiz ve nereye gidebiliriz? *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19 (3), 441-456.

Pargament, K. I. (2001). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. Guilford press.

Pratt, J. B. (1920). *The religious consciousness: A psychological study*. Macmillan.

Roberts, B. (2002). *Biographical research*. Open University Press.

Roelofsma, P. H., Corveleyn, J. M., & Van Saane, J. W. (2003). *One hundred years of psychology and religion: Issues and trends in a century long quest*. VU University Press.

Rosenthal, G. (2004). Biographical research. [çinde] *Qualitative research practice*. (ss. 48-65). ed. C. Seale ve ark. Sage Publishing.

Ulu, M. (2024). *Kişisel arşiv*. (Prof. Dr. Kerim Yavuz'un öğrencisi). (Erişim tarihi: Ekim 2024).

Ulusal Tez Merkezi. (2024). <https://tez.yok.gov.tr>. (Erişim: Eylül 2024).

Wulff, D. M. (1997). *Psychology of religion: Classic and contemporary* (2. baskı). John Wiley & Sons.

Wulff, D. M. (1998). Rethinking the rise and fall of the psychology of religion. [çinde] *Religion in the making: The emergence of the sciences of religion*, (ss. 181-202). ed. A. L. Molendijk & P. Pels. Brill.

Wulff, D. M. (2001-2002). The psychology of religion and the problem of apologetics. *Temenos*, 37-38, 241-261.

Wulff, D. M. (2010). Psychology of religion. [çinde] ed. D. A. Leeming, K. Madden, & S. Marian. *Encyclopedia of psychology and religion* (pp. 732-735). Springer.

Yavuz, K. (1987). *Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri*. Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Yavuz, K. (2024). *Özgeçmiş*. <https://www.dr.com.tr>.

Ekler:
Ek-1:
Fotoğrafi

08.10.2008
(67 yaşında)

1997
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

(07.04.2003)
Din psikolojisi yüksek lisans dersi-Adana

(2008)
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki
emeklilik programı

(2008)
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki
emeklilik programı

(2008)
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki
emeklilik programı

(2008)
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki
emeklilik programı

(2008)
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki
emeklilik programı

(2008)
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki
emeklilik programı

(2008)
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki
emeklilik programı

(2008)
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki
emeklilik programı

(2008)
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki
emeklilik programı

Ek-2: Röportaj soruları

* Röportaj – [Mülakat] –

“*Araştırmacı:* Değerli hocam, Türkiye’de din psikolojisi araştırmaları yapan bir akademisyen din psikoloğu olarak [alan içi – (n=23)] / emekli akademisyen din pedagoğu, eşi ve çocukları olarak [alan dışı – (n=3)], eğer izin verirseniz sizinle Türk din psikolojisi tarihinde önemli bir yeri olan Kerim Yavuz’un (i) özel ve akademik yaşamı ile (ii) Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi” şeklinde düzenlenmiş alt tema başlıklarında bir röportaj yapmak istiyorum.”

* alan içi + (alan dışı akademisyen) –

(i) – *Özel ve akademik yaşamı:*

1. Kerim Yavuz ile yüz yüze tanışıp görüştünüz mü? Sizin din psikolojisi alanında yetiştiğiniz dönemde üzerinizde emeği olan hocalarınızdan, Kerim Yavuz hakkında, yani onun kişiliği, akademik çalışma disiplini ve öğrenci yetiştirme stili gibi onu betimleyici konularda genel olarak neler duyduunuz? Konuya ilişkin neler söyleyebilirsiniz?

(ii) – *Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi:*

2. Kerim Yavuz, 1973 yılında Almanya’da Albert Ludwing Üniversitesinde doktorasını bitirmiştir. 1979 yılında doçent ve 1989 yılında profesör olan Yavuz, Türkiye’deki çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği ve dekanlık yapmıştır. 2008 yılında yaş sınırlamasından emekli olan Kerim Yavuz’un Türk din psikolojisi alan tarihindeki yeri ve önemi nedir? Bu bağlamda ona Türkiye’nin ilk akademisyen din psikologlarından birisidir diyebilir miyiz? Niçin?

3. Kerim Yavuz’un bilimsel kitap, makale ve bildiri gibi akademik ürünlerinde en çok beğendiğiniz ve başyapıtı diyebileceğiniz bir eseri/çalışması var mıdır? Varsa hangisi ve/veya hangileridir?

4. Kerim Yavuz’un din psikolojisi alanında bildiğiniz lisansüstü öğrencileri kimlerdir?

5. Türk din psikolojisi tarihi perspektifinden bakıldığında Kerim Yavuz’un din psikolojisi çalışmalarının şimdiye kadar ki yapılan alandaki çalışmalarla içerik ve/veya metodolojik perspektiften benzeşen ve farklılaşan yönleri nelerdir?

6. Türk din psikolojisi tarihi perspektifinden bakıldığında Kerim Yavuz’un din psikolojisi çalışmaları, daha çok ‘felsefi din psikolojisi’

araştırmaları kapsamında değerlendirilebilir mi? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

7. Size göre Kerim Yavuz'un 1979 yılında yaptığı "Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi" isimli doçentlik tezi ve aynı isimli sonraki yıllarda birden fazla baskı yapan kitap çalışmasının içerik ve yöntem olarak Türk din psikolojisi tarihindeki yeri ve önemi nedir?

8. Türk din psikolojisi literatüründe Kerim Yavuz'un 1989 yılında "Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri" isimli profesörlük takdim tezi olarak yazdığı ve daha sonra da geliştirerek 2020 yılında kitap olarak basılan 'Freud, Jung ve Adler: Psikanalizde çığır açanların dine bakışları' isimli eserinin alana ve sonraki çalışmalara hangi açılardan ne gibi bilimsel katkıları olmuştur?

9. Kerim Yavuz'un yapmış olduğu din psikolojisi araştırmalarına genel olarak bakıldığında bu çalışmaların, sonraki dönemlerde Türk din psikolojisi araştırmalarının içeriğini etkilediğini düşünüyor musunuz? (evet ise) Türk din psikolojisi çalışmalarına 'ekolleşme' düzeyinde bir etki yapmış mıdır? Niçin? (evet ise) temsilcileri kimlerdir?

10. Alanda çalışan akademisyen bir din psikoloğu olarak siz, Kerim Yavuz üzerine psiko-biyografik bir çalışma yapmak isteseydiniz, böyle bir nitel çalışmanın ana temaları neler olurdu?

"Araştırmacı: Saygıdeğer hocam, röportajımıza katılma zahmetinde bulunduğunuz için şahsım ve tüm din psikoloğu meslektaşlarım adına size çok teşekkür eder, çalışma/emeklilik yaşamınızda sağlık ve mutluluklar dilerim."

* alan dışı –

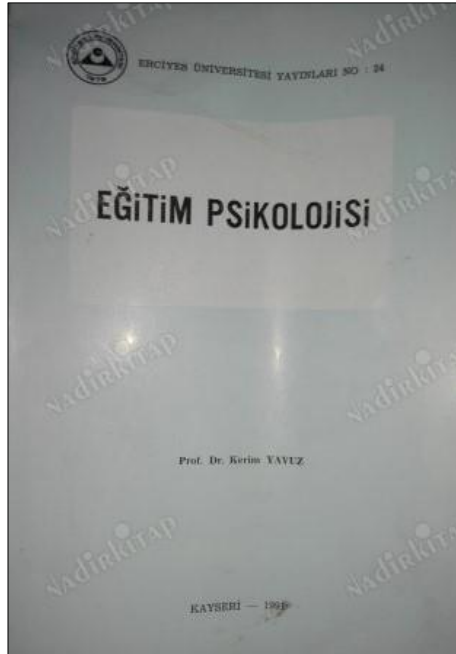
(i) – *Özel yaşamı:*

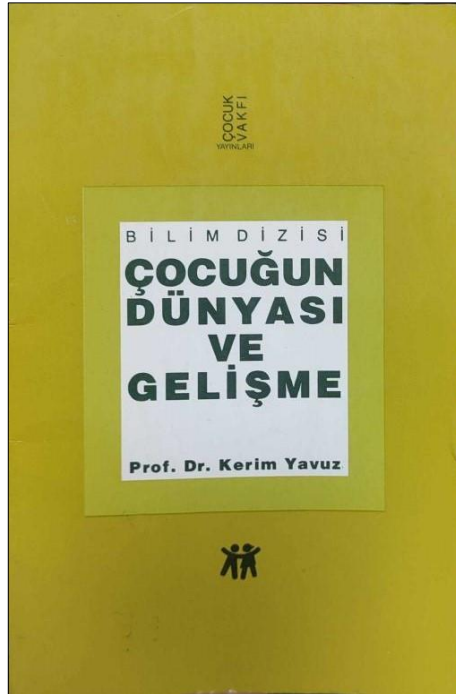
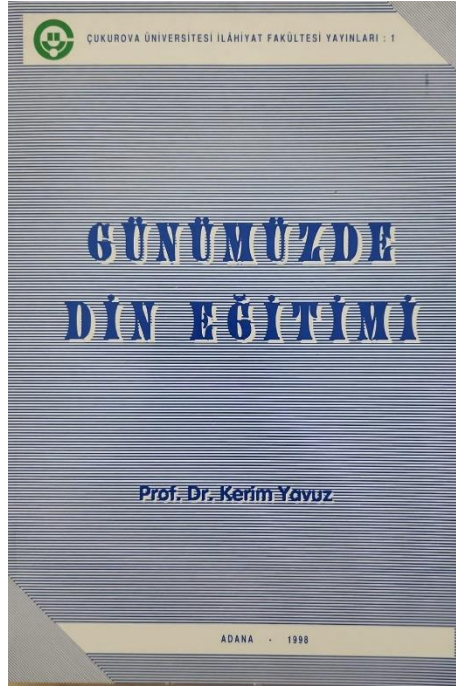
1. Kerim Yavuz nasıl bir eşi?

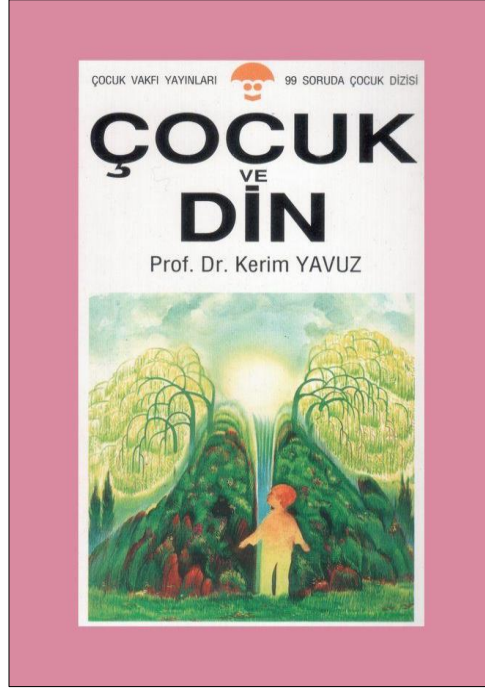
2. Kerim Yavuz nasıl bir babaydı?

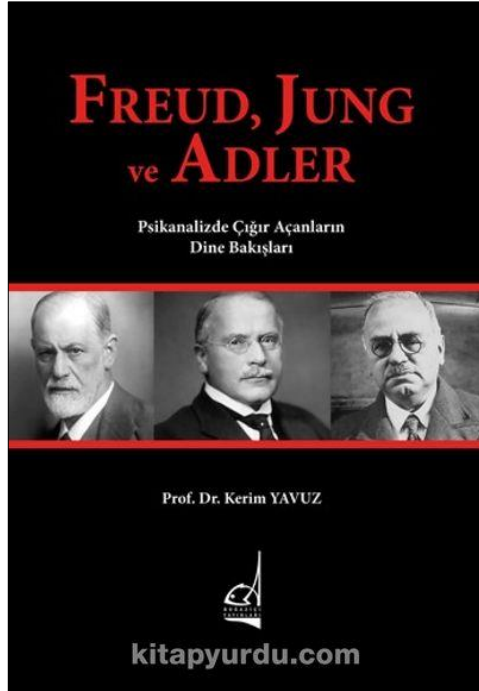
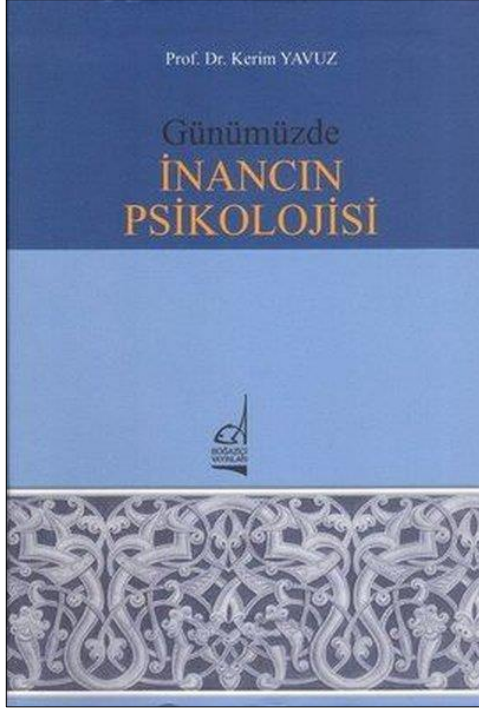
"Araştırmacı: Saygıdeğer hanımefendi/beyefendi, Kerim Yavuz'un eşi ve çocukları olarak röportajımıza katılma zahmetinde bulunduğunuz için şahsım ve tüm din psikoloğu meslektaşlarım adına size çok teşekkür eder, emeklilik yaşamınızda sağlık ve mutluluklar dilerim."

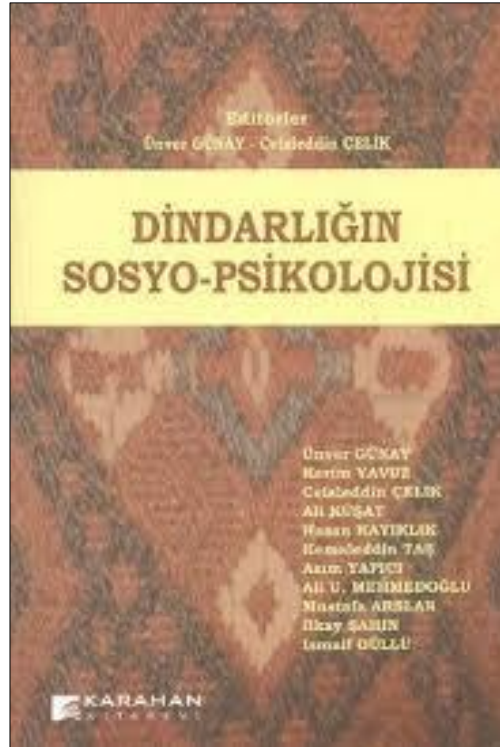
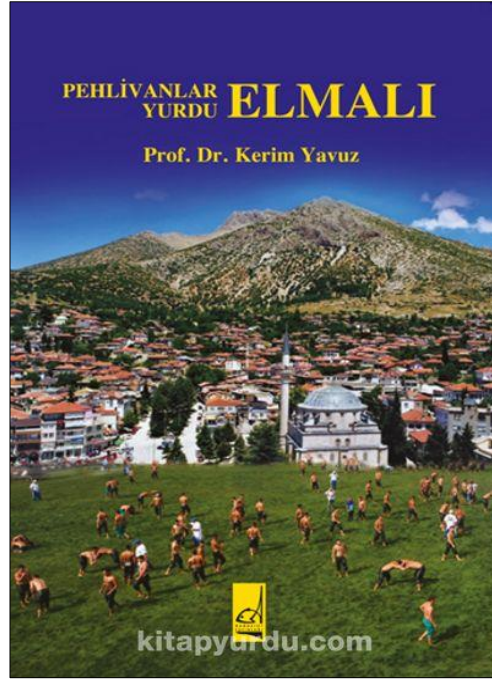
**Ek-3:
Kitapları (Ön kapak)**

Ek-4:
Makaleleri & Bildirileri –(ilk sayfaları)

PROPHET MUHAMMED UND DER ISLAM (1)

Doç. Dr. Kerim YAVUZ

Wenn man seine Augen schließen und sich in die Zeit vor 1400 Jahren hineindenkt, so kann man erkennen, daß die Welt damals völlig anders von der unseren war, in sich fest gefügt, ohne die Erschütterungen unserer Zeit zu erkennen. Von politischen Verhältnissen im heutigen Sinne kann man zu jener Zeit nicht sprechen. Arabien war ein Land ohne Regierung. Jeder Stamm beanspruchte Souveränität und betrachtete sich als unabhängige Einheit. Es gab kein Gesetz außer dem Gesetz der Wüste. Die Rechte und Ansprüche verteidigten und erstritten die Stämme in gegenseitigen Kämpfen. Raubzüge und Plünderungen waren keine Seltenheit. Leben, Besitz und Ehre standen unaufhörlich auf dem Spiel. Diese Kämpfe zerstörten das Gefühl der Einheit. Man kannte in der Wüste nur seinen Stamm und dessen Feinde. Was trotz großen Unterschieden doch allen Arabern gemeinsam war, das waren die sozialen Lebensformen der Stammesordnung, die auch in den Städten nicht aufgegeben wurden, weiter ihre Poesie, die ein starkes geistiges Band alle Araber umschloß und schließlich die ihnen gemeinsame Kulturstätte der uralten Kaaba in Mekka. Die Nomaden bilden die Masse der Bevölkerung, obwohl sie in der historischen Entwicklung nicht die Hauptrolle spielen. Ihre moralischen, kulturellen und zivilisatorischen Ansichten und Vorstellungen tragen einen primitiven und niedrigen Inhalt. Als

(1) Bu yazı 25.10.1972 tarihinde Katolik ve Protestan kiliselerinin Türkiye Bonn Büyük Elçiliği vasıtasıyla isteği üzerine Nassau'da (B. Almanya) «Entstehung und heutige Bedeutung des Islam» adı altında seminer ve konferans olarak verilmiştir. Yalnız biz bu yazımıza söz konusu konferansın ve seminerin tamamını almış değiliz.

EĞİTİM PSİKOLOJİSİ ÜZERİNE (1)

Çev.: Doç. Dr. Kerim Yavuz

Kavramın Belirlenmesi: (Bilindiği gibi) eğitimci öğrencilerine yerine getirmek üzere vazifeler verir. Eğer öğrenciler bunları kabul edecek, benimseyecek ve yerine getirecek duruma gelmişler ve kendilerini buna hazır buluyorlarsa, böyle bir durumda verilen vazifeleri yerine getirmenin bir anlamı var demektir.

Esasen eğitimci eğiteceği kişiler üzerinde bunun şartlarını ve imkânlarını bilmek zorundadır. Özellikle onun öğretim sırasında öğrencilerinin ruhen yapabilme gücünü ve gelişme durumlarını iyice tanıyabilmesi için gayret sarfetmesi gerekmektedir. Bundan başka terbiyeci, ruhsal başarılarla ilgili taleplerin kendisinden neler beklediğini ve öğrencilerin imkânlarına göre bunların nasıl olduğunu bilmek zorundadır. O eğitimle ilgili tedbirleri alırken, bunun real şartlarını da birlikte düşünmesi lazımdır. Bu, tüm eğitici düşünce ve faaliyetlerin bir yönünü oluşturmaktadır. Bunun asla ihmal edilmemesi gerekir.

Eğitim Psikolojisi, eğitim problemlerini araştırır. Bunlar psikolojik açıdan eğitimin sınırlarını ve temellerini oluştururlar (A. Fischer, 1917). Şu halde onun ele aldığı problemler, eğitimle ilgili pedagojik düşüncelerden kaynaklanmakta ve eğitimin araştırma alanlarına ait bulunmaktadır.

Eğitim Psikolojisi, bu meselelerin araştırılmasıyla özel bir şekilde eğitim bütünlüğüne bilimsel açıklamalar yaparak katkıda bulunmaktadır. O, yardımcı bir bilim dalı olarak bütün görevlerinin yerine getirilmesinde eğitime destek vazifesi görmektedir. Yukarıda sözü edilen problemlerin çözülmesi bakımından Eğitim Psikolojisinin yerinin başka bir bilimle doldurulması mümkün değildir. O, bunları çözmek üzere çalışmalarında psikolojik kavramları, metodları ve araştırmalar sonunda elde edilen bilgileri kullanır. Bu bakımdan ona belirli ölçüde psikoloji demek mümkündür (H. Roth, 1959).

Eğitim ile Eğitim Psikolojisinin başka sözlerle ifade edilen ve birlikte çalışmalarını mümkün hale getiren bu bilimsel teorik müştereklik, (her ikisinin) aynı araştırma konusunda birleşmiş olmalarından ileri gelmektedir. Her ne kadar aralarında

(1) Hrsg. Hans-H. Groothoff, Pädagogik, Fischer Bücherei, Frankfurt a. M. 1971, s. 230-238.

Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2004

DAS CHRISTENTUM IN DEN TÜRKISCHEN RELIGIONS-UND GESCHICHTSBÜCHERN

Prof. Dr. Kerim YAVUZ*

Özet

1982-2000 yılları arasında M. E. B. tarafından kabul edilip Türkiye'deki resmi İlk ve Ortaöğretim okullarında resmen okutulan din bilgisi ve tarih ders kitaplarında Hristiyanlık ile ilgili öğrencilere öğretilen bilgilerin genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Daha çok Batı dünyası insanlarını bilgilendirmenin önplanda tutulduğu bu makalede bugün Avrupa'da milyonlarca Türkün özellikle Almanya'da 3-4 milyonluk nüfusu ile bir "Türk-İslam Kültür Çevresi" oluşturduğu, Batılılarla Müslümanların birbirlerini daha iyi anlamalarına ve karşılıklı sıcak bir diyalogun gelişmesine katkıda bulunmak istediği vurgulanmaktadır.

Türkiye'de ilk ve ortaöğretimde öğrencilere konu ile ilgili neler öğretildiğine gelince, makalede önce tarih kitaplarına yer verilmiş ve burada özellikle Hristiyanlığın tarihi oluşumu, gelişimi ya da kilise ve papalığın ortaya çıkışı, ilk hristiyanlar, kilise, papalık tarihi, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelmesi, kilise organizasyonu ve yayılması, kiliselerin ayrılması, misyonerliğin gelişimi, haçlı seferleri ve onların dini, siyasi ve ekonomik sebepleri ve sonuçları ele alınmıştır.

Bundan sonra din ve ahlak bilgisi ders kitaplarına geçilmiş ve orada öncelikle, Hristiyanlığın ortaya çıkışı, yayılması, Allah, Hz. İsa, onun peygamberliği, İncil, farklı inciller, inanç esasları, ibadetleri, kilisenin kuruluşu, farklı kiliselerin ortaya çıkışları, başlıca Hristiyan mezhepleri: Katoliklik, Ortadoks ve Protestan kiliseleri, Hristiyanlığın dini ve ahlaki prensipleri, beklentileri üzerinde durulmaktadır. Makale ulaştığı sonuçların genel bir değerlendirilmesiyle sona ermektedir.

Anahtar kelimeler: Din, hristiyanlık, din ve ahlak bilgisi, tarih kitapları,

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı. kyavuz@cu.edu.tr

DIE ENTWICKLUNG DER RELIGIONSPSYCHOLOGIE IN DER TÜRKEI (1)

Prof. Dr. Kerim YAVUZ

Bevor ich näher auf das Thema eingehe, möchte ich einen kurzen Überblick über die Entwicklung der theologischen Fakultäten in der Türkei geben, wir haben heute insgesamt neun theologische Fakultäten in den 28 Universitäten. Die erste Fakultät wurde im Jahre 1949 in Ankara eröffnet. Die letzte theologische Fakultät in Südost Anatolien hat eine nur zweijährige Geschichte. Die vor 1982 existierenden 7 islamischen Hochschulen und die im Jahre 1971 gegründete Fakultät für islamische Wissenschaften an der Atatürk Universität in Ostanatolien wurden mit einem einheitlichen Lehrprogramm zur theologischen Fakultät umgewandelt.

Das Studium an allen theologischen Fakultäten dauert 10 Semester. Die ersten zwei Semester werden als Vorbereitung für das theologische Studium geplant. Im 2. Semester belegen die Studenten in der Woche 20 Stunden Arabisch, 5 Stunden Koran und 2 Stunden die Grundlagen des Islam. Außer der Vorbereitung werden vom 1. bis zum 8. Semester verschiedene Fächer wie Arabisch, Koran, islamische Geschichte, Grundlagen des Islam, Exegese, Tradition, islamisches Recht, Geschichte der islamischen Zivilisation, islamische Kunstgeschichte, Religionsgeschichte, Religionspsychologie, Religionssoziologie, islamische Theologie, Geschichte der islamischen Konfessionen, Geschichte der islamischen Philosophie, Religionsphilosophie, Geschichte der islamischen Mystik, Pädagogik, Pädagogische Psychologie und Soziologie, Fremdsprachen u. a. unterrichtet. In dem Programm der theologischen Fakultäten wird Religionspsychologie im 6. Semester 4

(1) Bu yazı 1990 yılı Temmuz ayı ortalarında Hannover Üniversitesi'nde verilmiş bir konferans metninden oluşmaktadır.

DİN PSİKOLOJİSİNİN ARAŞTIRMA ALANLARI

Doç. Dr. Kerim Yavuz

Bugün manevî ilimler arasında dinî olayları ele alan pek çok eserler yazılmış ve yazılmaya devam edilmektedir. Her geçen gün önemini biraz daha duyuran psikolojik bilimler, dikkatlerini dinî alana da çoktandır çevirmiş bulunuyorlar. Biz burada Din Psikolojisinin araştırma alanlarını genel bir görünüm içinde ve özlü bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız. Yalnız konuya girmeden önce bazı hususlara dikkati çekmek istiyoruz.

Şurası bir gerçektir ki az da olsa her insanın dinden ve dinî yaşayıştan haberi vardır. Yine her insanın din ya da inanç konuları hakkında yeterli ya da yetersiz bilgiler toplamış olması mümkündür. Biraz daha ileri giderek diyebiliriz ki, iyi diyebileceğimiz insanlar dinî inanca sahip oldukları gibi, kötü diyebileceğimiz insanlar da dinî inanca sahip olabilir ve onu içlerinde yaşatabilirler¹.

İnsan ruhu; herhangi bir şekilde yüce ve ilâhî bir varlık ile içten bir bağ kurduğu veya her şeyin yaratıcı bir gücün iradesiyle var olduğunu ve yürüdüğünü içten kabul ettiği andan itibaren o, ister çocuk, ister genç, ister yaşlı, ister sağlam, ister sakat, isterse hasta olsun, bir dine ve bir dinî inanca sahiptir. Böyle bir kimsenin dinî hayatının varlığından söz edilmesi de doğal bir harekettir. Kısaca Allah düşüncesi ve duygusu kimin ruhî hayatına karışmışsa ya da fert herhangi bir şekilde ruhen Allah'a yönelmişse psikolojik olarak onun bir dini var demektir. Burada Din Psikolojisinden hareket ederek dinin bazı tariflerini vermekte yarar vardır: Din "mukaddes olanın (ilâhî varlığın) içte yaşanması ve yüceltilmesidir" "din ferdin mukaddes olanla kurduğu ruhsal bir ilişkidir". "Din, ferdin insanüstü, yüce bir varlığa yönelmesi ve O'na içten bağlanması hareketidir². R. H. Touless'e göre genel anlamda "din, insanın inandığı insan üstü yüce bir varlığa veya varlıklara karşı içinde

1) Bu konuda W. Gruehn, Die Frömmigkeit der Gegenwart (Gürümüz Dindarlığı) adlı eserinde örnekler vermektedir. Bk. Gruehn, Die Frömmigkeit, s. 1 vd.

2) Bk. Otto, Das Heilige, s. 12; Hellpach, Grundriss, s. 3 vd.; Hellpach, Übersicht der Religionspsychologie, s. 11 vd.; Müller-Freienfels, Psychologie der Religion I, s. 11 vd.; Gruehn, Die Frömmigkeit, s. 2 vd.; Taplamacıoğlu, Din Sosyolojisi, s. 49 vd.; 53 v.; Pöll, Religionspsychologie, s. 15.

DİNİ İNANCIN GELİŞMESİNDE NATİVİZM VE TECRÜBECİLİK PROBLEMİ

Doç. Dr. Kerim YAVUZ

Bir insanın iyi anlaşabilmesi için, şüphesiz onun inanç hayatının da incelenmesi gerekir. Bilindiği üzere, insanın dünyaya geldikten sonra uzun süren bir gelişme sürecine ihtiyacı vardır. O böylece, bu süre içinde belli bir dünya ve hayat anlayışına ulaşarak gelişmesini tamamlayıp toplumuna karışacaktır.

Bazı psikologlar, insan hayatının şekillenmesinde ve gelişmesinde, çocuğun dünyaya gelirken beraberinde getirdiği istidat ve kabiliyetlerin, yani nativizmin, bazıları ise bunun tam aksine tecrübeciliğin çok daha ağır bastığını iddia etmişlerdir. Fakat tecrübi çalışmalar şunu göstermişlerdir ki fert yalnız başına ne doğuştan gelen istidat ve kabiliyetlerinin ürünüdür, ne de yalnız başına toplumunun mahsulüdür. Çocuğun şahsiyet ve karakterinin oluşmasında, ruhsal güçlerin olduğu kadar, çevresinden gelen dış faktörlerin de önemi inkâr edilemez (1).

Bir kere çocuğun istidat ve kabiliyetleri, büyük ölçüde onun temel özelliklerini ortaya çıkacak güçtedir. Çünkü bu ruhi güçler, oluş halindeki insana önceden farklı ölçülerde verilmiş olup ferdi ruhi ve bedeni yapısı içinde belirli yönlere doğru itmeye hazır durumda beklemektedirler (2).

(1) Krş. Yavuz, Dini Duygu, s. 111 ve dipnotu 2.

(2) Bunların başında C. G. Jung gelmektedir. Bk. Jung, Die Libido, s. 185 vd.; Jacobi, Psychologie von Jung, s. 77 vd.; Hehlmann, Wörterbuch der Psychologie, s. 22; Leuschner, Die Religion der Kindheit, s. 7, 16; Yavuz Dini Duygu, s. 110.

GENEL ÖĞRENMEDEDEN DİNİ ÖĞRENMEYE YAKLAŞIMLAR

Prof. Dr. Kerim YAVUZ

Dinî öğrenmeye daha iyi nüfuz edebilmek için önce öğrenme olayını genel çizgileri içerisinde ele almakta yarar vardır. Bilindiği gibi insanın hayata hazırlanmasında öğrenmenin vazgeçilmez bir değeri vardır¹. Bir kere insan, hayatında ne biliyor veya ne yapıyorsa onların hepsini öğrenmeye borçludur. Çünkü onun fevkalâde geniş bir alana yayıldığı bir gerçektir. Onun için öğrenme kavramının çok geniş bir ifade alanı vardır. Buna basit bir örnek vermek gerekirse, biz başta yürütmesini, koşmasını, konuşmasını, oynamasını, eğlenmesini, eşeğe, ata binmesini, araba kullanmasını, okumasını, yazmasını, yabancı dilleri, müzik aletleri çalmayı, yatmayı, oturmayı, kalkmayı, kazanmayı, kaybetmeyi, yüzmeyi vs., yani çeşit çeşit bilgileri, kısaca yaşamayı hayatı, hayatta lâzım olan bütün bilgileri öğreniyoruz. Sözüünü ettiğimiz öğrenmenin belirli bir yeri yoktur. Başta aile, okul, yakın çevre, arkadaş grupları, iletişim vasıtaları vs.'nin öğrenmede değişik hisseleri vardır. Şu halde öğrenme çok yönlü cereyan eden bir süreçtir. Öyle ise herşeyden önce biz, insan olmasını, hatta insan sevmesini, sevilmesini, düşünmesini, anlamasını, kavramasını, anlatmasını, yani öğrenmesini ve öğretmesini de öğreniyoruz².

İşte öğrenme süreci harekete geçince, her öğrenme yeni öğrenmeleri davet eder. Böylece eski bilgiler yeni bilgilere açılır. Bunlar da yeni bilgilerin öğrenilmesine imkân hazırlar. Öğrenme gerçekleşince bu sefer de sıra yeni öğrenmelere gelir³. Bu süre ömür boyunca böyle devam eder. Şu halde insan, öğrenmeye mecbur olan bir varlıktır⁴.

1. Öğrenme konusunda Kerim Yavuz'un Eğitim Psikolojisi (Erciyes Üniversitesi Yay. Kayseri 1991) adlı eserinde çok geniş bir bölüm ayrılmış bulunmaktadır. Ayrıca, Bk. Aebli, Zwölf Grundformen, s.22-26; Yavuz, Din Eğitimi Dersleri, s.37; Sezgin, Üçüncü Neslin Eğitimi, s.47-48.
2. Bkz. Nipkow, Grundfragen III, s.179; Aebli, Zwölf Grundformen, s.33-45, 195-202, 224-228, 242-244, 351-354.
3. Kr. Oerter, Moderne Entwicklungspsychologie, s.33-43; 461-462; Grom, Religionspädagogische, s.13.
4. Krş. Bargheer, Das Interesse des Jugendlichen, s.32 vd; Grom, Religionspädagogische, s.12-13.

GÜNÜMÜZDE DİN PSİKOLOJİSİ

Prof. Dr. Kerim YAVUZ

NEDEN DİN PSİKOLOJİSİ

Hiç şüphesiz insanlık tarihinde insanı meşgul eden en eski meselelerin başında kendisinin ruh ve bedenden oluşması meselesi gelmektedir. Yine bu problem o zamandan bugüne kadar en canlı konu olma özelliğini korumuştur. Çünkü bedenî ve ruhî hadiseler birbirlerinden hiç ayrılmamışlardır. Hele bu konu ruh ve inanç alanına doğru açılınca insanın daha da ilgisini çektiği bir gerçektir.

İnananoglu kendini kavramaya başladığı andan itibaren maddi varlığı yanında ruhi varlığını da hissetmiştir. Maddi varlığının ötesinde gizlenen kendinin kendi olduğu düşüncesi ve sezgisiyle o ruhunu merak etmiş, onun aslına yaklaşabilmek için "ruh nedir?, Nasıl bir şeydir? Var oluşunun sebebi ve hikmeti nedir?" diye sormuş ve böylece onun ne olduğunu öğrenmek ve anlamak istemiştir. İnsan zaman olmuş onu anladığını sanmış, zaman olmuş onunla sürekli meşgul olmaktan bıktığını zannetmiş, onu bir tarafa itmek, ondan uzaklaşmak istemiş, hatta "o yoktu." demeye kalkmış, ama yine de kendini sormaktan alıkoymamıştır. Kısaca insan başlangıçtan itibaren ruh konusuyla o kadar çok meşgul olmuş ki bu kadar başka hiçbir şeyle meşgul olmamıştır. İster çok tanrılı (polytheist), isterse tek tanrılı (Monotheist) olsun bütün dinlerde ruh konusu şöyle ya da böyle yer almış bulunmaktadır. O sadece yer almakla kalmamış, aynı zamanda ona son derece değer verilmiştir.

Burada yeri gelmişken bir de insanın ruhunda dine bir yer verişine bakarak konuya yaklaşıldığında hemen şu gerçeğe karşı karşıya geliriz: İnsan var olduğu gündün beri inanmış ve bu gündün yarına inanıp gitmektedir. O, zaman olmuş suna, zaman olmuş buna inanmış ya da inanmaya çalışmıştır. İnsan kendini bundan ayırmak istememiş, hatta ayıramamıştır. Böylece o varlığının kendisinden beklediği yolda tabii olarak yürümüş gitmiştir. Bunun dışında kaldığını sananlar ise tarih boyunca inanmak ve inanmamak arasında düşünce ve duygularıyla dalgalanıp durmuşlardır. Şu halde insan ister gönülden inansın, isterse inanılardan uzaklaşmaya çalışmış olsun, yine de o aklını ve kalbini inanç konula-

1) Bk. Vergote, Religionspsychologie, s. 24, 39; Bolley, Gebet, s. 37-40, 43-46; Gruehn, Die Frömmigkeit, s. 2-3, 16-21; Rohrer, Einführung, s. 1.

Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2002

**PROBLEME DER RELIGIÖSEN UND KULTURELLEN ERZIEHUNG IN
DER MULTIRELIGIÖS-KULTURELLEN FAMILIE UND
GESELLSCHAFT¹**

Prof Dr. Kerim YAVUZ

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Sehr geehrte Damen und Herren,

Zu Beginn meiner Ausführungen möchte ich Sie alle zu diesem wissenschaftlichen Disput im Rahmen dieser Konferenz begrüßen. Gleichzeitig möchte ich bei dieser Gelegenheit allen danken, die an der Vorbereitung mitgewirkt haben. Mein besonderer Dank gilt dem Initiator der Konferenz Herrn Prof. Peter Graf.

Die Migrationswelle, die in den sechziger Jahren, in den ökonomisch und industriell hochentwickelten westlichen Ländern immer höher schlug, entwickelte die westliche Bevölkerung mit der Zeit immer mehr zu einer multireligiös-kulturellen. So intensivierten sich die zwischenmenschlichen Beziehungen zwischen den einheimischen und fremden Religionen, Kulturen und Lebensformen, sowie ansässigen und ausländischen Menschen, Mehrheiten und Minderheiten. Wir

¹ Bu yazı 28 Ekim - 01 Kasım 2002 tarihleri arasında "Universität Osnabrück Fachbereich Erziehungs- und Kulturwissenschaften, Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien" tarafından düzenlenen "Der Islam im Westen der Westen im Islam" konulu uluslararası konferansta ilk açılış konuşması olarak sunulmuştur

Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2001

**ŞİİRLERİ İÇİNDE AK ŞEMSEDDİN'İN TASAVVUF DÜNYASINA
PSİKOLOJİK BAKIŞLAR**

Prof. Dr. Kerim YAVUZ

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Biz bu çalışmamızla büyük bir şahsiyetin iç dünyasına yaklaşmayı hedeflemiş bulunuyoruz. Bunu onun gönül aleminden kalemine dökülen şiirleri içindeki iç gözlemleriyle belirlemeye çalışacağız. Hiç şüphesiz Ak Şemseddin büyük bir kişiliğe sahiptir. Fakat onun büyüklüğünün her zaman bir başka büyükle anıldığı da bir gerçektir. O, halk arasında yüzyıllardır dünyanın gelmiş geçmiş en büyük hükümdarlarından birisi olan Fatih Sultan Mehmed'in hocası olarak tanınmaktadır. Görüldüğü üzere halkımız büyüklükte önceliği Fatih'e vermiş ve ona da Fatih'in hocası demiştir. Buna karşılık Fatih Sultan Mehmed ise büyüklükte önceliği içten gelen büyük bir incelikle hep hocasına tanımıştır. Şu halde birisi büyük bir "mürşid", diğeri ise sultanlar sultanıdır. Biz konumuzu bu sultanlar sultanının elini öptüğü, büyük bir mürşidin iç dünyasına ayırmiş bulunuyoruz.

Bilindiği gibi Ak Şemseddin Fatih döneminin önde gelen ilim ve irfan sahiplerinden ve mutasavvıflarından birisidir. Biz burada onun sadece tasavvufi yönünü ele alacağız. Hiç şüphesiz dinî yaşayışın bir çeşidi olan tasavvuf, ruhun

Yunus Emre'nin Kişiliğinde İnsanın Kendini Bulması

*Prof. Dr. Kerim Yavuz**

Günümüzde Psikolojinin temel görevlerinden birisi hiç şüphesiz onun insanı anlaması ve anlatmasıdır. Bu ise bilimin çözeceği en zor meselelerden birisidir. Hele yüz yılların ötesinde kalarak tarihin derinliklerine gömülmüş ve haklarında günümüze kadar yeterli bilgiler ulaşmamış kimseleri hakkı ile anlamak ve anlatmak çok daha güçleşmiştir. Sonra, bunlardan bir kısmı hakkında subjektif veri olarak onların edebî eserleri (şairleri) geri kalmış ise onlarla şairin iç dünyasına ve yaşanan bütün hayatına nüfuz etmek öyle kolay bir mesele olmasa gerek.

Hiç şüphesiz Yunus Emre Türk Edebiyatının en ünlü şairlerinden birisidir. O her geçen gün insanlığın ilgisini üzerine daha çok çekmektedir .

Bilindiği gibi çeşitli yerlerde ve çeşitli zamanlarda Yunus Emre'nin sık sık anıldığı bir gerçektir. Ancak bu anmaların ne derece çok ciddi bilimsel araştırmalar sonunda ortaya çıkan bilimsel verilerin, orjinal ürünleri olduğu konusu, kanımızca tartışmalı bir konudur. Sonra, bunların Yunus'un iç dünyasının dışı yansımalarına ve gerçeğin ifade edilmesine ne derece hizmet ettiği sorusu, yine üzerinde durulması gereken bir sorudur.

Yunus ile ilgilenen çevrelerin çok çeşitli olması, burada bazı soruları beraberinde getirmektedir. Gerçekten o herkesin görmek istediği ve her insanın gönlüne tercüman olduğu, kendisini onda bulup onunla bütünleştiği çok yönlü birisi midir? Yoksa insanlarımız Yunus'u nasıl görmek istiyorlarsa, arzularına uygun bir Yunus mu takdim etmek istemektedirler? Sonra, o herkesin beklentilerine uygun pluralist bir şahsiyete mi sahiptir? Yoksa Yunus Emre'de farklı şahsiyetler var da farklı ruhî yapılarıdaki insanlar, kendilerini onda buldukça, onunla özdeşleşmiş mi hissetmektedirler ya da Yunus farklı kişiliklere mi sürüklenmek istenmektedir? Şayet böyle bir eğilim varsa bu onun olduğundan başka türlü anlaşılması veya asıl Yunus yerine, başka Yunuslar üretmek ve onu asıl olan ile değiştirmek manasına

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı.

ZİYA GÖKALP'İN DİNİ TUTUMU VE DİN ANLAYIŞI*

Dr. Kerim YAVUZ

Müslümanlığı kabul etmeleriyle birlikte yeni bir ruh ve ideale paralel olarak aynı zamanda son derece dinamik bir hayat ve dünya anlayışına da sahip olan Türkler, bu özellikleriyle Anadolu'ya geldiler. Dünyevî ve uhrevî hayatı realize etmek amacıyla insanın ruhunu tamamen kaplayan İslâmî anlayış, Anadolu'nun İslâm-Türk ruhu ve zevki ile işlenmesi sonucu, siyasi, kültürel, sosyal bir hayatın ve şuurun doğmasına ve gelişmesine vesile olmuştur. Siyasî sahadaki gelişme yeni Türk devletlerinin ortaya çıkmasını hazırlamış ve bu gelişme olgunlaştıkça istikrarlı ve organizasyonunu sağlam temellere dayandıran idarelerin kurulmasını sağlayarak neticede bünyesinden büyük bir imparatorluğu yaratabilmiştir.

Fakat hızla gelişen bu imparatorluğun yüzyıllar sonunda, dahilî ve haricî tesirlerle terakkisi yavaşlamış ve hatta durarak arkasından çeşitli alanlarda gerilemeğe ve zayıflamağa başlamıştır. Bunun acı tecrübelerle geç farkına varılmasından sonra, dikkatler ve düşünceler, önce fiilen imparatorluğu koruma ve ayakta tutabilme çarelerine çevrilir. Hatta, tekrar gelişmeyi sağlaması ümidiyle kendini yenileme teşebbüslerine girişir.

Bu sırada süratle gelişmesini sürdüren Batı Medeniyeti ise entelektüel tabakadan bir çoklarının gönüllerini büyüleyerek, bir taraftan derin bir hayret duygusunu doğururken, diğer taraftan

* Bu makale daha çok yazarın Freiburg'da (Batı Almanya, 1974) yayımlanan «Der Islam in Werken moderner türkischer Schriftsteller 1923-1950» adlı doktora tezine dayanmaktadır.

**İLKÖĞRETİMDE DİN EĞİTİMİNİN KARŞILAŞTIĞI
PROBLEMLER**

Doç. Dr. Kerim YAVUZ

Bugün eğitim ve öğretimden daha çok görevler bekleyen bir dönemde bulunuyoruz. Problemlerimizi bir taraftan çözmeye çalışırken, bir taraftan da yeni yeni problemler karşımıza çıkıyor. Bunları b'z sadece görmüyor, aynı zamanda hissediyoruz.

Bilindiği gibi Din ve Ahlâk Bilgisi dersleri, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi adıyla 1982 yılında İlk ve Orta öğretimde mecburi dersler arasına girmiş bulunmaktadır. Din ve Ahlâk Bilgisinin mecbur olması, ülkemizde şüphesiz önemli bir gelişmeye sahne olmuştur. Yalnız bundan beklenen verimin istenen seviyeye çıkabilmesinin uygulanmaya ve uygulamada sağlanacak gelişme imkânlarına bağlı olduğunu söylemeliyiz.

Bu dersin seçmeli dersten mecburi ders haline getirilmesi henüz çok yeni olduğundan gördüğümüz kadarıyla o bir geçiş dönemi yaşamaktadır. Bilindiği gibi her geçiş döneminin çözüm bekleyen problemleri vardır. Din ve Ahlâk Bilgisinin de kendine has problemleri olması tabiidir.

Bu yeni gelişme ile Din ve Ahlâk Bilgisine değer verilen bir ders olma yolunda büyük bir ilerleme imkânı açılmıştır. Ancak bu dersin temel eğitimin birinci devresinde sağlam temeller üzerine oturtularak gerçek hüviyetine kavuşabilmesi için, aşağıda üzerinde duracağımız problemlere çözüm getirilmesi gerekir. Bu İlköğretimde gerekli din Eğitimi geleneğinin kurulması açısından da önem taşımaktadır. Bu da fertlerin ve toplumun bu konudaki ihtiyacını tam olarak karşılamak ve yanlış yönlendirmelerden korumakla mümkün olacaktır.

İlköğretimdeki söz konusu başlıca problemleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Din ve Ahlâk Bilgisi dersini verecek öğretmen meselesi.
- 2) Din ve Ahlâk Bilgisi ders kitabının durumu.
- 3) Din ve Ahlâk Bilgisinin kendisini kabul ettirmede karşılaştığı güçlükler.
- 4) İlköğretimdeki denetleme mekanizmasının din bilgisinde de işlerlik ve ciddiyet kazanması.
- 5) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde öğrencinin başarılı veya başarısızlığının değerlendirilmesi.

► Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Girişinin Din Boyutu Sempozyumu

**GELECEK NESİLLERE YÖNELİK MONOTEİST
DİNLERLE ORTAK BİR ÖĞRETİM PROJESİ GELİŞTİRME
HAZIRLIKLARI ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER**

Prof. Dr. Kerim YAVUZ*

Bildiği gibi bugün sürekli ve hızlı bir şekilde değişen bir dünyada bulunuyoruz. Çok çeşitli kanallardan beslenen bu değişme sürecinin yoğunlaşmasıyla beraberinde şiddetli sarsıntılar ve onlara bağlı olarak oluşan problemler bir çığ gibi büyümektedir. Bu problemler yoğun bir hareketlilik içinde plüralist ve çok sesli bir dünyada bütün insanları yakından ilgilendirmektedir. Bugün her ülkenin eğitim ve öğretiminde bunların çözülmesi için büyük vazifeler beklemektedir. Çok büyük problemlerin bir ağ gibi örüldüğü dünyanın daha barışçı, daha toleranslı ve daha anlayışlı bir hale gelmesinde dünya ülkelerindeki dinî eğitim-öğretilere büyük işler düşmektedir. Bilhassa onların geliştirecekleri ortak projelerle belirli ölçüde başarıya ulaşmak mümkündür. Ancak bunların başarıya ulaştırılması öyle kolay değildir. Biz burada sık sık sözü edilen semavî dinlerin yaşadığı ülkelerde gelecek nesillere uygulanması düşünülen ortak bir eğitim projesi üzerinde durmak istiyoruz. Aslında semavî dinler dünya barışı için geçmişte önemli bir rol oynamış ve bugün de önemli rol oynayabilecek durumdadırlar. Hans Küng'ün dediği gibi "Dinler arasında barış olmadan, ülkeler arasında barış olmaz. Yine dinler arasında diyalog olmadan, onlar arasında barış da olmaz". O bununla haklı olarak dinler arasında barış olmadan dünya barışı olamayacağı gibi dinler arasında diyalog olmadan dinlerin barışmasının da mümkün olmayacağına inanmaktadır. Bu gerçek geçmişte insanlığa acı tatlı pek çok tecrübeler yaşattı ve bu durum bugün de halâ devam etmektedir. Şayet "barış insanların bedensel, zihinsel ve ruhsal hastalıklarından kurtulması" anlamında ele alınırsa, biz her şeyden önce barışa giden yolda insanlarla kavga eden ya da her yerde insanların, grupların ve ülkelerin bir birleriyle kavga ettikleri bir dünya istemiyoruz, demektir.

Öte yandan dünyada teknolojinin ve süper güçlerin sınırsız gelişmesi ve bu cümleden olarak nükleer silahların oluşturduğu tehlikeler ve onların doğuracağı acı sonuçlar üzerinde düşünerek bunların herhangi bir zamanda dünyada insanlığın aleyhine kullanılması ihtimali, insanlar arasında sık sık ciddi endişelere, huzursuzluklara, gerilimlere, ve korkulara sahne olmaktadır.

İnsanlığın bu tür anlaşmazlıklardan, kavgalardan, ciddi problemlerden ve dayanılmaz acılardan korunmasında, bilhassa monoteist dinlerin katılımıyla ortak bir öğretim projesi oluşturulabilir mi? En azından onların insanlar arasında dünya barışı için ortak bir sorumluluk telkin eden değerler sistemi oluşturulup geliştirilebilir

* Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanı

ŞİİRLERİ İÇİNDE AKŞEMSEDDİN'İN TASAVVUF DÜNYASI VE PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Prof. Dr. Kerim YAVUZ*

Biz bu çalışmamızla büyük bir şahsiyetin engin iç dünyasına yaklaşmayı hedeflemiş bulunuyoruz. Bunu onun gönül âleminde kalemine dökülen şiirleriyle ortaya koymaya çalışacağız. Hiç şüphesiz Akşemseddin büyük bir insandır. Fakat hepimizin bildiği gibi onun büyüklüğünün her zaman bir başka büyükle anıldığı bir gerçektir. O halk arasında yüzyıllardır dünyanın gelmiş geçmiş en büyük hükümdarlarından Fatih Sultan Mehmed'in hocası olarak tanınmaktadır. Görüldüğü üzere halkımız büyüklükte önceliği Fatih'e vermiş ve ona Fatih'in hocası demiştir. Fakat Fatih Sultan Mehmed ise büyüklükte önceliği hep hocasına tanımıştır. Birisi büyük bir müşid, diğeri ise sultanlar sultanı. Biz konumuz bu sultanlar sultanının her zaman elini öptüğü, yeri geldiğinde kendisine fevkalâde bir incelikle "hızaya gel" diyebilen büyük bir müşidin iç dünyasına ayırmış bulunuyoruz.

Bilindiği gibi Akşemseddin Fatih döneminin önde gelen ilim ve irfan sahiplerinden mutasavvıf ve velilerinden birisidir. Biz burada onun sadece tasavvufi yönünü ele alacağız. Hiç şüphesiz dinî yaşayışın bir çeşidi olan tasavvuf, ruhun Allah'a açılan yollarından birisidir.

Akşemseddin'e göre süfi gönülünü Allah'a derinden bağlayan ve O'ndan başka her şeyle ilgisi keserek Hak yoluna giren ve sadece

(*) Bu yazımız Kemal Eraslan'ın "Ak Şemseddin'in Dinî-Tasavvufî Şiirleri" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1984, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 11-84, adlı eserindeki şiirlere dayanmaktadır.

ARAYIŞ İÇİNDEKİ KARACAOĞLANIN DİNİ BEKLENTİSİ

Prof. Dr. Kerim YAVUZ*

Karacaoğlan¹ Türk halk ve saz Şairleri arasında en önde gelen Şairlerden birisidir. O her şeyden önce kendi çevresinin ve kendi kültürünün insanıdır. Kendi çevresinin dilini, kültürünü, sanatını, dinini, ahlakını, gelenek ve göreneklerini özümsemiş olan Karacaoğlan, halkın duygularına, düşüncelerine, inançlarına ve özlemlerine şiirleriyle tercüman olmuş bir kişidir. Onun şiirlerini okudukça insanların onlar içerisinde kendi duygularını, düşüncelerini, hayallerini, arzularını ve arayışlarını, sevinçlerini ve üzüntülerini paylaştıkları görülür. Bir yerde Türk halkı kendini onun şiirleriyle özdeşleşmiş gibidir. Onunla kucaklaştığını ve şiirlerini içten paylaştığını görür. Çünkü onun şiirleri san ki halkın gönlünün sesleri ve sözleridir. Halk kendini onlar içerisinde bulduğu için Karacaoğlanı sevmiş ve onu gönlünde abideleştirmiştir.

Karacaoğlan şiirleriyle ördüğü duygu ve düşüncelerini sanki halkı için hissediyor, hayal ediyor, özlüyor ve düşünüyor gibidir. Böylece onun şiirleri insanların iç dünyalarının dışa yansımaları gibidir. Çünkü onun şiirlerindeki çevreler, insanlar, aşklar, güzeller ve güzellikler, hayat anlayışları ve dünya görüşleri hep kendilerine ait olup ortak paylaşılan değerlerdir.

Karacaoğlan'ın şiirleri içerisinde sevgililer bütün cazibeleri ve güzellikleri içinde onların fiziksel yapıları, dış ve iç görünüşleri veya dış ve

* Ç.Ü.İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Adana

¹ Bu yazıda Dr. Müjgan Cunbur'un "Karacaoğlan" (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Ankara 1973) isimli eseri kullanılmıştır.

DOĞU KARADENİZ'DE BATIL İNANÇLARIN PSIKOLOJİK DİLİ

Prof. Dr. KERİM YAVUZ

Tebliğimiz kendisine hedef olarak Doğu Karadeniz'de batıl inançların psikolojik dilini seçmiş bulunmaktadır. Başlangıçta konumuz için gerekli materyali kolayca bulacağımızı umuyorduk. Ancak meseleye nüfuz ettikçe, mevzuun çok karışık ve oldukça güç bir problem olarak kendisini hissettirdiğini gördük. Biz öncelikle tamamen bu bölgeye has olan batıl inançlar üzerinde durmayı planlamıştık. Ancak bu yörede görülen batıl inançlara sadece Anadolu'da yaygın olan başka yörelerin batıl inançları karışmamış, aynı zamanda tarih boyunca çeşitli zamanlarda buralarda yaşamış başka kültür ve inançlara sahip olan insan gruplarından kalan batıl inançları da karışmıştır. Durum böyle olunca, bu yörelere ait batıl inançları kısa zamanda belirleyebilmenin çok zor bir iş olduğunu itiraf etmek zorundayız. Çünkü bu bilimsel güvenilirlik ölçülerine uygun sonuçlara ulaşmak ciddi ve uzun zaman alan bir araştırmayı gerektirmektedir.

Sonra, batıl inançların tabii durumu fazla gelişmemiş çevrelerde daha çok yayıldığı bir gerçek olduğu gibi onlar arasında dini inançla batıl inançların birbirinden ayrılmasında güçlük çekenlerin olduğu da bir gerçektir.

Netice itibarıyla biz bazı taramaların, birbirleriyle karşılaştırılmasını yaptık. Bu bölgeye has olduğunu tahmin ettiğimiz veya bazı değişikliklere uğrayarak buranın özelliklerine göre mana ve şekil kazanmış batıl inançları genel çizgiler halinde ele almaya çalıştık.

Biz konuya teolojik açıdan ziyade psikolojik açıdan yaklaşılmaya gayret ettik. Şu halde biz onların ne lehinde ne de aleyhinde olacağız; ne de onlar yanlış veya doğrudur diyeceğiz. Sonra, onların dini değeri ve geçerliliğini ölçmek bizim buradaki görevlerimiz arasında yer almayacaktır.

Bizim için burada esas olan, batıl inançlarıyla birlikte ve içiçe yaşayan insanların bunlarla günlük hayatın akışı içinde ne yaptığını veya ruhunda ne yapmak istediğini, neler beklediğini, nelere ulaşmak istediğini ve onların günlük hayatı nasıl etkilediğini öğrenmeğe çalışmaktadır.

Bir kimse duyguları, düşünceleri, tasavvurları, istekleri, yaşayışı ve davranışlarıyla ilâhi kudretle ilişki kurduğu ve onu göntülden kabul ettiği andan itibaren onda dinî inancın varlığından söz edebiliriz. Başka bir deyişle Allah düşüncesi ve duygusu kimin hayatına girmişse ona bir din veya inanç sahibi bir insan göziyle

1) Sözümlü ettiğimiz bu inançlar; Trabzon, Rize ve Artvin illeri, ilçeleri ve köylerini içine almaktadır. Bunlar Fakültemizin Necdet Toptaş, Hasan Aksu, Resul Kurtuluş, Ergüven Aslan, Ömer Haliloğlu, Mehmet Günaydın, Aydın Kayer, Remzi Aydın, Nurettin Köksal isimli öğrencilerince derlenmiştir.

TRABZON YÖRESİ MANİLERİNDE İNSAN VE DİNİ İNANÇ

Doç. Dr. Kerim YAVUZ*

İlmin ısrarla üzerinde durduğu temel konulardan birisi, hiç şüphesiz insanı tanımak ve anlamaktır. Onun geçmişini, bugünkü durumunu kendisinin başkalarıyla, başkalarının kendisiyle olan ilişkilerini ve çevresini daha yakından ve daha çok tanımak ve anlamak bir ihtiyaç haline gelmiştir. Çünkü insanı anlamak demek hayatı anlamak demektir.

Bilindiği gibi halk edebiyatının ürünleri arasında manilerin önemli bir yeri vardır. Onlar herşeyden önce bir söz sanatı olup halk edebiyatının çok yaygın nazım şekillerinden birisidir. Aynı zamanda ifade etmekte başarılı olabildiği ölçüde belirli bir hayat döneminde bulunan kimselerin iç dünyasının dışa yansımada önemli bir vasıta. Bu bakımdan dile de insanın iç dünyasını dışa yansıtan bir vasıta gözüyle bakılabilir¹.

Biz burada maninin teknik yapısı ve öteki yönlerini bir tarafa bırakarak konuya sadece insan ve dini açıdan yaklaşmaya çalışacağız. Mana bütünlüğüne sahip olduğunu gördüğümüz maniler, muhteva yönünden kendi kendine yetecek ve bir fikir verecek güçtedir.

Bilindiği üzere onların en belirgin özelliklerinin başında aşk konusu gelmektedir. Manilere hakim olan temel konu aşktır. Esasen sevenler ve sevilenler kendilerini onlar içinde rahatça bulabilirler. Çünkü orada sevgi dolu, aşk dolu insanların kendi ruh hallerini, duygularını, isteklerini, taleplerini, arayışlarını, ayrılık ve bağlılıklarını, üzüntü ve kederlerini toplum gelenek ve göreneklerini mümkün merteye kendi sınırları dahilinde bulmaları mümkündür². Nitekim bazı maniler kendilerini, maninin yarı geri

(*) Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

(1) Bk. Müller - Freienfels, Die Seele des Alltags, s. 234, 337 - 238.

(2) Bk. Göksü, Manilerimiz, s. 9 - 10; Şen, Trabzon Manileri, s. 2, 9 - 10; Sarol, Of Manileri, s. 5; Alaca, Samsun Folkloru, s. 69 - 70 - 71. Bu konuda geniş bilgi için, Bk. Wiedemann, Gefühlle, s. 49 - 51.

DENİZLİ ve ÇEVRESİ MANİLERİNDE İNSAN ve DİNİ İNANÇ

Pröf. Dr. Kerim YAVUZ

Dün olduğu gibi bugün de ilim dünyasını en çok meşgul eden problemlerin başında, şüphesiz insan problemi gelmektedir. Dünü ve bugünü ile kendi insanımızı daha yakından tanımak ve onu bütün yönleri ve özellikleriyle anlamağa çalışmak ilmin temel görevlerinden birisidir. Geleceğin sağlıklı bir şekilde hazırlanması bakımından geçmişin ve günümüz insanının bilinmesinin önemli bir husus olduğunu inanıyoruz. Zira kendi insanımızı duyguları düşünceleri zevkleri eylemleri ve aşklarıyla gereği gibi tanıyıp anlayabilirsek, hayatımızı da o ölçüde tanımış ve anlamış oluruz.

Bilindiği üzere halkımızı tanıma ve anlama vasıtalarının birisi de halk edebiyatıdır. Biz burada halk edebiyatının en yaygın nazım şekillerinden birisi olan manilerle [1] gençlerin iç dünyasının belirli ölçüde dışa nasıl yansıdığını göreceğiz. Burada bizi esas ilgilendiren husus, manilerin temel konusu olan aşk teması ile dini inancın ilişkisini psikolojik açıdan ortaya koymaya çalışmaktır.

Bilindiği gibi manilerde sevgi dolu insanların kendi ruhi hallerini, duygularını, isteklerini, bağlılık ve ayrılıklarını sıkıntı ve dertlerini kendi kuralları içinde bulmak mümkündür. Böylece maniler türkülerimize, kendi iç dünyamıza girmiş, biz çeşitli ruh halimizi onlarla paylaşmışız. Neticede onlar bizim içimize tercüman olmuşlardır.

Maniler içinde görülen insan çoğunlukla ergen kız ve oğlanlardan oluşmaktadır. Bunlar genelde yaşları 15-20 olan idealist gençlerdir. Bu gençler karşı cinsten olanlara, şuurlu bir alaka duymakta ve özel bir yakınlık göstermektedirler. Nitekim bir manide "Beni çoban tutsunlar kızların sürüsüne"[2] diyen bir delikanlı, bu duygusunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bunlardan özellikle delikanlılar, hızlı bir arayış içindedirler. Mutlu bir yuva kurma arzusuyla kendilerine eş olabilecek bir sevgiliyi ya bulmuşlar ya da bulabilme gayreti içindedirler. Genç kızlar ise delikanlılar kadar hareketli olmasalar bile kendilerine uygun bir sevgiliyi ya belirlemişler ya da gönüllerinde durmadan arayış içindedirler.

Manilerdeki sevgililerin özelliklerine daha yakından bakıldığında önce insanî gelişmenin açık bir çizgisiyle karşılıyor. Bir manide deniyor ki

Tarla yolu dar olur
Dağ başında kar olur
Anaların dizinde
Kızlar büyür yâr olur [3]

1) Bu konuda daha çok bilgi için, Bk. Yavuz, Trabzon manilerinde, s. 265-266.

2) Özkiye, Aydın Folkloru, S.75.

3) Akalin, Türk Manileri, s. 19.

Prof. Dr. Kerim Yavuz

Günümüz İnsanları ve Dini Görüntüler

İnsanın kim olduğu sorusu eski bir sorudur. Yüzyılların ötesinden Yunus Emre kendi fiziksel görüntüsüne bakarak bu soruya şöyle cevap veriyor: "Ete kemiğe büründüm. Yunus diye göründüm". Onun gibi insanlara dış görünüşüyle baktığımızda karşımıza çeşit çeşit insanların çıktığını görürüz. Bunlar bildiğimiz gibi kadınlar- erkekler, küçükler-büyükler, gençler-yaşlılar, beyazlar-zenciler, sarılar-esmerler, kısalar-uzunlar, güzeller-çirkinler, sağlamlar-özürlüler ve başkalarıdır.

Bu haliyle insan önce biyolojik doğumla dünyaya gelir. Günün birinde düzenli bir eğitime başlamak üzere ailesinden çıkıp okula, yani topluma katılmak suretiyle o sosyal doğumu yaşar. Arkasından buluş çağının girişiyle birlikte çocuktan ayrılarak erkekleşmek ve kadınlaşmak üzere kendini yeni bir kişilik içinde göstermeye başlar. Biz buna ondaki gerçek benin doğuşu diyoruz. Bu safhalardan sonra insanın sıra ile gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerini yaşayarak günün birinde bu dünyadan ayrıldığına şahit oluyoruz.

Bedensel yapısıyla gördüğümüz bu insanlarla temasa geçince, onların konuşan, düşünen, hisseden, tasavvur eden, isteyen, özleyen, arayan, inanan, seven, sevilen, üreten, tüketen, paylaşan, yöneten, eğiten, eğitilen, bilgili, sanatkar, ahlâklı, güvenilen, güvenilmeyen, bireysel, sosyal vs. olmak üzere sayısız derecede değişik ve çeşitli insanların karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Görüldüğü üzere insanın dünyadaki organik varlığı yanında bir de ruhsal varlığı, ya da bir iç evreni vardır. Yunus bunu "bir ben var bende, benden içerti" sözüyle ifade eder. Dış ben dediğimiz beden ruhun organı ve harika bir ifade vasıtasıdır. Esasen her ikisinin birleşip bütünleşmesiyle hayat başlar. O ruhyala insan olur. O onunla öğrenir, onunla bilir, onunla anlar, onunla hisseder, onunla inanır, onunla sever, onunla sevilir, onunla ister ve onunla arayışlarının peşinden yürür gider.

YUNUS EMRE'NİN İÇ BENİNE DİNİ VE PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR ¹

Prof. Dr. Kerim YAVUZ

İnsanı tanımak ve anlamak, dün olduğu gibi bugün de insanlığın çok ciddi bir problemi olarak halâ tazeliğini korumaktadır. Hele onu bir san'at eseri vasıtasıyla tanımaya ve anlamaya girişmek, konuyu biraz daha güçleştirmektedir. Çünkü burada edebi bir eserin sahibinin iç dünyasını ne derece dışarıya yansıttığı sorusu, önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun tartışmasını bir tarafa bırakarak diyebiliriz ki, edebi bir eser, edibinin iç dünyasını, şahsiyetini, hayat anlayışı ve dünya görüşünü, döneminin sosyal, kültürel, politik, dini ve ahlâki anlayışını, çeşitli gelişme ve değişmelerinin anlaşılmasına büyük ölçüde yardımcı olan önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

Buradan hareketle biz Yunus Emre'ye önce bir fert ve bir şahsiyet olarak bakmak zorundayız. O, herşeyden önce bedeni ve ruhu ile birlikte bir bütünlük arz eder. Bu bakımdan Yunus'un bedeni ve ruhi birlik ve bütünlüğünü birbirinden ayırmamız mümkün değildir. Çünkü bunlar hayat boyu birbirinden ayrılmamak ve birbirini ömür boyu kabullenmek üzere birleşmişlerdir. Yunus bu bütünlüğü "*ete kemîğe büründüm, Yunus diye göründüm*" ifadesiyle özetlemektedir. Böylece canlı olmak için beden ruha, ruh da kendini göstermek için bedene ihtiyaç duymuş ve her ikisi birlikte bütünlüşmüşlerdir. Burada ruh, daracık bir kalıp içinde, sınırsız bir genişlik ve zenginlikle kendini duyurabilen bir güce sahiptir. Bu gücün aynı zamanda insanın içinde itici ve yönlendirici bir özelliği vardır.

Yunus birlik ve bütünlük içindeki bu ikiliği, yine birliğe sadık kalarak, sadece "*ben*" kavramıyla, yani "*Bir ben var, bende benden içeru*" ifadesiyle dile getirmiştir. Ondan bu beden ve ruh ikilisini "*dış ben*" ve "*iç ben*" olarak nitelendirmek mümkündür.

Biz burada Yunus'un şiirlerini esas alarak daha çok onun iç benine yaklaşıma çalışacağız.

¹ Bu yazı Atatürk Üniversitesi'nce düzenlenen "Yunus Emre Sempozyumu"nda verilen bir tebliğden oluşmaktadır.

* *Teşekkür:* Prof. Dr. Kerim Yavuz'un lisansüstü öğrencileri olan din psikologları Prof. Dr. Hasan Kayıklık ile Doç. Dr. Mustafa Ulu beyefendilere, bu makaleme yaptıkları özverili kişisel katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. [M.K.]